

ڈرائنگ جا ڈک (ادارو تحریک)

مرتب:
رسول بخش پلیجو

عظمت ادبي اڪيڊمي نمبر 10

ٽراژن جا ڏک

(ماهور تحریر ۾ ڇپيل چونڊ اٽريو)

مرتب:
رسول بخش پليجو

عظمت ادبي اڪيڊمي حيدرآباد

[جملي حق و واسطو قائم]

ڪتاب جو نالو:	ڌراڙن جا ڏک
مرتب:	رسول بخش پليجو
چاپو:	پهريون ۱۹۷۴ع
	ٻيو ۱۹۷۸ع
	ٽيون ۱۹۸۷ع

قيمت: 14-00 روپيا

هي ڪتاب محمد عمر ميمڻ، عظمت ادبي اڪيڊمي طرفان احمد ياردرس پرنٽنگ پريس، ناظم آباد ڪراچي ۽ مان ڇپرائي، ۱۳- نظام لاج، گاڏي کاتو، حيدرآباد مان پڌرو ڪيو.

قرقيب

صفحو

عنوان

- ۱- حرامي ٻار ۱۷
- ۲- بنگلہ ديش منظور ٿيل آهي! ۲۱
- ۳- قومي جدوجهد ۾
زميندارن جي اڳواڻي
وڌاريڪو راڄ قائم
ڪندي! ۲۵
- ۴- هي آئين نه گهرجي ۴۴
- ۵- نئون ون يونٽ ۴۱
- ۶- سنڌ تي نئون حملو ۵۰

[۴]

- ۵۸ -۷- سڀ روئن ٻيا
- ۷۰ -۸- سنڌ جا نئي سڀوت
- ۷۶ -۹- پاڻ تي پاڙيو
- ۹۱ -۱۰- اچو ته سوچيون
- ۱۰۱ -۱۱- سنڌو ديش اکر خلاف
واويلا جي آر ۾
تڙو پارت ٺاهي بند
ڪريو.
- ۱۱۱ -۱۲- نئون قانون
- ۱۲۲ -۱۳- نئون سال
- ۱۳۳ -۱۴- مارچ ۾ ان کان پوءِ
- ۱۳۸ -۱۶- نانگن وري ٻيڻ مان
منهن ٻاهر ڪڍيو
آهي.
- ۱۴۹ -۱۷- پورهيتن کي سلام
- ۱۸ -۱۸- سنڌي هاري عوام
کي بي دخل
ڪندڙن کي
بي دخل ڪريو

[۵]

۱۶۶

۱۹- سر تي پکي هيڪڙو

۲۰- سنڌيت منڏان مڪ-

هڏي ۽ ليڪو ختم

ڪرايو.

۱۷۲

۲۱- اسين ڪنهن جي

گار ڪند ڪان نه

بچند اسين . اسين

پاڻ ڪند نه

ڪند اسين.

۱۸۰

ذاتي صفحو

”ڌراڙن جا ڏڪ“ لاءِ مهاڳ ۾ محترم رسول بخش هليجي جو لکيل آهي، تنهن ڪري هن صفحي کي مون ذاتي صفحو ڪوٺيو آهي. ڌراڙن اهي ڏڪ ماهوار تحريڪ جي ادارتي صفحن معرفت هٿيا هئا جيڪي ۱۹۷۴ع ۾ پهريون دفعو ۽ تهاڻ ۱۹۷۸ع ۾ ٻيو دفعو ڪتابي صورت ۾ ڇپجي نروار ٿيا هئا. ۱۹۷۸ع کانپوءِ ۱۹۸۷ع تائين ڏهه سال هي ڪتاب مارڪيٽ مان غير حاضر رهيو آهي، جيتوڻيڪ دوستن ڪيتري وقت کان ڪتاب جي ڇپائيءَ جي گهر ڪئي پئي، پر ڪن ائمر سببن جي ڪري هن وقت تائين اهو ممڪن نه ٿي سگهيو. تحريڪ رسالو ڏسڻ ۾ ته عوامي تحريڪ جي نظرين جو پرچارڪ هو پر منهنجي ذاتي خيال ۾، پارٽي لائين جو پابند هجڻ جي باوجود، تحريڪ ۾ سنڌ کي درپيش مسئلن کي هميشه اهميت ڏئي ويندي هئي ۽ سنڌ جي مسئلن کي عوام تائين پهچائڻ ۾ ۽ عوام ۾ پنهنجن مسئلن متعلق شعور پيدا ڪرڻ ۽ سجاڳي پيدا ڪرڻ ۾ تحريڪ نهايت اهم رول ادا ڪيو هو ۽ انهن مضمونن جي انهيءَ اهميت جي ئي ڪري نيون ڇاپو ڇپرائي رهيا آهيون.

هن ڪتاب سان گڏ ئي، لڳ منهنجا لوهه جو
 ٽيون ڇاپو پڻ ڇپرايو اٿئون جيڪو به مارڪيٽ ۾
 هن وقت ڪتاب جي ڇپائيءَ تي ٿيندڙ خرچ ۽
 موجود آهي.

ڪتابن جي وڪري جي جيڪا پوزيشن آهي، تنهن
 حساب سان ڪتاب گهٽ قيمت ۾ مهيا ڪرڻ ڏاڍو
 ڏکيو آهي، ۽ انهيءَ جي صرف هڪ صورت آهي ته
 خريدار ڪتاب اسان جي آفيس تان اهي خريد ڪري،
 انهيءَ صورت ۾ اسين ڪتاب گهڻي رعائتي قيمت تي
 ڏيئي سگهنداسين، باقي مارڪيٽ ۾ انهيءَ قيمت کان
 گهٽ ۾ ڪتاب مهيا ڪرڻ جنهن قيمت تي هي ڪتاب
 ڏيئي رهيا آهيون، ناممڪن آهي. اسان جا ڪتاب وري
 ٻه ٻين ادارن جي ڪتابن کان مستان آهن.

سدائين گڏ

— مهر ميمڻ

12-10-1987

(پهريون ايڊيشن)

۵-۴-۱

انساني تاريخ ۾ ٿورن ماڻهن گهڻن جو کٽيو رڳو
ڏنڊي سان. ۱۰۰۰ ۾ ڳالهين سان به ڪاڌو آهي. هو
ڪوڙيون ڳالهون هلائيندا آهن ۽ انهن ڪوڙين ڳالهين
کي ايترو ته بي حياتي ۽ بي شرمائي سان اڏو ته
زور شور سان، اڏا ته واکا ۽ ڪوڪريا ڪري، هر روز،
هر مهيني، هر سال ۽ هر صديءَ ۾ دهرائيندا آهن، جو
گهڻا ماڻهو ڪوڙين ڳالهين کي سچو ڪري سمجهن
لڳندا آهن. ڪوڙيون ڳالهون ٿورن ٿورن ٿوري وڏو
ڪم ڏين ٿيون. ڪوڙن وٽ ڏنڊو آهي. هر گهڻي
عوام وٽ اڃا به وڏا ۽ گهڻا ڏنڊا آهن. ٿورڙا ڪوڙا،
گهڻيون ڪوڙيون ڳالهون ڪري گهڻي عوام جي
دماغن کي جڏو ڪري ڇڏيندا آهن. گهڻي عوام جا
گهڻا هٿ گهڻن ڏنڊن ڏانهن وڌندا ٿي ناهن. کين ڏنڊي
خلاف ڏنڊو کڻڻ جي ڳالهه ئي خيال ۾ نه ايندي آهي.
جيڪي هٿ بي اختيار ڏنڊا کڻندا آهن، سي به ٻين جا
خالي هٿ ڏسي ۽ سندن ڍرڪيل ڪنڌ ڏسي، شڪي
ٿي پنهنجا ڏنڊا کڻي ڦٽا ڪندا آهن. پوءِ ڪوڙيون
ڳالهون لکين ڪروڙين ڏنڊن وارن ڪمپل هٿن کي
ٿورن ڏنڊن واريءَ ٽڪن هٿن کان مارائينديون آهن.
ڪوڙين ڳالهين کان سواءِ سچيون ڳالهون به

ٿينديون آهن. ڪوڙين ڳالهين وارا مفت خور حرام کالو
۽ ڦورو ٽولا سچين ڳالهين کان وٺڻ ويندا آهن. انهن
کي ڏڪاريندا آهن. ڪاٺن ٻڌندا آهن. هو سچين ڳالهين
کي جتي ٻڌندا آهن، اتي انهن جو ڪنڌ مروئي
چڏيندا آهن. نه ته وري انهن کي ڪڏ ڪڏي دفن ڪري
چڏيندا آهن. يا انهن تي گندگي ۽ بدبوءِ وجهي
انهن جي صورت بگاڙي چڏيندا آهن. هو وس پچندي
سچيون ڳالهيون ظاهر نه ٿيڻ ڏيندا آهن. هو سچين
ڳالهين ڪرڻ واري کي وس پچندي آزاد يا جيئرو
نه ڇڏيندا آهن. اڳئين زماني ۾ سچين ڳالهين ڪرڻ
وارن کي نانگن هٿان ڏنگائيندا هئا يا ان جي جيئري
ڪل لهرائيندا هئا، يا کيس گهاٽي ۾ پيوڙهائيندا هئا يا
وري سندس عضوا آهستي آهستي ڪڇي، کيس سوريءَ
تي ٽنگي چڏيندا هئا. سوريءَ تي ٽنگيل، رت ڳاڙهندڙ
سچ چوڻ واري کي مرڻ جي به موڪل ڪانه هئي.
ٺٽي، چوٿين، يا پنجين ڏينهن مس مس مٿان سندس ٿڌ
کي ڌار ڪرڻ جي سوڪل ايندي هئي. هر ڪوڙي
ڳالهه سوين هزارين سچين ڳالهين جي قاتل هوندي آهي.
انسان ذات هيستائين غلاميءَ وڌيا شاهيءَ ۽ سرمائيداريءَ
جي قاتل ۽ آدمخوَر نظامن جي گهاٽي ۾ پيسجي
چڪي آهي. اهي ئيئي قاتل ۽ آدمخوَر نظام ڪوڙين
ڪوڙين ڳالهين جي ٽيڪ بنا قائم نه رهي سگهن ها.
اهي نظام ڪوڙين اربين سچين ڳالهين کي سرجندي ئي

گهتو ڏيڻ بنا، خفا خون ڪرڻ بنا، سموريءَ تي چاڙهڻ بنا،
 قائم نه رهي سگهن ها. هزارين سالن کان ائين آهي.
 اڄ به ائين ئي آهي.

اڄ به ڪوڙيون ڳالهائون لوهي زنجيرن وانگر
 ڪمپل ۽ اشاراف ماڻهن جي ذهنن کي ڪوڙيو ويٺيون
 آهن. سڄيون ڳالهائون اڄ به ڏوهارين ۽ ڪوڙهين وانگر
 منهن ويڙهيو لکنديون وٺن.

هنن لکڻين ۾ توهان کي سڄيون ڳالهائون سموري
 جون سموريون سربرستيون نظر نه اينديون. اهو ناممڪن
 آهي. جيستائين ماڪ وڌيڪي سرماييدار نظام جي
 اشڪنجي ۾ قابو آهي، تيستائين سموري سربرستي سڄي
 ڳالهه، ڏوهاري، روپوش، قيدي، جلاوطن يا خفا خون
 ٿيل رهندي. هن وقت سچ جون فقط ڪي جهلڪيون
 ڏسي سگهجن ٿيون.

اهڙيون جهلڪيون توهان کي ٻئي هنڌان گهٽ
 نظر اينديون. فقط پورهيت ۽ مظلوم عوام جي جاءِ
 تي بيهبو ۽ اتان دنيا جي چڪاس وٺبي، تڏهن ئي
 سمورين ۽ سربرستن سڀني ڳالهين جا سڀ کان وڌيڪ
 چٽا، صحيح رنگ روپ ڏسي سگهبا. نه ته هونئن اڪثر
 ائين ٿو ٿئي ته هڪڙي ڪوڙي ڳالهه کي ننڍي،
 ٻي اهڙي ئي ڪوڙي ڳالهه يا اڳين کان به وڌيڪ
 خراب ڪوڙي ڳالهه ماڻهن تي مڙهڻ جي ڪوشش
 ڪئي ويندي آهي.

عوام جا دشمن ٿورو طبقا جڏهن پاڻ به وڙهندا آهن، تڏهن اڪثر ائين ئي ٿيندو آهي. ٻئي پاڻ به وڙهندا به آهن، هڪٻئي جي ڳالهين کي ڪوڙو به ڪندا آهن. اڳتي کان به وڌيڪ ڪوڙيون ڳالهينون به ڪندا ويندا آهن، سڄي ڳالهين کي قتل ڪرڻ به ٻئي هڪٻئي کان گوء ڪڍڻ جي ڪوشش ڪندا رهندا آهن. سڄي ڳالهه ڪرڻ لاءِ رڳو جرئت نه ڪپي. ان لاءِ سموري ۽ سربستي ڄاڻ به ڪپي. ڳالهه ڪرڻ جو ڀنگ به ڪپي. ڳالهه ٻئي جي دل تائين پهچائڻ جو هنر به ڪپي. دوست توڙي دشمن ان ڳالهه کان انڪاري ناهن ته انهن ڳالهين ۾ هي لکڻيون پنهنجو مٿا پاڻ آهن.

هي لکڻيون آيتون ناهن. هي زابا آهن. سوين هزارين ماڻهو هنن رايي سان اتفاق ڪن ٿا ۽ اوچتا ئي انهن سان اختلاف ڪن ٿا. اها ڏروئي ڳالهه آهي. منڍي سماج ۾ ڪئين طبقا آهن. هر طبقي جا مفاد ۽ سندس روح کي وڌندڙ ڳالهينون جدا آهن. تنهن کان سواءِ طبقن جا هڪٻئي تي اثر آهن. خاص ڪري وڏيري طبقي جا خيال صدين کان سنڌ تي ڄاڻايل آهن. انهن جا اثر وڌين تي به آهن ته هارين تي به آهن ۽ وڃي طبقي وارن تي به آهن. جيئن اهي اثر آهستي آهستي ٺهن، تيئن وڌيري کي سوچ منڍي سماج جي طبقن تي سڌي يا اڻ سڌي نموني ڄاڻايل رهندي.

هي ”تحرڪ“ ڇا ڇپيل ايڊيٽوريل آهي.

اهي اسان جي مسئلن جو حل پيش ٿا ڪن. اهي گهڻي قدر رڳو سوال اٿارين ٿا. جيڪڏهن هنن کي پرڻي ماڻهن انهن مسئلن بابت سوچڻ جي ضرورت محسوس ڪئي ته چئبو ته انهن جو مقصد گهڻي ڀاڱي پورو ٿيو.

هي ايڊيٽوريل ”تحرير“ جي سوچ جو اچوڙ آهن. ڪيترا ڄاڻو ماڻهو چون ٿا ته اهي نه رڳو ”تحرير“ جي جان آهن، پر سنڌي ادب ۽ صحافت جا شاهڪار به آهن. توهان به پڙهي ڏسو. منهن ڪن اهي ته اهي توهان کي سنڌ بابت سوچڻ ۽ ان کي سمجهڻ ۾ مدد ڏين. ٿي سگهي ٿو ته اهي سڀ ٻا انهن مان ڪجهه اوهان اڳ به پڙهيا هجن. پر ڪي شيون رڳو هڪ دفعو پڙهڻ جون نه هونديون آهن، ڪنهن کان سواءِ هٿن سڀني لکڻين کي هڪ هنڌ پڙهڻ سان جيڪا ڳالهه دماغ ۾ ايندي سا هونئن شايد نه اچي. بهرحال توهان پاڻ فيصلو ڪريو ۽ اسان کي ٻڌايو.

هنن کي ٻيهر چاڀڻ جي هڪڙي ٻي به ضرورت هئي. چوندا آهن ته ”ٻچڙو اهو جو درياهه هراڻ بههي ڪاريون ڏي، يا منهن تي ڪوڙ ڳالهائي“ يا ”من تي ڪوڙ سڀڪو وجهي سگهندو.“ ٻچي ان کان جيڪو جيئرن تي به ڪوڙ وجهي!“ ڪي چون ٿا ”تحرير“ فلاڻي ڳالهه ڪري ٿي، فلاڻي ٿي ڪري. تحريرڪ جا ايڊيٽوريل حاضر آهن. اوهان پاڻ پڙهي فيصلو ڪريو.

تہ ماڻوڪي ماحول ۾ ڪو ماڻهو ڪو سنڌي رسالو
 باقاعدي هلائڻ ضروري سمجهي تہ پوءِ هن کان وڌيڪ
 ڪهڙيون ڳالهائون ڪهڙي نموني ڪري سگهي ٿو؟
 جنهن ۾ سائينءَ کي ڪا اهڙي تمام ضروري ڳالهه
 سمجهي جا رسالي بند ڪرائڻ پيا تن ڪري سمجهجي ها،
 ۽ نه ڪئي وئي آهي تہ مهرباني ڪري اسان جي
 رهنمائي ڪري .

رسول بخش پليجو

خيدروآباد ۴ دسمبر ۱۹۷۴

حرامي ٻار

سند صدين. ڪسان ٻن مانگر مڙجن جي. وات ۾
ڪرئجندي رهي آهي. آهي مانگر مڇ آهن ٽاربان ٻيڙن
۾ پنهنجي وڏيرا شاهي. هنن ٻنهي جا پاڻ ۾ ناجائز
تعلقات پي رهيا آهن، جن مان هڪڙو ناجائز ٻار پيدا
ٿيو. اهو ناجائز ٻار آهي ڪامورا شاهي.

ڪامورا شاهي، ٽارين ٻيڙن ۾ اندروني وڏيرا شاهي
جي چوڪيدار ۽ شڪاري لوڏ آهي. هر ”ڏاڇي هڻي
ڏم ٿم توڏي هڻي ٿيرهن“ وانگر اها پنهنجي چڙهندڙ
کان به وڌيڪ موڏي ۽ خطرناڪ آهي.

ڊڪٽيٽر شپ خلاف جدوجهد ۾ ۽ خاص ڪري
چونڊن دوران سند جي ماڻهن ڪامورا شاهي خلاف
پنهنجي نفرت جو ڀرپور اظهار ڪيو. هر جلبي ۾
ظالم ڪامورن تي لعنت ۽ ڳٽڪار جو وسڪارو هوندو
هو. هر ڪامورا عوام تي ٺٺوليون ڪري چوندا هئا ته
”ڇڏو چونڊون ٿين ڏيو، ٻاڏهي ئي خبر پئي ويندي
ته اسين ڇا آهيون.“ اسين اکين سان ڏسي رهيا آهيون
ته ڪامورا راجڪان وانگر ماڻهو پوءِ ڪندا جهڻن وڻن
ٿو. اسين عوام کي آڙاري رهيا آهن. حڪومت باڪل
خاموش آهي، بلڪه ڪي وزير هن ظلم ۾ ڪامورا شاهي

مٺان ٻانهن پياي آهن. ڪجهه ڏينهن اڳ ۾ پاڙيءَ جي ننڍي صوبيدار ملوڪ هڪ هاري کي ڏينهن ڏٺي جو گولي هڻي ڪڍي ته ان خلاف ڪوبه قدم نه کنيو ويو. پر اٽو کيس پروموشن ۽ انعام ڏنو ويو.

تازو آگسٽ مهيني جي پڇاڙي ۾ سنڌي عوامي تحريڪ جي ڪارڪنن اليه پڇاڙو مرٿاس ۽ مانڊل شهر کي اسسٽنٽ ڪمشنر ميرپور ماٿيلي ۽ لاکب مان گهراڻي، گهراڻن ٿڌو گهراڻي هنن جو هوائس هٿان ڪڍڻو ستن ڪرائي شهر ۾ گهلايو. هنن جو ڏوهه صرف هي هو ته هنن هارين جي قانوني مدد ڪئي.

تازو ميرپور بٺورو، ڏوڙ، جالجي، ميرپور ساڪرو ۽ ٻين هنڌن تي ظالم وڏيرن، هارين کي حڪومت جي زرعي سڌارن، مطابق اڌ بٽي ڏيڻ کان نه رڳو انڪار ڪيو پر هنن پنهنجي هاتو چاڙهن ۽ پوليس عملدارن کان هاري ڪارڪنن تي ڪوڙا ڪيس ڪرايا. ميرپور بٺوري جي هاري ڪارڪن شير خان لنڊ کي ۱۱۰ هٽ گرفتار ڪيو ويو. جاتي ۾ ٻين ڪيترن ئي هاري ڪارڪنن تي ڦرين جا ڪوڙا ڪيس داخل ڪيا ويا. تازو هاري اڳواڻ محمد قاسم ”هٿر“ مرڪب تحريڪ سلسلي ۽ سنڌ جي انقلابي شاعر سرويچ سجاوڻي کي ڪارن قانونن هيٺ گرفتار ڪيو ويو آهي.

سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ خلاف سازش بند ڪريو!
 بڪ اسٽالن تي وڃي ٽسجي ٿو ته سوين اردو رسالا
 نصرت، سنگت، اردو ڊائجيسٽ، مياره ڊائجيسٽ ۽
 عالمي ڊائجيسٽ وغيره کان وٺي خضر راهه جهڙا جنسي
 رسالا ۽ ڪتاب عام جام وڪامي رهيا آهن. جڏهن سنڌ
 جا ڪي هٿڏوڪي سنڌي رسالا ڪيڙ جي ڪوشش
 ڪن ٿا ته انهن کي ڊڪليئرشن ٿا ڏنا وڃن. اٽو
 جيڪي هڪ ٻي رسالا نڪرن ٿا تن کي نوٽيس ڏنا ويا
 آهن. ڇا هي سنڌي علم ۽ ادب خلاف هڪ گهري سازش
 ناهي؟ سنڌي ادب خلاف هي سازش هرگز ڪامياب نه
 ٿيڻ گهرجي.

سنڌين جا نمائندا سڏائڻ وارا! سنڌي ادب ۽ زبان
 جو دم پري وارا! سنڌي ادب ۽ ٻوليءَ جو ڪلو گهٽڻ
 بند ڪريو. سنڌي ماڻهن سان مذاق ڪرڻ بند ڪريو.
 سهڻي، اڳتي قدم ۽ سنڌو پبليڪيشن کي ڏنل نوٽيس
 واپس وٺو. سنڌي اخبارن ۽ رسالن جي ڊڪليئرشن
 لاءِ ڏنل درخواستون ردي توڪرين مان ڪڍي منظور ڪريو.

دفن ڪريو

نیشنل عوامي پارٽي سالن جا سال هر هنڌ ناچ ڪريو،
 جھومر هڻو، جمهوريت، سوشلزم، سيڪيولر ازم، قومي
 حقن ۽ صوبائي خودمختياريءَ جون هنيوچيون هڻندي
 رهي آهي. هن پهريائين ون يونٽ توڙائي جو ڍونگ
 ڇڏي، جماعت اسلامي سان شريڪ ٿي. ٻئيڪ (ڊي.اي.)

سي) جو نانگ رچايو، پوءِ بيٺڪيولر ازم ڪري طلاق
ڏنائين، پوءِ ٻولي جي مسئلي تي مظلوم قومن کي پٺ
۾ خنجر هنيائين. تازو ان آئيني ڍانچي تي صحيح ڪئي
آيس، جنهن ۾ صوبائي خودمختاريءَ جي مٿي هليٽ
ڪئي ويئي آهي.

نھپ هن وڪٽ لاش آهي. اهو هاڻي ڏپ پيو ڪري.
پر لغاري، عزيز اللہ شيخ، سرڪي، مهر حسين شاھ، ۽
ٻيا ڪانڌي اڃا به ان کي ڪلهن تي کڻيو اخبارن
۽ جلسن ۾ رلائيندا وٽن.

نھپ برابر مڪريل ڏائين ۽ هست رنگي ڏوٽي هئي.
”چندا ڏوٽن“ کان به وڌيڪ يازن کي آسرا ڏيڻ واري
ترڪتال هئي. ان جي پالند ئي سوين خونن جا دٻا
هئا. قومي ٻولين جو خون، عوامي انقلاب جو خون،
قومي جدوجهد جو ۽ جمهوريت جو خون؛ ان کي
جيڪا به سزا ڏجي ها سا ٿوري. پر لاش جي ٻي هرمتي
ڪنهن به مذهب ۾ جائز نه آهي. هن سڙيل لاش کي
ڪلهي تي کڻي نچائڻ وارا خدا جا پتلا ڪهڙوئي
ٿيو! هاڻ اهڙو بدبودار لاش مات مٽيءَ ۾ دفن
ڪري ڇڏيو.

[”تحريرڪو“ پبليڪيشن - نومبر ۱۹۷۲]

بنگلا ديش منظور ٿيل آهي!

رهزنو! ڦاٽلو! جلا دو! بنگلاديش اڳيئي منظور ٿيل آهي. اٺ ڪروڙ ماڻهن جي قوم پنهنجي پگهر، پنهنجي لڙڪن، پنهنجي رت سان ان جي منظوريءَ جو دستاويز لکي ڇڏيو آهي. بنگلاديش بندوق جي ناليءَ مان وجود ۾ آيو آهي ۽ نه ڪنهن تقرير بازيءَ، قانون بازيءَ، ڪانفرنس بازيءَ يا اليڪشن بازيءَ سان. اهو ڪنهن منظوريءَ جو محتاج ڪونهي.

مجرمو! توهان کان ڪير ٿو بنگلاديش جي منظوريءَ جو پڇي! توهان ته جوابدار آهيو. توهان تي فريادي آهن — سنگيتن تي ٽنگيل ٻار، ايڏا ڏيئي ماريل شهزادا، جوان ٿيل لڄون، ماڻها مازيل مائرون، اجاڙيل گهر، سڃاڻڻ جي ڄاڻيل ڳوٺ، اڌ پوري ڦيريل قبرون، رتسور ٿيل ۽ ساڙيل ٻاريل ٿوريءَ ٿي پڪڙيل انساني هڏيون، هڪ رتو ڇاڻ ٿيل ملڪ، هڪ ڪٺل قوم. توهان مان هر هڪ هزارين، لکين دفعا ڦاسيءَ تي ٽنگجڻ جو ڏوهاري آهي. اي چنگيز ۽ هلاڪو ڄا تڏهوڪا بزدلو! توهان ۾ ته هٿر ۽ گوٺيلز جيترو به حيات ڪونهي. هنن شرم کان پاڻ کي ماري ته ڇڏيو. توهان اڃا پيا جيئو ۽ چئو ”بنگلاديش نامنظور!“

هلن مجرمين تي مقدمه هلايو!

پاڪستان جو صدر دنيا اڳيان اعلان ڪري چڪو آهي ته اسان مسلم بنگال ۾ پنهنجي غلطي جي تلافي ڪرڻ ۽ ڏوهارين کي سزائون ڏيڻ لاءِ تيار آهيون.

پاڪستان جي قانون موجب ڪنهن جي گهر مان ڇهن رپين جي ڪڪڙ چورائڻ جي سزا ست سال قيد ٿي سگهي ٿي. اوڀر پاڪستان ۾ جن ماڻهن اوڀر پاڪستان جي عوام خلاف جرم ڪيا آهن، تن مان گهڻا اولهه پاڪستان ۾ موجود آهن. ملڪ جي موجوده قانون هيٺ انهن تي مقدمه هلڻ گهرجن. ضرورت پوي ته بين الاقوامي ٽريبونل منقرز ڪيا وڃن. شاهديءَ جي سلسلي ۾ بنگلاديش جي سرڪار جو تعاون حاصل ڪري سگهجي ٿو.

اهي مجرم باقي رهيل پاڪستان لاءِ به سخت خطرو آهن. مودودي فرقي جا ڏاڙهي پوش بنديا جن بنگال ۾ قتل عام ڪيا، سي وري فوجي ٿولي ڪئي ٻڃون پيا ڪن ته اولهه پاڪستان ۾ بغاوت ڪري عوام جو قتل عام ڪريو ۽ غير قانوني ڊڪيٽرشپ قائم ڪريو. تنهنڪري حڪومت نه رڳو اوڀر پاڪستان جي عوام اڳيان پر خود باقي رهيل پاڪستان جي عوام اڳيان انهن غلطي کان حساب ڪتاب وٺڻ لاءِ ٻڌل آهي. نه

تم اهي خطرناڪ مجرم هتي ۾ اهو خوني ڊرامو
 دهرايمندا، جنهن پاڪستان کي هيڏو خوار، ذليل ۽
 تباھ ڪري ڇڏيو آهي.

گهر جا ڪڪڙ نه هاريو!

گذريل سنڌ دشمن فسادن ۾ وڏيرا سنڌي مسڪينن
 کي پناهگيرن جي ٻوهي ۾ ڏيئي پاڻ ڀڄي لڪي رهيا.
 گهڻي خونريزيءَ کان پوءِ اڃا پناهگير ٿورا جهڪا ٿيا
 ته وري وڏيرا پاڻ شروع ٿي ويا! فساد بند ڪرائڻ
 جي بهاني ۾ ئي پناهگير ٻوهي آڳ لاهي، پوءِ اچي
 سنڌين کي لڳا. متن پيڙهين جون دشمنيون هڪڙي
 ڌڪ ۾ ٻوريون ڪيون اٿن. چون ٿا ته رڳو لاڙڪاڻي
 مان هزار کان مٿي سنڌي قيد ڪيا اٿن، بهانو اهو ته
 ”پناهگير فسادن کي پنڄو ٻيا ڏيون“ مطلب ته هي
 ڪاٽو هر لڙ مان پنهنجو مڙو ڳوليو وٺن. ڪامورا-
 شاهيءَ کي ختم ڪرڻ جي بهاني ايوبي دور جون
 دشمنيون به ٻاڙيائون. سڄي ڪوٽيءَ کي گهمرو ڏيئي
 سرڪاري نوڪريءَ مان سنڌين کي بهارو ڏيئي ڇڏيائون.
 اها ٽئين ڳالهه ڪانهي. ڪهڙي ۽ راشديءَ به ائين
 ڪيو. انهن کان اڳين به ائين ڪيو. هويان به ائين
 ٻيا ڪن. سنڌي شير شاهن کان گهر جي ڪڪڙن
 کان سواءِ ٻيو ڪهڙو شڪار هيستائين پهتو آهي جو
 هاڻ ڪندا؟ مطلب ته جيستائين سياست جي واڳ

وڏيرن جي هٿ ۾ آهي، تيستائين ائين ئي ٿيندو.
جيستائين عوام پاڻ ۾ متحد ٿي سگهي ٿي، تيستائين اهي
کي سياست کان هڪلي نه ڪڍيو آهي، تيستائين اهي
شير شاهه جا شڪرا گهر جا ڪڪڙ ٿي ماري نٿا رهندا.

آزاد ڪريو

سنڌي عوام جو متفق مطالبو آهي ته سياسي وڃڻ
پاڙڻ بند ڪريو. سمورن قانوني اشڪنجن ۾ قسامل
سنڌي مظلوم آزاد ڪريو.

۱۰۹ ۽ ۱۱۰ غنڊه ائڪٽ ۽ ٻيا ڪارا قلم ختم
ڪريو. جي. ايم. سيد، حفيظ قريشي، مانڊل شر، اله، بچايو
مرٿاس، غلام قادر پليجو ۽ ٻين سمورن سون هزارن
سنڌي قيدين کي آزاد ڪريو. يوسف لغاري ۽ ٻين
خلاف ڪيل وارنٽ رد ڪريو. ظالم ۽ مظلوم ۾
دوست ۽ دشمن ۾ فرق ڪريو. پنهنجي ٻيڙ تي ڪهاڙو
نه هڻو. وڃڻ نه وڻو. بيوقوف نه ٿيو. اهو سياسي خودڪشي
۽ تباهي جو رستو ڇڏيو. سنڌ تي مڪمل وڏير کي
ڊڪٽيٽر شپ مڙهڻ جي پاليسي ترڪ ڪريو!

[”تحريڪ“ پبليڪيشن - ڊسمبر ۱۹۷۲]

قومي جدوجهد ۾

زميندارن جي اڳواڻي وڌيڪو راج قائم رکندي!

سنڌي عوام ۽ خاص ڪري سنڌي پڙهندڙ ۽
لکندڙ اها ڳالهه نٿا چاهين ته ڪو سنڌي رسالن وارا
هاڻ ۾ ذاتي ذاهيءَ ۾ ڪري ڪندڙ ڦهلائين. اسان
سنڌي عوام جي انهيءَ راءِ سان متفق آهيون.

پر انهيءَ جي اها معنيٰ ڪانهي ته سنڌي رسالن
وارا غلطيون ڪن يا غلط روش اختيار ڪن ته انهن
تي فهميدي نموني ۽ جائز اصولي تنقيد نه ڪجي.

”اڳتي قدم“ وارن تازو جي ايم سيد نمبر ۾ جناب
رسول بخش پليجي جو محترم سيد صاحب بابت لکيل
هڪ مضمون ڇاپيو آهي. اهو مضمون نه ”اڳتي قدم“
وارن کي ڏنو ويو ۽ نه انهن لاءِ لکيو ويو هو. هنن
اهو بنا اجازت بلڪه بنا اطلاع ڇاپيو آهي. باوجود چوڻ
جي اهو نه لکيائون ته اهو ڪڏهن لکيو ويو هو.

انهيءَ چوريءَ بلڪه سينه زوريءَ ذريعي اهو غلط
تائر ڏنو ويو آهي ته چڻ لکندڙ جا هن وقت شاهه صاحب

جي سياسي لائين بابت اهي خيال آهن جي ان مضمون ۾ ڄاڻايل آهن. حالانڪ کين خبر هئي ته ائين نه آهي. اهو مضمون اڄ کان ۶ سال اڳ لکيو ويو هو ۽ رسالي بادل ۾ ڇپيو ويو، جتان کنيو ويو آهي. طبقاتي ست سنگ!

ان زماني ۾ شاهه صاحب عملي سياست کان رٽائر ٿيل هو. هن اڃا ون يونٽ خلاف هلايل لمبجي قومي تحريڪ جي واڳ کهڙي، راشدي ۽ نواب زاهد علي خان واري متحده مجاذ جي حوالي ڪانه ڪئي هئي. عوام ۽ قومي ڪارڪنن کي اڃا اها خبر ڪانه پيئي هئي ته طبقاتي لاڳاپا کهڙي بلا ٿيندا آهن. هنن کي خبر ڪانه هئي ته زميندار جي سياسي مائٽي فقط زميندار سان ٿيندي آهي. هو غريبن سان ڳالهين جي پائيواري رکندا پر حڪومت ۽ اقتدار جي پائيواري ڪانه رکندا. سندن پاڻ ۾ پلي ستر وهر هجن، پر وقت تي هو عوام کي پهچندا به ڪونه ۽ اندر ئي اندر. ناني ڳولڙو ٻڌي ويهي رهندا. هڪڙا زميندار پلي ڪئي ”محب اعظم“ هجن ۽ ٻيا پلي ڪئي ”غدار اعظم“ ۽ پلي ڪئي هڪ ٻئي جا جاني دشمن نظر اچن پر اندر ئي اندر سندن پاڻ ۾ ست سنگ آهن. اهو پاڻي لٽ هنشي ڪڏهن به جدا ڪونه ٿيندو. کين خبر ڪانه هئي ته ”ميهڙ ڇريو ٿيندو ته به پنهنجن ڏانهن ڪڪا اڇلائيندو.“ زميندار پلي دنيا کي ترڪ ڪريو، الله لوڪ ٿيو، ويٺو هجي

ٿ، نه ٿيڪي جي گهڙيءَ ۾ نهو لیت پنهنجي طبقي جي پائرن يعني زميندارن ڏانهن ڪندو ۽ نه غريب هاري عوام ڏانهن.

گذريل ڇهن سالن جي عرصي ۾ تاريخ گهڻو اڳتي وڌي آهي. ان سنڌي عوام کي اهي ۽ ٻيا گهڻائي سبق سيکاريا آهن.

ڳري ۽ ناجائز قيمت

وطن جي ماڻهن سان همدرديءَ جو جذبو رکڻ، مضمون ۽ ڪتاب لکڻ، جلسن ۽ جلوسن ۾ تقريرون ڪرڻ، جيل جون سختيون سھڻ تمام ضروري ۽ چڱا ڪم آهن. اهڙي ماڻهوءَ جو قدر ڪرڻ گهرجي. جي هر بزرگ آهي ته سندس ادب ۽ احترام ڪرڻ گهرجي. جي هن ٻين سڀني کان وڌيڪ تڪليفون ۽ ڏاڪڙا سٺا آهن ته ٻين سڀني کان وڌيڪ سندس قدر، ادب ۽ احترام ڪرڻ گهرجي. پر ان جي اها معنيٰ بلڪل ڪانهي ته انهن تڪليفن ۽ قربانين جي عيوض ڪا سڄي قوم اڪيون رهري سندس پويان ڪاهي پوي. ايڏي ڳري ۽ ناجائز قيمت جي نه توقع رکڻ ڪپي ۽ نه ڏيڻ ڪپي.

اعليٰ علم ۽ اعليٰ ساڻس!

انقلابي وطن دوست جدوجهد اڄ مڪمل علم ۽ سائنس بڻجي چڪي آهي. اها سائنس دنيا جي مظلوم قومن جي گذريل ٽن صدين جي جدوجهد جي بنيادي

مسئلن کي حل ڪرڻ ۾ مدد ڪري ٿي. جهڙوڪ: قومي جدوجهد جا مقصد ڪهڙا هجن؟ ان جي اڳواڻي ڪهڙو طبقو ڪري؟ ان جي سياسي واٽ، حڪمت عملي ۽ چالون ڪهڙيون هجن؟ وغيره. انقلابي قومي جدوجهد جي تاريخ اسان کي سيکاري ٿي ته ڪابه انقلابي قومي جدوجهد هيٺين بنيادي ڳالهين کان سواءِ قطعي ڪامياب ٿي نٿي سگهي. (۱) مڪمل انقلابي وطن دوست نظريو (۲) ان نظريي تي عمل ڪندڙ هڪ منظم ۽ مجاهد پارٽي، جنهن جي اڳواڻي پورهيت طبقي جي هٿ ۾ هجي. ۽ نه زميندارن يا وچولي طبقي جي ماڻهن جي هٿ ۾ هجي. (۳) قومي جدوجهد جو انقلابي ڍنگ (۴) هڪ انقلابي وطن دوست گڏيل قومي محاذ، جنهن جي اڳواڻي وطن جي پورهيت طبقي جي هٿ ۾ هجي، ۽ جنهن جو مکيه دارومدار وطن جي هارين تي هجي.

انهن بنيادي ڳالهين کان سواءِ جيڪا به جدوجهد هلي ٿي اها هميشه سڀني، هل ٻڪري، لغاضي ۽ بيودي بازي تائين محدود رهندي. تاريخ بار بار ثابت ڪيو آهي ته جنهن به قومي جدوجهد جي اڳواڻي زميندار يا سرماڻيدار طبقي جي ماڻهن جي هٿ آهي، تنهن جو انت هميشه عوام سان دوکي، دولاپ، دشمن سان سودي ۽ وڌيڪي يا سرماڻيدار راج تي ٿيو آهي.

۲۹. ڇاڊال چوڪڙيون!

سنڌ متحده محاذ ۽ ڊيپنلز پارٽيءَ جي گذريل سياسي تاريخ تي هڪ نظر وجهجي ته سڄي ڳالهه ظاهر ٿي. ٻوندي. زميندار طبقي جا قابل اڳواڻ اول شاگردن، نوجوانن ۽ وچولي طبقي جي ماڻهن کي هرڪائين ٿا. سنڌي قوم يا سنڌي عوام جي حالت تي رت روئين ٿا. سنڌي عوام جي دشمن ۽ غدار وڏيرن تي هڪڙي گار لاهين ٻي چاڙهن ٿا. وڏيرا به سندن مخالفت ڪن ٿا. ظاهر ائين ٿو لڳي ته ڇڻ اهي قابل زميندار اڳواڻ پنهنجي طبقي جي ظالم ۽ غدار وڏيرن جا جاني دشمن آهن. پر پوءِ جيئن جيئن عوام وڃن انهن ڳالهين تي موهجندا ۽ زميندار اڳواڻ ڏانهن صدق وڌائيندا، تيئن تيئن ظالم ۽ غدار وڏيرو طبقو وڃي ٿو پنهنجي زميندار اڳواڻن ڏانهن رڙهندو. پردي پويان ڳجهه ڳوهه به وڏيرڪا ٺاهه ۽ سودا ٿين ٿا. تان جو اليڪشنون اچن ٿيون. عوام کي چيو وڃي ٿو ته ”هن اليڪشن ۾ پنهنجي پارٽيءَ“ کٽيو ته توهان جا سڀئي پيڙا پار ٿي ويندا.“ ”پنهنجي“ پارٽيءَ جي کٽڻ لاءِ لازمي ته ”پنهجا“ اميدوار اهڙا بيهارجن جي کٽين. ظاهر آهي ته اهي وڏيرائي ٿي سگهن ٿا. پوءِ وڏيرا قوم تي احسان ڪري عوام جي ”پنهنجي“ پارٽيءَ ۾ شامل ٿين ٿا. مخالف ڌر جي وڏيرن

جي ڇنڊال چوڪڙيءَ جي سامهون ”پنهنجن“ وڌارن
 جي ڇنڊال چوڪڙيءَ ڪڙي ٿئي ٿي. اهڙيءَ ريت
 عوام جي جدوجهد جي ڪمائي انهن پايڻن ۽ مردارن
 جي حوالي ٿيو وڃي، جن جي مورن کان جند ڇڏائڻ
 لاءِ عوام هيڏي مٿاڪڻ ڪئي هئي.

اصلي گاتيدار!

پيپلز پارٽيءَ جو مثال اکين اڳيان آهي. متحده محاذ
 جو اڳوڻو رڪارڊ موجود آهي. نئون رڪارڊ ٺهي پيو.
 حال جناب ظفر شاهه، علي قطب شاهه ۽ محترم حميده
 ڪهڙو ظاهر ٿيا آهن. ٻيا زميندار هويان آهن. اليڪشن
 مهل سڀ ڪري نروار ٿيندا. ڊڪٽرا هين پاسي، ٻيا
 هن پاسي. غريب قومي ڪارڪن ۽ عوام جڏهن ميد
 صاحب جا قصيدا ڳائي، جيل ڪاٽي، جيلون سهي
 دنگ ڪندا، تڏهن اصلي گاتيدار اچي قبضو وٺندا.

سند جا عوام هاڻي وڌيڪي راج جي ڏهن ڏانهن
 وٺي ويندڙ فريسي اليڪشن رستي تي گهلجن لاءِ تيار
 ناهن. هو ڪنهن به قائد يا منجيب جي معرفت پنهنجي
 حقن جي جدوجهد جي ڏاڙهي ظالم ۽ غدار وڌين جي
 رهزن لوت جي هٿن ۾ ڏيڻ نٿا چاهين. هو اڀري سهري
 پنهنجي ڪٽي پاڻ چاهن ۽ رڌڻ چاهين ٿا. هو هاڻ
 اها سياست ڪهرن ٿا، جنهن ۾ هو جيڪا به اٿوري
 ڪهڻي طاقت کڏ ڪن، سا سندن ٿي هٿن ۾ هجي ۽

پرمارن جي لٽ جو شڪار نه ٿئي.
انهيءَ جي معنيٰ اها هرگز نه آهي ته زميندار طبقي جا جيڪي فرد سنڌي عوام سان همدردي، مدد ۽ رهبري ڪن تن جو قدر نه ڪجي. ان ڳالهه ڪري سيد صاحب کان وڌيڪ ڪوبه زميندار سياستدان عزت ۽ قدر جي لائق ڪونهي. مطلب فقط هي آهي ته تجربتي ڏيکاريو آهي ته جنهن به تحريڪ جي اڳواڻي ڪنهن زميندار جي هٿ ۾ آهي، ان جي واڳ جلد يا دير سان عوامي ڪارڪنن بدران وڃيو وڌيري طبقي جي حوالي ٿئي ۽ عوام ڏهون چٽيندا رهجي وڃن. ظاهر ۾ اهو هڪڙو چڱو زميندار اڳواڻ هوندو. پر پردي پويان سندس سڄي يڪي لوڏ ويٺي هوندي جا اليڪشن مهل نڪريو نروار ٿئي! چوندا آهن ”(پهر) پٺو ڪاٽيو، پٺي جي گيل پڇڙي!“ زميندار طبقي جي ماڻهن جي سنڌي عوام سان همدردي ۽ مدد اکين تي! پر سندن اڳواڻيءَ کان توبه! اميد ته ”اڳتي قدم“ وارا ساڻي آئينده احتياط ڪندا.

حبیبین سان حال!

چوندا آهن ”نون ميهارن مينهن ڌاريون، کٽا ساڙي دونهيون ٻاريون.“ سان کي احساس آهي ته اسان جو حال به اهو آهي. ڪتاب مهينو لپٽ ٿي ويو. گهڻائي حيل ڪياسون پر لپٽ نه ڪري سگهئي. سڀ

ڪهڙا ڏيون؟ ”مڙهي مون ٿانهن....“ هـ ان ارادو اٿئون ته ”اڀري لڏ سويل پلاٽجي“ وارو ڪم ڪريون. پر واڳ ڪجهه اسان جي ته ڪجهه پريس جي ڌڻين جي وس آهي. هاڻ ويٺا ڪين آهيون، جو هام هٿون. پر اللہ ڪندو، سڀ سولي ٿي پوندي.

اسان پنهنجي اڀري سڀري عقل ۽ وٽ آهر، سنڌي عوام آڏو پن نقطي نظرن سان کڏ هڪ نئون انقلابي ۽ عوامي وطن دوست نقطي نظر پيش ڪرڻ جي ڪوشش پيا ڪريون. اهو ڪن ڪم آهي. ان ۾ اسان کي ڪيتريون ڳالهون اهڙيون چوڻيون پون ٿيون جي شايد چالو سمجهڻ مطابق ناهن. پر اسان جي خيال ۾ چالو خيالن، چالو نظرين، چالو قومي سمجهه، چالو حڪمت عمليءَ ۾، بنيادي ۽ انقلابي تبديليون آڻڻ کان سواءِ اسان جي قوم جو ڪاڏو ڪهڙو ڪندو ته هو پر اسين ڪنهن بلند ۽ شاندار منزل جي مومل ماڻي نه سگهنداسون. اسان جي اڳيان پهاڙن جيڏيون رڱاوتون آهن. اسان جو مقابلو نهايت ظالم، چالاڪ، هيار، زوراور ۽ تجربڪار اندروني خواه پاهرين قوتن سان آهي. اندريون قوتون اسان کي اندر ئي اندر اڏوهيءَ وانگر کائي، اسان کي پاهرين جو اسان شڪار ڪن ٿيون. وقت تي پئي قوتون هاڻ ۾ پٽ ٿيو وڃن. اسان جي قومي سمجهه اڃا ايڏي پختي ڪانهي، جو اسين ايڏي پراڻي ۽ پيچيدي سياست کي هڪدم سمجهي وٺون. ظاهر آهي

لُط فھميون ٿينديون . آڱريون ڪچنديون . الزام مڙھبا .
 سٺين سڌين ڳالھين کي ايتيون معنائون پھرائبيون :
 پر اسان اھو سچڪجھ ٻولي ڪنيو آھي . اسين ذاتي
 حملن کي حقارت سان نظر انداز ڪنداسين . اصولي ڳالھين
 بابت پنھنجا خيال اصولي نموني پيش ڪندا رھندس .
 اختلاف ۽ تنقيد جي آڇيان ڪنداسين . پڙھندڙ سائين
 کي رھبريءَ لاءِ خلوص پريو عرض ٿا ڪريون .

[”تحريڪ“ پبليڪيشن - جنوري، فيبروري ۱۹۷۳ع]

هي آئين نه گهرجي!

هي آئين جمهوريت جي چاڪي ٽٽي پئي ۽ پڙ وڙهيل
ڊڪٽيٽري زهر جي پڙي آهي، سنڌ لاءِ، پاڪستان
جي ننڍين قومن لاءِ ۽ سعودي پڄل پاڪستان لاءِ
ڪي پورڙا سنڌي ڀٽي صاحب جي صدارت جي هٿن
تي خوش ٿي، اهو قاتل زهر پيش لاءِ تيار ٿا ڏسجن،
پر پوءِ سنڌين جو محشر ٿي رهي ويندو! ٻيو ٿو ٺهيو،
رڳو ڊانهن ڪرڻ کان به وينداسين، سڀڪو چونڊو "ميان"
پنهن جي هٿ سان اچو منهن ڪيو اٿو هاڻ وري آئين
ٽٽڻ ڇا جي ٿا ڪريو؟ پوءِ پنهنجي وڏي جو
ڪهڙو ويڄ ڪهڙو طبيب؟

هٿلر به ته ههڙي آئين هيٺ قوم جي چونڊيل
نمائندي طور ۽ قانون موجب آئيني ڊڪٽيٽر ٿيو هو!
اسان کي اهو جمهوري ۽ عوامي آئين گهرجي،
جنهن ۾ اسان جي عوام جي قومي حيثيت، قومي
عوامي حقن ۽ قومي زبان کي صاف صاف ندوني تسليم
۽ محفوظ ڪيو ويو هجي، هي سنڌ دشمن، عوام دشمن،
فاشي آئين اسان کي نه گهرجي.

بلوچستان کی ستائڻ بند ڪريو

بلوچستان جو عوام صدين کان منڍ جي وڌيڪي
مٿان کان به وڌيڪ خوشي قبائلي سرداري نظام ۾
گرفتار آهي. بلوچستان جا سردار بلوچ عوام جي خيالي ۽
۽ موت جا مالڪ آهن. بلوچ عوام به منڍين وانگر
غريب، بکايل، ڏکويل ۽ دٻايل آهي.

ون يونٽ ۾ هجڻ مهل جڏهن سنڌي وڏيرا شهيد
بيگم سان پنجاڻي پناهگير ڊڪيٽر شپ جو گهٽ
پنهن جي هٿن سان پنهنجي گچي ۽ ۽ وڌو تڏهن ڪن
بلوچستان جي سردارن ڊڪيٽر شپ جو مقابلو ڪيو ۽
ڪافي سختيون سڻيون انهيءَ ۾ گهڻي ڀاڱي سندن
ڏاڍي ۽ طبقاتي فائدو هو جو سندن سردار پڻ خطري ۾
هيون. پر ساڳي وقت ان ۾ بلوچ قوم کي پنجاڻي
راج کان بچائڻ جو به سوال هو. تنهنڪري انهن
سردارن جو قسم رڳو بلوچستان ۾ سنڌ جي عوام جي
نظرن ۾ به وقار وڌيو. سنڌ جي ڪيترن جمهوريت پسند
ماڻهن به اهو بلوچ سردارن جي مدد ڪئي ۽
بلوچستان ۾ سنڌ جي عوام جا پاڻي وارا گهراڻا
اڃا به وڌيڪ مضبوط ٿيا.

جڏهن گزريل چوٿون ٿيون بلوچستان تي اهي
سردار ڪا به ڪا به سنڌ جي ماڻهن کي تمام
گهڻي خوشي ٿي. ڪن خطاري هئي ته اهي

سردار پنهنجي قول موجب سنڌ جي قومي جدوجهد جي
پنپرائي ڪندا ۽ سنڌي عوام سان ٻانهن ٻيلي ٿيندا.
انهي ڪري گذريل سال ۴ مارچ تي جڏهن انهن مان
ڪي سردار حيدرآباد ۾ آيا، تڏهن سندن پنهنجائيءَ وارو
۽ پرچوش استقبال ڪيو ويو.

پناهگير دوست سردارن سنڌ ۽ بلوچستان جي
اتحاد سان غداري ڏسي!

پر افسوس جو انهن ساڳين بلوچ سردارن پناهگير
نعمت جي اثر هيٺ اچي بلوچستان ۽ سنڌ جي عوام
جي اميدن تي پاڻي ڦيري ڇڏيو. هو هميشه قومي زبان
کي تسليم ڪرائڻ جو هرچار ڪندا رهيا آهن. پر عين
ٽائيم تي هنن ۽ سندن سرحد وارن نعمت پرست پٺڻ
خانن پنهنجين پيارين ٻولين کي ڇڏي اڙدوءَ کي صوبائي
زبان بنائي بلوچستان، سنڌ ۽ سرحد جي ماڻهن سان
ويسام گهاتي ڪئي. بزنجو ۽ گل خان نصير جهڙا
ڪتر قوم پرست سڏائيندڙ سردار پنهنجي پناهگير نقلي
ترقي پسند پيرن کي خوش ڪوڻ لاءِ جيئي سنڌ جي
تحريڪ کي شاؤنسٽ (ناجائز قوم پرست) تحريڪ سڏي
بدنام ڪرڻ لڳا. هنن سنڌي شاگردن ۾ قوت وجهڻ
لاءِ سنڌ ۾ نسلي بنيادن تي پناهگير پيرن جي زير اثر
”بلوچ اسٽوڊنٽ فيڊريشن“ قائم ڪرائي. ڪراچي ۽
سنڌ جي ٻين علائقن تي سامراجي دعوائون ڪيون.

پناهگيرن جي فسادن ۾ پناهگيرن کي ٻي ڏوهي ۽ سنڌي عوام کي ڏوهي ٺهرايو. سندن سرحد وارن ساٿين پناهگيرن کي خوش ڪرڻ لاءِ سنڌ ۾ پنهنجا ولد موڪلي ۽ ڪتاب لکي سنڌي عوام خلاف پنجاب ۽ سرحد ۾ پروپيگنڊا ڪرائي ۽ بهارين کي سنڌ تي مڙهڻ جي سازش جي ڦاٽي ۾ بيان ڏنا. خود ڪوئيٽا ۾ سندن رسالي ”سنگت“ جنهن جو ايڊيٽر براجي صاحب جو فرزند بي زن آهي، تنهن ۾ سنڌ جي خلاف زهريلا مضمون ڇاپيا ويا ۽ سنڌ کي هر طرح بدنام ڪيو ويو. انهن ۽ ٻين حرڪتن ذريعي پناهگير تعپ جي ڪٽر قوم پرست پناهگير پيرن جي مريد سردارن نه رڳو سنڌ جي عوام سان ويساهه گهاتي ۽ دشمني ڪئي پر بلوچستان جي عوام جي قومي جدوجهد کي سنڌي عوام جي قومي جدوجهد کان ڪاٽي، ان کي اڪيلو ڪري سخت نقصان پڻ رسايو. اهڙي طرح هنن سنڌ ۽ بلوچستان جي عوام جي پاڻيءَ واري اتحاد خلاف ڪئين سنگين ۽ معاف نه ڪرڻ جهڙا جرم ڪيا.

سنڌ دشمن پناهگير ۽ سادن هويد سنڌ ۽ بلوچستان جي عوام جو ساٿ ڏوڙي نه سگهندا.

پر بلوچستان جي مظلوم ۽ بهادر عوام جو انهن سردارن جي سنڌ دشمن حرڪتن سان ڪوبه واسطو

حڪومتي ۽ سنڌ جي عوام جي دلين ۾ پنهنجي بلوچستان
جي پائرن لاءِ جيڪا آگاه ۽ گهري محبت هميشه رهي
رهي آهي، تنهن ۾ انهن حرڪتن ڪوبه فرق نه آندو
آهي. سنڌي عوام بلوچستان ۾ مرڪز جي ناجائز سياسي
۽ فوجي مداخلت کي ڏکاري ۽ ننڍي ٿو. سنڌي عوام
جو مطالبو آهي: بلوچستان خلاف فوجي حڪارواڻيون
بند ڪيون وڃن. بلوچستان جي عوام کي پنهنجي
حڪومت سان هلائڻ جو جمهوري حق موندو
ڏنو وڃي. سنڌ ۽ بلوچستان جو مسئلو ۽ پهريون وارو
سات آهي، هو ساٿ الڳ ۽ لازوال آهي. چند وڏيرن
يا سردارن جون حرڪتون ان ساٿ کي ٽوڙي ٿيون
ڏيکين. اسين بلوچ سردارن وانگر ثقلي ترقي پسند ناهيون.
اسين سنڌ جا سڃاڻو قوم پرست ۽ سڃاڻو ترقي پسند، مرڪز-
پرست سنڌي وڏيرن جي بلوچستان دشمن قدم جي
سخت مخالفت ٿا ڪيون ۽ بلوچستان جي عوام جي
حمایت ٿا ڪريون. مسئلو جي ڏس ۽ قوم جا ماڻهو
پنهون ۽ وطن ۽ قوم جي ماڻهن خلاف زور واري
هرگز برداشت نه ڪندا. سنڌ بلوچستان سان ٺاهي

اسين گاريون ڏيکاري ٿا.

ايمان پنهجي: گنريل ڪتاب جي ايڊيٽوريل ۾
پوري ۽ ذميواري ۽ سنجيدگي ۽ فضيلت سان سنڌي
قومي جدوجهد جي ڪن مسئلن تي پنهنجي راءِ جو

اظهار ڪيو هو. اسان پاڻ کي محب وطني ۽ حق پرستيءَ جا اڪيلا ليڪيدار ٿا سمجهون. اسان چيو هو ته اسين اختلاف ۽ تنقيد جي آڇيان ڪندا آهيون. اسان پڙهندڙ ساٿين کي رهبري لاءِ خلوص ڀريو عرض ڪيو هو. ڪيترن پڙهندڙ ساٿين اسان سان اختلاف ڪيو آهي. پنهنجا دليل ڏنا آهن ۽ اسان تي اصولي تنقيد ڪئي آهي. اسين انهيءَ رهبريءَ لاءِ منڍن ٿورا ٿا آهيون. اسان منڍن خطن جا چونڊ ٽڪرا پڻ ڇاپي رهيا آهيون. ٻئي طرف ٻين رسالن جي فاضل ايڊيٽرن اسان جي ايڊيٽريل جو جواب ذاتي حملن، گاربان ۽ بليڪ ميل ڪرڻ جي ذمڪين سان ڏنو آهي. اسان گذريل دؤر لکيو هو ”ظاهر آهي ته غلط فهميون ٿينديون. آڱريون ڪجنديون. الزام مڙهيا. سٺين سٺين ڳالهين کي ايتون معنائون پهراڻبيون. پر اسان اهو سڀ ڪجهه ٻولي ڪيو آهي. اسين ذاتي حملن کي حقارت سان نظر انداز ڪندا آهيون. اصولي ڳالهين بابت پنهنجا خيال اصولي نموني پيش ڪندا رهنداسين.“

اسان کي خبر آهي ته اقليتي اسلام پسندن، نقلي ترقي پسندن ۽ نقلي قوم پرستن جي هڙ ۾ سواءِ ڪار ڪند جي ٻيو ڪي به ڪونهي. جيڪي ڪافي ۽ هوندو سوئي پاٽ ۾ پوندو. اسان کي خبر آهي ته سنڌي عوام قومي سياست ۾ ڪار ڪند کي ٽڪاري ٿو. هو ان کي قومي اتحاد ۽ قومي مفاد خلاف منگين ۽

معاف نه ڪرڻ جهڙو ڏوهه سمجهڻ ٿا. اسان کي احساس آهي ته ڪار ڪند ۽ ذاتي ڌاڙهيءَ پٺ ڪرڻ ٿيندو سنڌي قوم جي ڦٽن تي لوڻ پرڪڻ.

تنهنڪري اسين پنهنجي وعدي موجب انهيءَ ڪار ڪند کي حقارت سان نظر انداز ٿا ڪريون. اسين اصولي ڳالهين بابت پنهنجا خيال اڳي جيان اصولي نموني پيش ڪندا رهنداسين.

جيتري قدر پليجي صاحب جي ذات تي ڳند اڇلائڻ ۽ کيس پليڪ ميل ڪرڻ جي ڌمڪين ڏيڻ جو سوال آهي، اسان کي خبر آهي ته سنڌي عوام جو هي اورچ، ان موٽ، دانءَ ۽ باڪمال فرزند سنڌ جي ٻين مروج ۽ ارڏن اديبن، دانشورن ۽ قومي ڪارڪنن وانگر سنڌي عوام جي خدمت جي راه، پر هر قسم جي ذهني ۽ جسماني سختي ۽ ايذاءَ کي برداشت ڪرڻ ۽ ان جي مڙسائي مقابلي ڪرڻ جو عادي آهي. ڪابه ڳندي ڪان ڳندي سنڌ دشمن ۽ عوام دشمن حرڪت کيس پنهنجي راه تان هٽائي نه سگهندي. هن جو هميشه اهو اصول پئي رهيو آهي ته:

ڪنڊا سون ٻيون پر ٽوٽي لڪ لڳن،
اگر آڱوٺي نه مڙي، ڇپون ٻير چنن،
ويندي ڏانهن ٻرين، جڻي جات نه پائيان،
اسان کي يقين آهي ته هو ان اصول تي قائم رهندو.

[”تحريڪ“ پبليڪيشن - مارچ ۱۹۷۳]

نئون ون يونٽ

ون يونٽ جي خلاف سنڌي عوام گذريل ڪيترن سالن کان جدوجهد ڪندو رهيو آهي، وڏين قربانين ۽ ڪشالن کان پوءِ ون يونٽ جي هراڻي ڏانچي ڪمي ڊانڻو ويو. چؤطرف ڪيرون مبارڪون هلي ويون. جشن ملهايا ويا. هرڪنهن چيو ته هيءَ بلا مون ماري. هر ڏس وارن ڏٺو پئي ته ون يونٽ جو ڪوٽ پاڙن نه پئيو ويو آهي. فقط هراڻين مري ڪاڌل پٽين جي مروت ڪري، کين نئون رنگ روغن لڳائي، هڪ نئون ٽهري ڪوٽ کڙو ڪيو ويو آهي.

اهو ڪوٽ اڳوڻي ون يونٽ جي ڪوٽ جي مقابلي ۾ وڌيڪ مضبوط، وڌيڪ پختين پاڙن وارو ۽ وڌيڪ سخت آهي. نئون آئين نئين ون يونٽ جو نئون دستور آهي.

نئين آئين، نئين ون يونٽ جي قيدهاني جي ديوارن مٿان انقلابي اسلام جو رنگ ۽ انقلابي سوشلزم جو روغن مڪي عوام کي خوش ڪيو آهي. قيدهاني جي پهريدارن ۽ جمارن کي عوامي ورديون پهرايون ويون آهن.

اڳوڻي ون يونٽ ۾ ڪمزوري اها هئي جو اهو

ڊڪٽيٽري پاڇي هيٺ سنگينن جي نوڪ سان عوام
 جي مٿان مڙهيو ويو هو! نئين آئين وٺڻ کي
 انهيءَ ڪمزوريءَ کان آڇوڪيو آهي. نئون وٺڻ
 عوام جي ووٽ سان، عوام جي چونڊيل نمائندن مٿان
 ۽ عوام جي قائد جي هدايت ۽ زير فڪرائيءَ ۾ مڙهيو
 ويو آهي. انهيءَ وقت ۾ پاڪستان جي مختلف قومن
 اڳوڻي وٺڻ وقت ۾ پاڪستان جي مختلف قومن
 جي نالي نشان ڪيو ويو هو. عوام جي پولين تي
 ثقافتن کي نظر انداز ڪيو ويو هو. صوبائي خودمختاريءَ
 جي وجود کان انڪار ڪيو ويو هو. ائين وٺڻ وقت
 جي نئين آئين ۾ اهي نقص نه آهن. هن آئين ۾
 پاڪستان جي مظلوم صوبن جا نالا وٺي، سندن پوري
 پوري ويڻي آهي. عوام جي پولين جي حفاظت جي
 بهاني سندن گلو گهٽيو ويو آهي. صوبائي خودمختاريءَ
 جي نالي ۾ صوبائي خودمختاريءَ جي مٿي هليد ڪئي
 ويئي آهي. انهيءَ وقت ۾ سنگينون ڏيکاري سندن اکيون پٽيون ۽ ڏيون
 نئين وٺڻ وقت جي نئين آئين ۾ عوام کي ”عوامي“
 آئين ڏيکاري بيپوش ڪيو ويو آهي. انهيءَ وقت ۾
 پاڪستان جا عوام گذريل پنجويهن سالن ۾ ڪئين
 ڌوڪا ۽ فريب کائي چڪا آهن. هر هڙي ويساڻ گهائي
 پاڪستان جهڙي ويساڻ گهائي جي ملڪ ۾ هر ڏولي

تي هوندي. اڳي ته عوام دشمن خلاف فریاد هو. پر
هان رڳو عوام دوستن نه پر عوام جي قائدن سان واسطو
آهي. انهن جي دانهن ڪنهن کي ڏجي؟

جي سي لوڙاڻو ٿيا جنهن سنڌي ڌار

ماروڙا نڪري ڪنهن در ڏيندا دانهڙي؟

ڪنڌيءَ جهليو ڪانهن، عاشق آيو آهن ڪريءَ

تو ڪيئن پوري سهڻي پيلي منهنجي ٻانهن؟

دریاد توتي دانهن ڏيندس ڏينهن ڏينام جي!

بهر حال قومن جي زندگيءَ ۾ اهڙيون لاهيون ٻاڙهيون

انجنيون آهن. اسين انهيءَ نئين ويساهه گهٽائيءَ سان

نوان سبق سکنداسين. اسين بڙڪل ۾ مائوس نه ٿينداسين.

اسين پنهنجي قومي حقن جي جدوجهد جاري رکنداسين.

اسين پنهنجن حقن لاءِ لڙندا رهنداسين.

ڏکيائي ۾ ٿي رهيا ڇوڙ ڇوڙ ڇوڙ ڇوڙ

هلندي هون پنهون ڏي پو مڙهي پيل

آئي راتو رات وڃن ٿا واري واري!

فتح حق جي ٿيندي، فتح پاڪستان جي، ظلم

قومن جي عوام جي ٿيندي، فتح سنڌي عوام جي ٿيندي.

اڏر ۾ اڏيس!

مظاومن تي رڳو ظلم ٿئي ته به ٿيو. سندن زخمن

تي لڙڻ پرڪن به ضروري سمجهيو ويندو آهي. مرن

جو ماريل رڳو بيماريءَ وگهي مري، يا ڪوڪوڙي
ڪيس ۾ جهليل رڳو ٿاهي ڇاڙهي سو ڪافي ٺاهي.
جيستائين پوپا، ملان، ڊاڪٽر، پوليس، ڪامورا ۽ وڪيل
ڪيس ڪوڙا ڏنا ڏيئي سندس گهر پينگ نه ڪن،
تيستائين مريض جو مرڻ، ڦيڏيءَ جو ٿاهيءَ چڙهڻ به
بيقاعدي ٿيو پوي.

ٽئين آئين پاڪستان جي مظلوم عوام ۽ مظلوم
قومن جي آس ۽ اميدن کي جهڪي ڦٽ ڏنا آهن، تن
تي لوڻ پرڪڻ لاءِ مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن جا
آزادي ويري وري به جمهوري پڳ ٻڌي اچي گڏ ٿيا
آهن. هڪڙي پاسي نقلي اسلام پسند ملان ۽ بهر، ٻئي
پاسي نقلي ترقي پسند ڪامريڊ ۽ ٽئين پاسي نقلي قوم
پرست سردار. سڀني هڪ ٻئي کي ڏوري اچي ڏٺو آهي.
هي رهڙن، لڳن ۽ پهروين جو ٿولو عوام جي ڦٽن تي
لوڻ پرڪڻ لاءِ عوام جي آئيني حقن جي لائن تي
اوچنگارون ڏيڻ ويٺو آهي. چالڻ وارا ڄاڻن ٿا ته جمهوريت
جا قائل اهي ئي آهن. جهڪي هيٺ وڌيون اوچنگاريون
پيا ڏنن. اهو ئي رهڙن نقلي ٿولو آهي جنهن اسلام،
جمهوريت، سوشلزم ۽ عوام جي نالي ۾ هميشه
پاڪستان جي مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن کي گس
هلندي راه تان پلايو ۽ ڦريو. هن ٽولي جي ئي ماڻهن
ظاهر ظهور جمهوريت جا قائل ٿريا، ماريا، لٽيا. هنن
رهڙن جا پلانڊ بنگال جي خون سان ڀريل آهن. هنن

ٺي ون يونٽ جي ڪوڙي مخالفت ڪري سڄي مخالفت جي راهه بند ڪئي. هنن ئي دستيابن کي قتل عام ڪرڻ جون هٿيون ڏنيون، هنن ئي پاڪستان کي انڊونيشيا بنائڻ، لکين ڪروڙين عوام جو ڪوس ڪرائڻ جون ستون ستيون، هنن ئي ماڻهن جون زبانون ٽارڻ کان چڪي ڪڍڻ جون ڌمڪيون ڏنيون. هنن ئي ٺي چيو ته سنڌ ۾ به بنگال جهڙي ڪوس جي ضرورت آهي، هنن پاڪستان جي مظلوم قومن، سندن ٻولين ۽ ثقافتن سان ويساهه گهاٽي ڪئي.

هنن کي اعتراض اهو ڪونهي ته اردوءَ کي پاڪستاني عوام ۽ قومن مٿان قومي ٻولي ڪري ڇو ٺاڻيو ويو آهي؟ حقيقي قومي ٻولين کي ڇو نظر انداز ڪيو ويو آهي؟ يا پاڪستان جي مختلف قومن جي قومي وسيلن کي ڇو لت جو مال بنايو ويو آهي يا ڊوميسائيل جا رهيل ڪهيل بند پڇي پاهرين ٻوڏ لاءِ ميدان ڇو صفا ڪيو ويو آهي يا بهارين کي سنڌ تي مڙهڻ لاءِ قانوني اسڪينجا ڇو ٺاهيا ويا آهن يا صوبائي-خودمختاريءَ جي نالي کي سڪڙو فريب ڇو بنايو ويو آهي؟ انهن ”جمهوري“ گجهن کي ڳڻتي اها آهي ته اقتدار جي يونٽ مان اڃا به ڪين وڌو حصو نه مليو آهي. اسلام جي آڙ ۾ اڃا وڌيڪ بي خيائيءَ ۽ بيمشريءَ وارو آئين ڇو نه ٺاهيو ويو آهي ۽ پاڪستان جي مظلوم عوام ۽ مظلوم قومن کي الشمس ۽ البدر جي ڦاٽلن

جي، ڪلي جاگير جو نه بنايو ويو آهي. هي جمهوريت جي قانون جو مجاز آهي. هي عوام جي رت جي پيائن زهري نالوڪن جو مجاز آهي. هي آهي آهن جن جي لاءِ فرمايل آهي ”منهن ٽي موسلي جهڙو اندر ۾ ايليس“.

پاڪستان ۽ سنڌ جو عوام پنهنجن هنن ازلي واپارين خلاف حياتي ۽ موت جي جدوجهد جاري رکندو.

سنڌين کي جمهوري حق ڏيو

. سنڌ ۾ هن وقت فقط ٻن ٽولن کي ڳالهائڻ جي موڪل آهي. هڪڙا وڏيرا ۽ وزير ۽ ٻيو آهي جمهوريت جا قائل ۽ جلال، جي پاڻ کي جمهوري مخالفت جا وارث سڏائي ملڪ تي مڪر، فاشزم ۽ غدا گردِي ذريعي قبضو ڪرڻ ٿا چاهين. پر سنڌ ۾ هڪڙي ئي ڌڙ به رهي ٿي. اها ڌڙ آهي سنڌي عوام، پيپلز پارٽي ۽ عوام سان جمهوريت جو واحد ڪيو هو. جمهوريت اها ناهي ته فقط وڏيرا ۽ وزير صاحب گوهر افشاري فرمائين ۽ عوام سدائين رڳو وات ٽاڙي سندن ڪلاب جي گل جهڙا کفنا جهڙين.

جمهوريت جو مطالب آهي ته جي مهيني جا ۱۹ ڏينهن سرڪار نامدار جا گوهر پنهنجون گفتارون ٻڌائين ته گهٽ ۾ گهٽ هڪڙي ڏينهن ته عوام کي ۾ وارو ماني ۽ چين هاري، مزدور، ننڍا واپاري، آبادگار، شاگرد، دانشور ۽ قومي ڪارڪن به پنهنجي دل جو حال

اوري سگهن.

اڙدو وارن کي سوين ۾ ٻار هڙارين. اخبارن ۾
وصالن جا ڊڪليئرشن ڏنا ويا آهن. جي هر مولوي کي
منڊ، منڊي ٻولي ۽ منڊي ثقافت خلاف زهر ٺهلائين
ٿا. جڏهن هنگاما ڪرائيا هوندا، تڏهن اهي رسالا ٿوري
اڙڻ تائينڪ پئجي نه رڳو منڊي عوام کي پر خود
حڪومت کي ٿيڻون ڪڍي کين ڏيکڻ ايندا.

انهن جي مقابلي ۾ منڊ جي گهڻن اخبارن ۾
رسالن کي ڊڪليئرشن مليا آهن؟ گهڻن کي اشتها
مان ٿا؟

ٻه اسان ٽيڪرڪٽ لاءِ گذريل سال کان ڊڪليئرشن
داخل ڪيو آهي. ان کان پوءِ اڙدو ۽ جي سوين عوام
دشمن رسالن کي ڊڪليئرشن مليا آهن. ٻه اسان کي
اڃا تائين ڊڪليئرشن ۽ تعليم و ٽيڪس ۽ ٻين سلسلي
جي ڏوڪي ۾ ٿي. ٻه ٽي سروي ڪري اڃا اڙدو ۽ ٻه ٽي
ڪن منڊي عوام ۾ جمهوريت ۽ گهڻي ٿو ٻڌائين ٿا.
ٻه ٽي جلسا ڪرڻ، لکڻ ۽ ڇپائڻ جي آزادي ۽ گهري ٿو.
منڊي عوام سوڪار جي مخالف ٿيڻي جمهوريت ۽ ملڪ
جي جمهوريت پسندي جي دعوائن کي ٻڌي ۽ طرح
منجهي ٿو. ٻه ان جي معاملي ۾ اهڙا ٻه ٽي اهڙا ٿا ٿي
ڪوڙن دعويٰ ڏارن جو بهانو ڪري خود عوام کي
جمهوريت ۽ حقن کان محروم ڪري ڇڏي.

فسادن جي سازش کي ٻڌڻو ڏيو

اخبارن مان معلوم ٿو ٿئي ته عوام دشمن وري
 فساد ڪرائڻ چاهن ٿا. انهيءَ ڳالهه عوام کي ٻيچڻ
 ڪيو آهي. خاطري آهي ته ڪراچي، خيرآباد،
 ميرپورخاص، سکر، نواب شاھ ۽ ٻين وڏن شهرن ۾
 فسادين هٿيارن جا وڏا ذخيرا گڏ ڪري رکيا آهن.
 فوجي تربيت ورڪل الشمس ۽ البدر جا قاتل ڪراچيءَ
 ۾ تربيتي ڪيمپون کوليو ويا آهن. انهن جون
 ڪارستانيون گذريل فسادن ۾ ڏٺيون ويون. پوليس وغيره
 جي سنڌي عوام سان سچائي اسان ڏسي ڇڏي آهي.
 سي-آءِ-ڊي سڄي فسادين جي ايجنٽن سان سٺي پيئي
 آهي. اها سرڪار کي ٻڌائيندي ته فسادين ڏانهن
 سڀ خيبر آهي، البت سنڌو ديش جا نورا هٿندڙ چوڪرن
 مان وڏو خطرو آهي؛ سندن رپورٽون سراسر ڪمراڻ
 ڪندڙ ۽ شرارتي هونديون. سرڪار کي آخر وقت تائين
 پتو ڪونه هوندو ته ڇا ٻيو ٿئي. تان جو سڄو ملڪ
 فسادن جي شعلن ۾ وڻجي ويندو. تقرير باز ۽ بيان باز
 عوامي وڏيرا پڇي وڃي. ايئرڪنڊيشن بنگلن ۾ آرام پذير
 ٿيندا. سنڌي خلق موت جي منهن ۾ اچي ويندي.
 اسين مطالبو ٿا ڪريون ته فسادن جي تيارين کي
 ڪڍڻ لاءِ هٿيارن جون تلاشيون ورتيون وڃن. فساد
 ۽ سازش جي اڏڻ کي ناس ڪيو وڃي. جهڪي ماڻهو
 قتل عام جون بچون ٻيا ڪن تن خلاف مڪمل ڇاڄ

ڪڍي ويهي ۽ مٿن قتل جي سازش جا مقدمات هلايا وڃن ۽ گذريل فسادن جو ڀارڻ ڀاريندڙن تي به ساڳيو قدم کنيو وڃي. ساڳئي وقت اسين سنڌي عوام کي به پونداسين ته هو به بهري سجاڳ رهڻ جن جن شهرن ۾ خطرو آهي، اتي جا باشندا غنڍن جي سازشن تي نظر رکڻ، غنڊاگرديءَ خلاف متحد ۽ منظم ٿيڻ ۽ امن امان بحال رکڻ لاءِ حفاظتي تدبيرون اڳواٽ سوچي ڇڏين ۽ انهن تي عمل ڪن.

سنڌ امن ۽ سلامتيءَ جو وطن آهي، ان ۾ غنڊاگردي ۽ فسادين کي هرگز برداشت نه ڪيو وڃي.

[”ٽربيڪ“ پبليڪيشن - اپريل ۱۹۷۳ء]

سند تي ٿئون حملو

سند تي ٿئون حملو جاري آهي. افغانستان، ايران،
عراق، بحرین ۽ ٻين رستن کان زمين ۽ ٻاڻي ۽ هوا
سان بهاري ٻاڻن جا ڪڪر سند تي ڪڙڪي
رهيا آهن.

اڳوڻي زماني ۾ ٻه قبيلن، قومن ۽ ملڪن تي
چڙهايون ۽ حملا ٿيندا هئا ۽ هاڻي ٻه ٽين ٿا. اڳوڻي
زماني ۾ هڙي، حملي، چو، اطلاع، ٻڌي، چيلن جي
چوڻن تي وڏا مڇ ٻاري، مڇي قبيلي کي خبردار
ڪيو ويندو هو ۽ مقابلي لاءِ گڏ ٿيڻ لاءِ سڏ ڏنو
ويندو هو. ملڪ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ تيز رفتار قاصد
ڊوڙندا هئا. جيڪر جتي هوندو هو، اهو اتي سڀ ڪم
ڪاريون ڇڏي، دشمن سان مقابلي لاءِ، مقابلي جي
مرڪزن تي گڏ ٿيڻ لڳندو هو. شاعر بهادريءَ جا رجز ۽
ترانا پڙهي مانجهي مردن کي مقابلي جي ميدان ڏانهن
وڌڻ لاءِ لاکاريندا هئا. ڪوٽڻ ڪنڌ ڪپائي ديس ۽
قوم تان سر ڏيئي سترها ٿيندا هئا. مٿين، هون، آريا،
يوتاني، ايراني حملو ڪندڙ ڪڪر جڏهن سند تي
ڪڙڪيا، تڏهن سنڌين حملي جي خبر ٻڌڻ شرط ائين
ڪيو. عربن، افغانن، ارغونن، ترکانن، مغلن، ٻڻائن ۽

انگريزن جي حملن پيري به سنڌي قوم ائين ڪيو.
هنن ڪڏهن ڪيو ته ڪڏهن هاريو. پر ائين ڪڏهن به
ڪونه ٿيو ته حملو ٿئي ۽ ان جو سنڌين طرفان ڪوبه
مقابلو نه ٿئي.

سنڌ جي هزارين سالن جي تاريخ ۾ اڄ پهرين
دفعو هڪ رهڙن ۽ قاتل ڪٽڪ سنڌ تي به ٿيڻا مقابلي
چڙهي رهيو آهي. سنڌ جي شهرن ۽ ڳوٺن ۾ پٺين،
اوطاقن ۽ لائين ۾ موت جهڙي بيخبر ماڻ آهي.
اڄوڪي دور ۾ ٻي ڪنهن قوم تي اهڙي خطرناڪ
دشمن جو حملو ٿئي ها ته هڪدم خطري جا گهڙهو
وڃي وڃن ها. فوراً هنگامي حالتن جو اعلان ڪيو وڃي
ها. پارليامينٽ گڏ ٿئي ها. ريڊيو ۽ ٽيليويزن جنگي
تضا وڃائين ها ۽ قوم کي مقابلي لاءِ للڪارين ها.
هٿيار بند فوجن کي هوشيار رهن جو حڪم ملي ها. پر
هينئر ائين ٻيو لڳي ڄڻ ڪجهه به نه ٿيو آهي. سڀ
خير آهي!

سنڌ کي ڇڏي رڳو عام امن امان، قانون ۽ انصاف
جي ڳالهه کي وڻجي نه به معاملو سڱين کان سڱين
آهي. رڳو هڪڙي مبين ڏاهريءَ جهڙي معمولي ڌاڙيل
ٻويان پوليس جا هزارين ڪٽڪ سالن جا سال سرگردان
رهيا. لکين رپيا خرچ ڪيا ويا. ڇپوڻ، موٽروڻ،
وائرس سٽ، هيلڪاپٽر حرڪت ۾ آندا ويا.
اڃا ڪٿان ڪو ڏس ٿي مليو ته مڇين ٺاڻي پاسي

پڻ ڇڏي ٿو ته ٽيليفون ۽ وائرليس ٿرٽي ۾ اچي ٿي
ويا. ساڳي پنڊي ٿي ٿي، گهٽ جهليا ويا ٿي، جيتوڻ
ڊوڙيون ٿي، هنگامو ڪڙو ٿي ويو ٿي.

پر هي قاتل ڪٿڪ ڏينهن ڏٺي جو شام شاهوڪاريءَ
پئي ٻانهون هندا ڪراچيءَ ۾ گهڙن ٿا سندن جيڪي
جوڙيوال اڳيئي سنڌ ۾ دٻو ڄمايو ويٺا آهن، ۽ سنڌ
کي مهاجرستان بنائڻ لاءِ گهٽ ٻيا گهڙين سي سندن
اچڻ تي هنجوڇيون ٻيا هجن، سندن واسطي پلاٽ والاريو
ويٺا آهن. فليٽ ٻيا آهن. نوڪريون اڳواٽ رزرو
ٿيون پيون آهن. مطلب ته سندن ائين استقبال ڪيو
پيو وڃي جن ڪي قومي سورما هجن. حالانڪ هنن
مان هرڪو اهڙن ته وڏن ڏوهن جو ڏوهاري آهي جو
انهن ڏوهن جي اڳيان سڀني ۽ رحيم هنگوري جهڙا
ماڻهو جن ته معصوم فرشتا هئا، هجن به چار پنج،
ٽن خون ڪيا، ڪجهه گهر ڦريا يا ساڙيا، ٻن ٽن
هزارن يا لکن جو نقصان ڪيو. پر هنن هڪڙي سڄيءَ
قوم کي ڪٽو، هڪڙي سڄي وطن کي باهه ڏني،
هڪڙي سڄي ڪٽل کي رت ۾ وهنجاريو، هڪڙي سڄي
ماڻه جو ڪونگهو پيڇي ان کي به نڪر ڪيو. هنن
قاتلن کي هڪڙن واري پوليس ڪٿي؟ هنن کي سزائون
ڏيڻ واريون عدالتون ڪيڏانهن ويون؟

هي انساني ويسن ۾ درندا آهن. هنن جو وجود
بي حياتيءَ، نمڪراسيءَ ۽ غداريءَ جي خمير مان

ٺهيل آهي. هنن جو ٻيو نياڳ ۽ نحوست جي علامت آهي. هنن جو ذهن مڪر، فتني ۽ فساد جو ڪورو آهي. هي هلاڪو، نادرشاهه، هٽلر جو ٺاهڪ ۽ نجس روحاني تخم آهن. هي پاڪستان لاءِ فساد، خون، موت ۽ تباهيءَ جا پيغام کڻيو پيا اچن. هي پاڪستان جي هڪڙي مظلوم پاڪستاني قوم کي تباھ ڪري، هاڻ ان جي ٻي ماريل قوم کي تباھ ڪرڻ آيا آهن. هي سنڌ جا نوان مالڪ ۽ آقا بنجن آيا آهن.

ڇا هنن کي سنڌ ۾ بنگال وارو خوني ڊرامو ڏهرائڻ ڏنو ويندو؟ سنڌيو! هن موتمار حملي جي مقابلي لاءِ هوشيار ٿيو، پاڻ ۾ ٻڌي ڪريو ۽ جدوجهد هلايو! فتح حق جي ٿيندي. فتح مظلوم ۽ مجاهد عوام جي ٿيندي.

سي - آء - ٻي جي اسپيشل ڊرائيڇ - سنڌ دشمن سازش جو اسپيشل اڏو!

جنهن کان پاڪستان ٺهيو آهي، سنڌ ڪيترن ئي ڀرنس، تعصبي، عوام دشمن ۽ سنڌ دشمن ڪامورن جو شڪار بڻجي رهيو آهي. هنن سنڌ کي ڦري، لٽي، بهاري محل ماڙيون، جاگيرون ۽ ڪارخانا ٺاهيا. اڄ حالتون ڪجهه بدليل آهن. منجهائن ڪي نڪتا آهن ته ڪي بدلي ٿيا آهن. هر جيڪي جتي رهيا آهن. سي اڃا تائين پنهنجي پراڻي ڪيرت کي لڳا نٿا آهن.

سياسي طرح سندن سڀ کان وڏو اڏو سي. آءِ. ڊي. ڪانو
۽ خاص ڪري ان جي اسپيشل برانچ يعني سياسي
برانچ آهي. ان اڏي تي سڀ کان سازشي، تعصبي ۽
فتنبي خور سنڌ دشمن آفيسر قابض رهيا آهن. ان اڏي
کي ڪم آڻي هنن جماعت اسلامي ۽ متعصب محاذ سان
پٽ ٿي سنڌ جي شاگردن، هارين، مزدورن ۽ قومي
ڪارڪنن خلاف ڪوڙا ۽ جعلِي رڪارڊ تيار ڪري،
سنڌ کي ظلم ۽ ستم جو نشانو ٻي بنايو آهي. هنن
کان ڪير بچڻ وارو ڪونه هو. سندن لکيو لوح محفوظ
هو. ڏينهن کي رات چون ته وس وارا جي رات کي
ڏينهن چون ته به وس وارا.

حيدرآباد جي اسپيشل برانچ جا گهڙيل ڪوڙ خود
بجلي شاهي ۽ جي هٿ ٺوڪين فوجي عدالتن ۾ به
اگهاڙا ٿي پيا. حفيظ قريشيءَ تي هلايل فوجي مقدمي
۾ هنن رڪارڊ پيش ڪيو ته هلائي تاريخ حفيظ قريشي
اورينٽ، بمبئي ۾ جلسي جي صدارت ڪئي. حالانڪ
ان ڏينهن حفيظ قريشي لائپور جي ڪورٽ ۾ ڪيس
هلائي رهيو هو. پنجابي جج کي گهرايو ويو. ان جي
شاهديءَ هوائي ڪمپني جو رڪارڊ ۽ ٻيا ثبوت پيش
ٿيا. تڏهن لاچار فوجي عدالت کي تسليم ڪرڻو پيو
ته اسپيشل برانچ ڪوڙو رڪارڊ ٺاهيو آهي. اهو رڪارڊ
ڪنهن سنڌيءَ ٺاهيو هجي ها ته ان کي اتي جو اتي
۱۴ سال ٽپ ڏئي ڇڏين ها. پر هي ته ”پنهنجاءِ“ ماڻهو

هئا انهن کي الفان ب به ڪونه چيو ويو.
 موجوده حڪومت جي اچڻ کان پوءِ به هن سنڌ
 دشمن اڏي جي ڪارستانين ۾ ڪوبه فرق ڪونه آيو
 آهي. گذريل سنڌ دشمن فسادن پيري جيڪي گرفتاريون
 ٿيون، ان جي سلسلي ۾ هر هڪ نظر بند کي لکت
 ۾ پڌايو ويو ته تو ڪهڙيون ڪهڙيون تقريرون ڪيون
 آهن. جڏهن سنڌي ۽ سنڌ دشمن نظر بندن کي لکيل
 الزامن جي پيٽ ڪٽي وئي ته اسپيشل برانچ جي
 ڪاريگرن جي ڪاريگريءَ کي داد ڏيڻو پيو. سنڌ دشمن
 نظر بندن تي جڏا سڏا نالي مائر الزام لڳائي رڪارڊ
 جي پورائي ڪئي وئي. انهن کي پڙهي هرڪو اٿن
 سوچڻ تي مجبور ٿيو ٿي ته ويچارڻ کي ناحق اڙايو
 ويو آهي. پر سنڌي نظر بندن خلاف ٻيو ڪوڙي اهڙا
 ڪوڙ هنيا ويا جو چڻ ته هو نظر بند نه ٿين ها ته
 پاڪستان کي اڏائي ڇڏين ها.

تازو جيڪي گرفتاريون ٿيون آهن، تن ۾ به هنن
 اهڙا ڪروٽ ڪيا آهن جو خود حڪومت کي مجبور
 ٿي قبول ڪرڻو پيو آهي ته گهڻن گرفتار ٿيلن خلاف
 هٿ جون هنيون ويون آهن.

اهو سڀ ڪجهه هڪ سوچيل سمجهيل سازش هٿ
 ٿي رهيو آهي. ظاهري حڪومت پيپلز پارٽيءَ جي آڏي
 پر اندر راج جماعت اسلامي ۽ متعصب محاذ جي هٿن
 چاڙتن جو آهي.

سنڌي عوام جو مطالبو آهي ته هي بدمعاشيءَ جو
اڏو بند ٿيڻ کپي. هنن جي سموري هڪوڙي ۽ جهلي
رڪارڊ جي تپاس ڪئي وڃي. جهلي رڪارڊ ٺاهيندڙ
مياڙشين کي ٻي طرف ڪري مٿن مقدما هلايا وڃن ۽ هي
ڪم غير متعصب ماڻهن جي حوالي ڪيو وڃي، جيڪي
ڪنهن سنڌ دشمن سازشي ٽولي جا چاڙتا نه هجن. سنڌي
شاگردن، هارين، مزدورن، دانشورن ۽ قومي ڪارڪنن
خلاف ٺاهيل ڪوڙو رڪارڊ رد ٺهرايو وڃي. اسپيشل
برانچ جي اسپيشل ڪوڙن جو سلسلو ختم ڪيو وڃي.

آزاد ڪريو!

سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ ڪيترا سنڌ جا ماڻهو
پنهنجي وطن، پنهنجي ٻنين، پنهنجي عوام سان پيار
ڪرڻ ۽ انهن سان وفادار رهڻ جي ڏوهه ۾ قيد ڪاٽي
رهيا آهن.

انهن ۾ گهڻا وطن دوست هاري ۽ مزدور آهن.
ڪجهه شاگرد آهن. هاڻي هڪڙو محب وطن زميندار
اڳواڻ محترم جي ايم سيد وري به نظر بند ٿيو آهي.
ڏسجي ٿو ته قهرست لمبي ٿيندي. هڪڙي پاسي ٿر جو
هر رهڻ. وڏيرو سياسي موڙهن جون لسٽون ٺاهيو ويو
آهي. ٻئي پاسي سنڌ دشمن بي-آءِ-ڊي وٽ جماعت
اسلامي ۽ متعصب محاذ جون تيار ڪري ڏنل لسٽون
آهن. ڪو نه ڪو بهانو کڻي. پوليورسٽي جو واقعو نه

ٿئي ها ته ڪو ٻيو بهانو هٿ ڪجي ها. سنڌ دشمن
وڌيڪ سنڌ دشمن پرمار پاڻ ۾ جُمت ٿيو واڳن وارا
وات پئيو ويٺا آهن.

سنڌي عوام جو مطالبو آهي ته سمورن سنڌ جي
قيدي هارين، مزورن، شاگردن ۽ قومي ڪارڪنن ۽
محب وطن زميندارن کي آزاد ڪيو وڃي. جيڪي
وڌيڪ ۽ جاگيردار سنڌ کي پنهنجي ذاتي جاگهر بنائڻ
جي هٿوس ۾ مبتلا آهن، تن کي لغام ڏنو وڃي.

[”ٽربيڪ“ پبليڪيشن - مئي ۱۹۷۳ع]

سڀ روڻن پيا!

سڀ روڻن پيا. پاڪستان جي سياسي جهنگ جا
سڀ خونخوار آدمخوار روڻن پيا! واڳون روڻن پيا
بگهڙ اوچنگارون پيا ڏين. مرون هاءِ هاءِ پيا ڪن. ڪپڙ
۽ لنڊيون، هن ڪليون ۽ ڪوراڙيون ٿڌا ساهه پيون پرين.
هنن کي بلوچستان جو ڏک آهي!

بنگال جي ڪانگريسي مودوديءَ کي اک ۾ ڳوڙها
آهن. مظلوم قومن کي سنگسار ڪرائڻ جون سٽون
ستيندڙ جماعت سگوريءَ جي ريش مبارڪ تان لڙڪ لارون
ڪري پيا وڃن! سنڌين جي پير ۽ سنڌ دشمنن جي مريد،
حضرت پير سائين پاڳاري جون نوراني اڪيون آليون
آهن! سنڌ-دشمن فسادن جو روحاني پيشوا رئيس امروھوي
عرف ڪڳو ڏک ۾ بيحال آهي. ڪڳو مام ۾ آهي.
قور دشمن چاغلوخوري جو پيش امام سردار علي شاھ سينو
پيو ڪٽي، انهن کي بلوچستان جو ڏک آهي.

مودوديءَ جو مريد ولي خان، بزرگو ٽولو پيار پيو
ڪڍي. هي اهو عوام دشمن ٽولو آهي، جنهن نئين
قومن جي جدوجهد کي ٻٽ ۾ خنجر هنيو، پاڪستان
جي قومي ٻولين، بلوچي، سنڌي، پشتو ۽ پنجابيءَ سان
غداري ڪئي، صوبائي خودمختاريءَ جو مذاق اڏائيندڙ

دستور صحيح ڪيو، پاڪستان ۾ مظلوم قومن جي آزادي
 وٺڻن طرفان سنڌ ۾ ڪيل سياڻن جي پٺڀرائي ڪئي،
 مظلوم سنڌين خلاف اٽل ڪوڙيون انگواڙيون هلائي
 سندن خلاف پروپيگنڊا ڪئي، جيئي سنڌ جي جدوجهد
 خلاف زهر اوڳاريو، مظلوم قومن جي دشمنن جي
 چمچاڳيري ۾ دلالي ڪئي، پاڪستان جي مظلوم قومن
 جي گڏيل جمهوري مورچي کي ٽوڙي دشمن کي راضي
 ڪيو، بلوچ عوام جي جدوجهد کي پڻ مظلوم پاڪستاني
 قومن جي جدوجهد کان ڪاٽي الڳ ڪري، ان کي
 اڪيلو ڪرايو. اهو بلوچستان ۾ پڻ سڀني مظلوم
 پاڪستاني صوبن جو غدار ٿيو به هاءِ هاءِ پيو ڪري.
 انهن کي ۽ بلوچستان جو ڏک آهي، سڄي ملڪ جي
 قومي قانون کي بلوچستان جو ڏک آهي. هو چؤطرف
 ڪاٺيون ڪڍيو، بلوچستان جي پٿر تي قبضو ڪريو،
 بلوچستان جي ڏکويل عوام کي وڪوڙيو ويٺا آهن ۽
 بجز بلائون بچڙيون پيون آفتون اڄڪر،
 ڪميون، ڪچون، لڏڙا، ڏاڪ ڏين ڏينڊر،
 واڳن وات وڌا، پٺيا ڪڍيا واسينگن وڻ،
 واٽ وڃڻ جي نه لپي، ٻيا پڪڙي ڪوڙ ڪپڙا
 هنن مدارين جي سانگي کي ڏسي ماڻهو پائيندو ته
 بلوچستان کي خدا رکي، اتي سڀ خير هوندو. هيءُ
 سڀ لڳي جو ٺاهه هنن دليءَ جي لڳڻ جو ٺاهيل هوندو.
 پر بدقسمتيءَ سان ائين ناهي. بلوچستان ۾ سڀ تغير

ڪونهي. اسان کي خبر آهي ته حڪومت جي بلوچستان واري پاليسي جي پٺڀرائي ڪرڻ وارن جي ڪوت ڪانهي. پر خدا نه ڪري. جي سڀاڻي پتي بدران مودودي جو صدر ٿئي ته هي سڀ کان پهرين رانپاڙ ڪري چوندا ”پتي پر مقدمه ڇلائو!“

اسان کي خبر آهي ته جيڪي مٺاڻ بلوچستان لاءِ اوچنگارون پيا. ڏين، سي دل ٿي دل ۾ خوشيءَ جون ڪهيون پيا. هٿن، سندن اصول آهي ته بچڙو ڪم ڏيڻ کان ڪرائجي. جي ڪو پاليسي وڃي اهڙو ڪم ڪري ته پوءِ اهڙو مزدو ڪو پيو! هنن لاءِ پڻو برڪار ۽ بلوچستان جا عوام پئي هڪجهڙا دشمن آهن. پنهجي مان جيڪو ڇٽ ٿئي سو چڱو. جي پئي ختم ٿين ته اهڙو ڪو پيو! مزدو!

پر سنڌ جا عوام هزارين مصيبتن، بي واسبين، ناحق ۽ ظلمن جي باوجود اهو هرگز نٿا پاهين ته مودودي ۽ سندس غدار چاڙهن جو عوام دشمن ٿيلو هن ملڪ کي قبضو ڪري. سنڌ جا ماڻهو هن حڪومت سان ڪيترا بنيادي اختلاف رکندي به سنڌ جي آزادي دشمن مودودي ٿولي جي مقابلي ۾ هن حڪومت جا خير خواه آهن. هو چاهين ٿا ته حڪومت پنهنجيون پاليسين درست ڪري. دشمن کي وجهه نه ڏئي. پنهجي پر ڪي ڪهڙا نه هئا.

صدر پتي آڳ پان ننڍو ٿي وٺي خان ۽ بزمي

ٿوئي جا سڀ آر سٺا. اها صحيح ڏاهپ واري پاليسي هئي. جن ماڻهن کيس اها پاليسي آڻي ڪرڻ جي صلاح ڏني آهي، سي سندس سچن نه پر دشمن آهن. بنيادي سوال اهو ناهي ته بلوچستان جي ڪوڙن قوم پرست سردارن جي هلت ڪهڙي آهي. بنيادي سوال اهو آهي ته بلوچستان جي عوام سان ڪهڙي هلت جائز آهي.

بلوچستان جا عوام هڪ پاڪستاني قوم آهن. پنهنجي ڌرتيءَ جا ڏکي آهن. هو پنهنجي رضا خوشيءَ سان پاڪستان ۾ شامل ٿيا هئا. هنن کي ڪنهن فتح ڪونه ڪيو هو. قومي برابري مندن پيدائشي قومي حق آهي. هن کي حق آهي ته هو پنهنجي واڳ جنهن کي وٺين، تنهن جي حوالي ڪن. هو کڻي ڪاري چور کي پنهنجو اڳواڻ چونڊين، ته به وس وارا آهن. ٻئي ڪنهن کي به اهو حق ناهي ته مٿن سندن مرضي جي خلاف زوري پيا اڳواڻ مڙهين. هو پنهنجي تجربن مان پائيهي سکندا، پنهنجو چڱو منو پاڻ سوچيندا. بهرحال ڏيڍي سان ٻارن کي پڙهائڻ جي به منع آهي. هيءَ ته هڪڙي خوددار، دلير پاڪستاني قوم آهن.

چوندا آهن ته ”لڪ ڪٽجي پاءُ بدران، جواب ڏجي خدا ڄاڻ“ خدا ڪارڻ جواب اهو آهي ته بلوچستان جي عوام جي قومي حقن سان هٿ چراند ناجائز آهي. پر هيءَ رڳو خدا ڪارڻ واري ڳالهه ڪونهي.

بلوچستان جا عوام ته اسان جا پائر آهن. اسان جا هڏ
۽ چن آهن. اسان جا ماڻن سٿو سڱ آهن. اسين هڪجهڙي
جي مڻي جيئري جا وارث آهيون. اسان جو مرڻ جيئن
گڏ آهي. اسان سنڌين کي پنهنجي پائرن پاران ٺٽ
ڪڍڻ وڃي آهي.

اسين ولي خان، بزنجا ۽ مينگل ٺاهيون، جن پٽي
جي باهه ۾ سنڌي عوام سان دغا ڪئي. اسين سنڌي
وطن دوست، ولي خان، بزنجي ۽ مينگل جي پناهگير-
پرست ٿولي جي سنڌ دشمن بددعا ڪندڙن جي ڪري
بلوچستان جي عوام جي مسئلي تي اکيون ڏيکي،
منافقي ۽ بي حياتي ٺٽا ڪري سگهون. اگر مگر ڪري
ترڪال واريون ڳالهون به ٺٽا ڪري سگهون. اسان
جي قوم جو اهو وڙ ٿي ناهي.

اسين سنڌي عوام صاف صاف ۽ هرزور مطالبو ٿا-
ڪريون ته بلوچستان جي قومي جمهوري حقن سان
دٻت اندازي بند ڪئي وڃي.

اسين صدر پٽي کي خلوص سان اپيل ٿا ڪريون
ته پردباري، داناڻيءَ ۽ تحمل کان ڪم وٺي بلوچستان
جي چونڊيل سرڪار کي بحال ڪيو وڃي. هوءَ پلي
اها پناهگير، ٺٽي جي هجي يا جماعت اسلامي جي.
بس پيش اها ٿي صحيح ڳالهه ٿيندي. موجوده پاليسي
غلط آهي اها نوري ترڪ ڪرڻ گهرجي.

خونِي کيکي لاءِ به ڪو قانون آهي يا نه؟

اڄڪلهه سنڌ ۾ وڏين جي پيگهي متل آهي. ون گهوڙو ٻڌڻ نٿا ڏين. ڪڪڙ ڪاٺ وجهائي ڇڏيا اٿن. چوڻي نغسانفسي جي پڪار آهي، شل نه ڪو لڙڪو وڏيرو ڪنهن گالهه تان ناراض ٿئي. هن ڪن وارو حساب ٿي ويندو! ذات وچ ۾ راج پورجي ويندا. ڇي: سنڌو ديش جا حامي ٻڌا اٿئون.

پر سنڌ ۾ وڏي ۾ وڏو مجرم اڃا ڪونه پڪڙيو ويو آهي. خونِي کيڪو اڃا آزاد آهي. خونِي کيڪي ”اردو ڪا جنازه هي ذرا ڏوم نه اڪلڻ“ وارو قاتل سگنل ڏيئي غبن کي سنڌ دشمن فسادن شروع ڪرڻ جي بهج ڪئي. گهر ۽ دڪان ساڙايا، ڦريون ۽ ڌاڙا هڻايا، ٻچا ڪهايا، ماڻهو مارايا، ڪربلائون ڪرايون.

پاڪستان پينل ڪوڊ موجب ڏوم جي بهج ڪندڙ مجرم، ڏوم ڪندڙ مجرم جهڙو ليکجي ٿو. چاهي اها بهج سڌي هجي يا ان سڌي. حقيقت ۾ ۽ پاڪستاني قانون موجب خونِي کيڪي، انهن مان هر هڪ ڏوم جي بهج ڪئي، سڌي توڙي ان سڌي.

انهن هزارين ڦرين، ڌاڙين، باهين ۽ قتلن ۾ هو ٻين ڏوهارين جهڙو بلڪه انهن کان به وڌيڪ ڏوهاري هون. خونِي کيڪي جو نالو انهن هزارن سنگين ڏوهن مان هڙڪ ڏوم جي فرست رپورٽ ۾ شامل ڪرڻ ڪپندو هو. هن وقت کيس هزارن سنگين ڪيسن ۾ جوابدار

هئڻ ڪپندو هو. هيستائين ڪيترا ڪيس فيصل ٿيڻ ڪپندا هئا. متون ڪيسن ۾ ڪيس پڪو ثبوت ملڻ جي حالت ۾ ڳڙين ڳڙين سزائين ملڻ سزاياب ٿي وڃڻ ڪپندو هو. هن وقت هو ڏوهه ثابت ٿيڻ جي حالت ۾ قاسمي گهاٽ ۾ هئڻ ڪپندو هو. هن وقت ڪيس ڏوهن ثابت ٿيڻ جي حالت ۾ قاسمي گهاٽ اندر ٻين سنگين سزائين ملڻ جو منتظر رهڻ ڪپندو هو.

پر خوني ڪڳي جو نالو ڪنهن به فرسٽ رپورٽ ۾ نه لکيو ويو. هن قاتل اعظم کي رڳو نالي ماريو ڇي-هي-آر ۾ به نه رکيو ويو. خوني ڪڳو آزاد رهيو. خوني ڪڳو آزاد آهي. خوني ڪڳو ٻين ڏوهن جي سازش ۾ مصروف آهي. خوني ڪڳو رڳو لمڪ حرام سنڌ دشمن خوني ڪڳو ڪونهي. سنڌي عوام جو ويساهه آهي ته جيڪڏهن سڄي پاڪستان ۾ ڪوبه پاڪستان دشمن غدار آهي، جيڪڏهن ڪوبه ڀارتي ايجنٽ آهي ته اهو خوني ڪڳي کان وڌيڪ پاڪستان دشمن، وڌيڪ غدار، وڌيڪ ڀارتي ايجنٽ ٿي. ٻيو سگهي فقط هڪڙو مثال ٿا وٺون. مجيب کي پاڪستان تي باهيون آهن. مجيب چوي ٿو ”هن منهنجو گهر ٻاريو آهي. آءُ هن جو ڀولڻو ڀينگ ڪريان.“ ان ڪري هو پاڻي ٿو ته بهارين جو نانگ جنهن بنگال کي ڏنگي نهوڙي ٿو، سو پنهنجي ڳچيءَ مان ڪڍي پاڪستان جي ڪنڌ ۾ وجهان. تنهنڪري هو چوي ٿو ته بهاري بلا پاڪستان

وٺي، هوڏانهن ڀارت جا ليڊر بسم هميشه اهڙا وجهه ٻيا
 ڳولين ته پاڪستان تي اهڙيون چڻيون وجهون جو
 سندن اڳر تگر ناس ٿي وڃي. انهيءَ ڪري هنن
 پناهگيرن جا ڪڪ هيڏانهن مڙي آيا. جيائون ته
 سڄي هندوستان جا ڏم ڪروڙ مسلمان پاڪستان هليا
 وڃن ته جيئن هڪڙي ڌڪ سان پاڪستان جو گهر
 مسيت ٿي وڃي. پر قائد اعظم چيو ته ”هاڻ ورهاڻو
 ٿي ويو. هاڻ جيڪو جتي هجي، اهو اتي جو وفادار
 باشندو ٿي رهي.“ ان ڪري وڌيڪ پناهگيرن جي
 اچڻ تي بندش وڌي وئي. هاڻي هندوستان کي وري
 نئون وجهه مليو آهي. هو ڀائرين ته بهاري بلائون
 پاڪستان کي کائي ناس ڪن، ڦڏا فساد مچائين، منڍين
 جو جيئڻ حرام ڪن ته جيئن هڪڙي ڌڪ سان ڀارت
 جا ٻه شڪار ٿين، هڪڙي پاسي پاڪستان کڻي ختم
 ٿئي، ٻي پاسي پاڪستان جا اصل باشندا تنگ ٿي اسان
 ڏانهن پڄن. تنهنڪري بنگلاديش ۽ ڀارت جون سرڪاريون
 پٺي گهر ٿيون ڪن ته بهاري بلائون پاڪستان پاڻ
 وٽ گهراڻي. هوڏانهن پاڪستان سرڪار چوي ٿي ته
 اسين ههڙي ڀڄت ۾ جهليا پيا آهيون. اسين انهن کي
 ڪيڏانهن ڪنداسين؟ اهي سوکڙيون اصل ڀارت جون
 آهن. پوءِ بنگلاديش جون آهن. بهاري بلائن بابت اهي
 ٻه ڳالهون آهن. هڪڙي بنگلاديشي ۽ ڀارتي ڳالهه
 ٻي پاڪستاني ڳالهه. خوني رکڻو ايندو ڪڍندي پاڪستان

دشمنن جي ڳالهه ڪٿيو پيئا آهن. پاڪستان جي ڳالهه جي سر آواز مخالفت ٿا ڪن. ڇا انهي هوندي به خوني ڪڍي ائڊ ڪمپني ڪي پاڪستان دشمن، وطن جو غدار ۽ بنگلاديشي ۽ پارٽي ايجنٽ نه سمجهجي ۽ مڃجي؟
خوني ڪڍي پنهنجي جنگ باز اخبار ۾ سرڪار کي بچ ڪئي آهي ته بهارين بابت ”تحريڪ“ جيڪو پاڪستان دوست ۽ وطن سان وفادار نقطي نظر پيش ڪيو آهي ۽ خوني ڪڍي ائڊ ڪمپني جي پاڪستان دشمن ۽ غدار سازش کي بي نقاب ڪيو آهي، تنهن جي جرم ۾ تحريڪ کي بند ڪيو وڃي.

اسين خوني ڪڍي کي فقط ايترو چئون ٿا:
”خوني ڪڍا! انهنجو ڏوهه ڪونهي. عادت عضوو آهي. توکي هزار سالن کان ڦرلٽ، سازش، فني، مڪري، ترڪتال ۽ غلبه گرديءَ جي عادت جو تجربو آهي. تو هزار سال غاصب، ظالم ۽ عوام دشمن شهنشاهن، فواين، ڇاڳوردارن جي ڇمچاگيري ۽ دلالي ڪري عوام جو رت پيو آهي. تون ازل کان پنهنجي وطن ۽ عوام جو ويري آهين. تون اها پڪري آهين جا جنهن وڻ سان پٽي آهين تن کي کائيندي رهي آهين. تون اهو ”نڪ حلال“ آهين جو جنهن ٿانو ۾ توکي ڪاراڻو آهي ان ۾ گند ڪندو آهين. تنهنجي فطرت روز ازل کان عوام دشمن، غريب دشمن، ڇاپلوس ۽ ڇمچاگير آهي. خوني ڪڍا! تاريخ توکي تمام ڊگهو رسو ڏنو

آهي. پر هاڻ اهو ڪنهن تي اچي بيٺو آهي. ۽ ٽي
 ڏينهن موجون ڪري وٽ! ۽ ٽي ڏينهن پيا ۽ چهلين
 هئي، فٽا اڏاري، راڄ ويڙهائي، ماڻهو مارائي، گهر
 پارائي، ساڙائي، قتل ڪرائي، پنهنجو انود جهڙي
 ڪڏ جهڙو پپ پري وٽ! اهو ڏينهن پري ٺاهي جڏهن
 سنڌي ته ٺهيو، ۽ يون پاڪستاني قومون ته ٺهيو، پر
 خود مسڪين ۽ پورهيت پناهگير عوام به اوهان کي
 سمجهي ويندا. آخر هو به سمجهندا ته سندن اصل دشمن
 پاڪستاني عوام نه پر اوهين ٿورو ٿوري وارا آهيو،
 جيڪي سڄي پاڪستان جي ڦر جو اصل مال سڀ
 ڪرڻي کائي ويا آهيو. هنن کي حصي ۾ فقط هڏا
 سڙيا. انهن هڏن جي عيوض اوهان کين آڻو بنائي سندن
 ڪلهي تي بندوق رکي پاڪستان جا تيس مار خان
 ٿي ويا ۽ غريب پناهگيرن کي خواهه خواهه ڏجي ۽
 وجهي ڇڏيو. جڏهن اهو ڏينهن آيو تڏهن هو توکي ۽
 تنهنجي ٿورو ۽ خوني ٿولي کي گهر مان جهلي توهان
 کي توهان جي رنگ محل جي درين مان ٻاهر ڦٽو
 ڪري ڇڏيندا. خوني ڪٻا! توکي ”تحرڪ“ جي ان
 چوڻ تي باهه لڳي آهي ته بهاري نه ڪين. تون ان
 کي اشتعال ڏيندڙ لفظ سڏين ٿو. پر تون ۽ تنهنجي
 ٿولي وارا وطن-دشمن جو روز روز صبح شام اهو
 رنگت مچايو ويٺا آهيو ته ”بهاري مظلوم آهن“ انهن
 کي آڻيو، ڇا انهن لفظن کان وڌيڪ به ڪا اشتعال

ڏياريندڙ، قتيبي انگيز ۽ بد معاشي واري ڳالهه ٿي سگهي ٿي؟ ڇا انهن اڪرن جو سولي سنڌي ۾ اهو مطلب ناهي ته اوڀر بنگال جي ڪلعي گو پاڪستانين جي قاتلن کي انعام طور سنڌ جو والي وارث ڪريو؟ ڇا ان جو اهو مطلب ناهي ته سنڌين کي زبردستي اقليت ۾ آڻي بهاري قاتلن جو غلام بنايو، کين پنهنجي گهر ۾ چور ڪريو، سنڌ ۾ بنگال جو خوني ڊرامو ڏهرايو، سنڌ کي به ڇڏيو، ڇپايو ۽ رت ۾ ڀوڙيو، سنڌين کي پنهنجي گهر مان لوڏي ڪڍيو؟ 'مظلوم يهودين کي فلسطين ۾ وسايو' واري نيري جو مطلب سڄي دنيا اڪئين ٿي چڪي آهي. هي نورو به ساڳيو آهي. اسين ان نيري جو مطلب سمجهون ٿا. اسان کي خبر آهي ته توهان 'مظلوم مظلوم' جا نعرا هڻي اسان کي به فلسطين جي عربن وانگر پنهنجي گهر ۾ اول اقليت ۾ آڻي پوءِ لوڏي ڪڍڻ گهرو ٿا. اوهان جو اهو مڪار نورو اسان لاءِ زن دختر ڪارين کان وڌيڪ چڙ ڏياريندڙ ۽ اشتعال انگيز نورو آهي. خوني ڪڳا! صاف ڳالهه ٻڌي ڇڏ ۽ پنهنجي عوام دشمن، وطن دشمن، نمڪ حلال ۽ غدار ٿولي کي ٻڌائي ڇڏ! اهو ڏينهن جلد اچڻ وارو آهي جڏهن پاڪ ڌرتي تي فقط انهن نمڪ حلال، اشراف ۽ حياءُ وارن ماڻهن لاءِ جاءِ رهندي جيڪي ان مان وفادار هوندا، ان جي مسڪينن مارڻ کي مڃيندا. ان جي پورهيت پنوهارن سان ڀرت رکندا.

منڊن ٻولي ثقافت کي مڃيندا ۽ قبول ڪندا. انهن جا
 ٽاڪاڻو نه ٿيندا. باقي هن وطن جي عوام خلاف سازشون
 ستيندر نمڪ حرامن ۽ غدارن، بدعاشن، غبنن، ڦورن،
 ڌاڙيلن ۽ خونين کي منته ڪم ڇا هر مڃي پاڪستان
 جي ڌرتي. فقط قبر لاءِ جاءِ ڏئي سگهي ٿي. هي نه
 ڪنهن ڏينهن لطيف ۽ پلا شاهه، خوشحال خان خٽڪ
 ۽ چاڪر خان جي مدوري ديس ۾ ڪوٽيا کان وٺي
 ڪيئي بندر تائين، خيبر کان وٺي ڪارونجهر تائين
 هڪڙو ئي نهرو گونجڻو نمڪ حرامي بند ڪريو،
 نمڪ حرام نه ڪپن!

[”تحريڪ“ پبليڪيشن - جون، جولاءِ ۱۹۷۳ع]

سنڌ جا ٿي سڀوت!

۱۶ جولاءِ ۱۹۷۳ع واري جنگ ۾ قومي اسيمبلي جي ويهن ميمبرن هڪ گڏيل بيان ۾ مطالبو ڪيو آهي ته: بهارين کي فوراً پاڪستان ٿي موٽڻو وڃي. سندن بيان جا لفظ هي آهن. ”مشرقي پاڪستان جي شڪست کان پوءِ اتي جي محب وطن پاڪستانين (يعني بهاري نائنن) کي جن خطرن جو مقابلو ڪرڻو پيو آهي سي ڪنهن کان لڪل ناهن. اٽڪل اڍائي لک ماڻهن يعني (بهاري) پنهنجي جان ۽ مال جي بچاءَ لاءِ پاڪستان (يعني سنڌ) ۾ آباد ٿيڻ جي درخواست ڪئي آهي. ان جي پيٽ ۾ لکين بنگالي اوڀر پاڪستان وڃڻ چاهين ٿا. ان ڪري ضروري آهي ته پاڪستان ۽ ڀارت جي گالهين ٻولھين ۾ جيڪي ماڻهو حصو وٺن ٿا، سي هن انساني مسئلي کي به حل ڪن ۽ انهن محب وطن پاڪستانين جي منتقلي جو فوراً انتظام ڪيو وڃي.“

انهيءَ بيان جي ترديد ڪانه ٿي آهي. انهيءَ بيان تي سنڌ جي ٽن سڀوٽن جون ٻه صحيحون آهن. اهي ٽيئي سڀوٽ سنڌ جي زميندار طبقي جي ٽن مختلف ٽولن سان تعلق رکن ٿا. ۱- جناب عطا محمد مري سنڌ جي روحانيت توڙي پرستيءَ جي عظيم سرچشمي جو نمائندو آهي. انگريز سارج مان هٿياربند ٽڪر کائيندڙ حر مجاهدن

کان وڌيڪ سورھيم سنڌ ۾ ڪير سڏائي؟ هي انهن
مجاهدن جي مجاهد اڳواڻ ۽ سنڌي ۽ جي لجن جي
مؤلف حضرت پير سائين پاڳاري جو نمائندو آهي. ۲-
مير علي احمد ٽالپر، سنڌ جو چوٽيءَ جو انقلابي ۽
سوشلسٽ آهي. سندس سرڪار سان سينو ساھڻ جون
ملڪن ۾ ڏاڪون آهن. ۳- عبدالحميد جتوئي، ون يونٽ
جي مخالف ميمبرن مان آهي. کيس سنڌ جو تمام
باوقار، خوددار، غيرت مند ۽ مڙس ماڻهو زميندار مڃيو
ويندو آهي.

سنڌ جي هر معمولي سوچ رکندڙ ماڻهو کي چڱي
رح خبر آهي ته بهارين ٺهينجي ميزبان ڪلي گو
بنگالي هم وطنن مان ڪهڙا ڪلور ڪيا ۽ هو جتي
رهندا آهن، اتي جي ماڻهن سان ڪهڙو سلوڪ ڪندا
آهن. سڀ ڪنهن کي خبر آهي ته جيڪي ماڻهو بهارين
کي هيڏانهن گهرائڻ لاءِ فتنو ڪڙو ڪري رهيا آهن
سي سنڌ جي عوام جا ڪهڙا سچا آهن؟ سندن اڳوڻو
رڪارڊ ڪهڙو آهي؟ سندن آئيندي جون نيتون ڪهڙيون
آهن؟ بهارين جا ڪٽڪ هنڌي آڻڻ جو مطالبو ۽ انهي
جي پيو ڪهڙو ٿي سگهي ٿو ته سنڌ سان به بنگال
واري ڪربلا ڪٿي وڃي، سنڌ کي به رت ۾ وهنجاريو
وڃي، سنڌ جي ٻچن ۾ رڙ وڌي وڃي ۽ باقي رهيل
پاڪستان جي به تباهي آندي وڃي. در حقيقت انهيءَ
ٽولي جو پروگرام سادو ۽ سولو آهي. پهريائين هندوستان

پہ ٺڪر، پوءِ پاڪستان پہ ٺڪر، هاڻ وري سنڌ پہ
ٺڪر، تنهن کان پوءِ پاڪستان چار ٺڪر ۽ هي موٽي
پنهنجي لکنؤ، دهلي، دکن ۽ الہ آباد جا وارث ٿي
وڃي ويهندا.

قومي اسيمبلي جا اهي سنڌي مڃوٽ خدا جي فضل
سان عاقل، بالغ ۽ وات وڪيل آهن. ڪي معصوم ۽
کير پياڪ ٻار ڪونهن جو ڪنهن کين پرغلائي صحيح
وٺي ڇڏي هجي نڪي هو ان پڙهيل هاري آهن. جن
کي پوليس ۱۰۹ پر ٻڌي، ماري، ڪٽي، زوري کائڻ
بيان ڪرائي ڇڏي. ظاهر آهي ته هنن ري نشي، ري
فريب، پنهنجي رضا خوشيءَ ۽ هوش جي سلامتيءَ سان
سوچي سمجهي اهو حقيقت افروز بيان ڏنو آهي.

سوال آهي ته ڇو ههڙن ڏڱ ۽ ڏاهن مڙسن ههڙو
وطن دشمن ۽ سنڌ سان غداريءَ وارو مطالبو ڪيو؟
ههڙو شرمناڪ ۽ ذليل بيان ڇو ڏنائون؟ ان جو جواب
افسوسناڪ برابر آهي پر ڏکيو ڪونهي. هيءَ سنڌ جي
ست پيڙهيائي غدار ۽ وطن دشمن طبقي يعني سنڌي
وڏيرا شاهيءَ جا نمائندا آهن. جنهن جي اصل طرت ئي
اها يعني غداري، وطن فروشي، عوام دشمني ۽ ڌارين
جي دلالي آهي. ڪڏهن ڪڏهن ضرورت پوڻ تي هي
سالڙي وانگر سٺو روپ بدلائي سگهن ٿا. ڪڏهن اوليا
الله جا ٿيندا. ڪڏهن ڪارل مارڪس ۽ لينن جا خليفو
بنبا. ڪڏهن منهن پر ور ۽ مڇن پر وڪڙ وجهي دودي

۽ دريا خان جا ڊراما ڪندا پر هن طبقي جي فطرت نه بدليئي. هنن مان نه ڪڏهن ٿيو آهي ۽ نه ٿيندو. اهي سنڌي قومي وجود لاءِ سُر و مرض آهن. سنڌ جي زندگي ۾ جياپي لاءِ زهر قاتل آهن. هي گهر جا نانگ آهن. سنڌ جا جهڪي ماڻهو وڏيرا شاهي جي نمائندن جي هڪ اڌ فضيلت واري بيان يا تقرير تي موهجي، غش کائي، سندن پهرن ۾ ڪريو پون، تن کي هنن ٽن جوڌن جوانن جي ڪارنامي مان سبق وٺڻ ڪپي. ڇا هن طبقي جي مٿين مٿين ڳالهين تي موهجي کين قومي جدوجهد جي واڳ سوليئي سگهجي ٿي؟ هرگز نه، ڪنهن به حالت ۾ نه.

تحرڪ جو نئون دور

تحرڪ کي سالن جي جدوجهد کان پوءِ مس مس ڊڪلئريشن مليو آهي. هاڻي اميد ته تحرڪ جو نئون دور شروع ٿيندو. اسين ڪوشش ڪنداسين ته ”تحرڪ“ جا نقص گهٽ ٿين ۽ منجهس وڌيڪ باقاعدي پيدا ٿئي. اسان سان جيڪي اندران ٿي اندر پائرن جون پلايون ۽ ڳجهيون ملهون پيون ٿين، تن جو ذڪر نٿا ڪريون. ”ڏيرن ڏوهه نه، جهڙيون، ماءُ، مڙيئي مون!“ هيستائين مڙيئي پائي پوري ڪئي اٿئون ۽ ڏکيا سڀيا رڙهي اچي هيستائين پهتا آهيون.

اسان کي خوش فهمي يا دعوا ڪانهي ته اسان سنڌ جي سڀني مرضن جو ڪو اڪسير علاج ڳولي نٿو

آهي. اسان رڳو اهو ٻڌائڻ جي ڪوشش ٿيا ڪريون
 ته پراڻن جيترن، مٿين ۽ ٿيڻ چئن مان ڪجهه ڪڍڻ
 ورتو. سنڌي قوم کي گڏجي سڏجي پنهنجي نئين ۽
 انقلابي قومي راهه ڳولڻ ڪپي. اسان جي ذهن ۾
 جيڪا اڀري سڀري سوچ پيدا ٿي ها ”جيڪو حال
 حبيبانه سو پيش پريان“ وانگر پڙهندڙن اڳيان پيش
 ڪريون ٿا ۽ يارن کي سوچڻ جو سڏ ڏيون ٿا. انهيءَ
 مان سنڌي قوم کي ڪي به ٺڪا به فائدو ٿئي ته ان
 کي اسين پنهنجي ٿورڙي پورهئي جو تمام وڏو ٿل
 سمجهنداسون.

رسالو ڪهاڻي

ڪن پنجابي اديبن ”پنجابي ٻولي“ کي اردوءَ
 جي غلبي کان بچائڻ ۽ پنجاب جو نڪتي نظر پيش
 ڪرڻ لاءِ ”ڪهاڻي“ نالي رسالو ڪڍيو آهي، ان جي
 ڪن تازن ڀرجن جا ڪي مضمون اسان جي نظر مان
 نڪتا آهن. جن ۾ ڏيکاريل آهي ته ”پناهگير ڪامورا“
 شاهي ڪيئن پاڪستان جي مرڪزي نوڪرين کي
 اوڙ نالڪا وانگر ڳڙڪائي ويٺي آهي. هڪ ڀرچي ۾
 بهارين بابت مضمون آهي. جنهن ۾ ثابت ڪيو ويو آهي
 ته انهن بلائن کي هتي اچڻ جو ڪوبه حق ڪونهي.
 ٻيا به ڪي ڇڏا مضمون آهن. جن ۾ اردو يارن جي
 آڪڙ جي ٽوڪڙي مان هرا ڪڍي ويٺي آهي. ٻئي
 طرف پنجابي سياست جي چاٽل مچاٽل ڪردار کي

لڪائڻ ۽ ڪنهن معصوم بلڪل مظلوم ثابت ڪرڻ جي
 ڪوشش به ڪيل آهي. اسان جي نظر ۾ اسان کي
 ان سلسلي ۾ پنهنجي قومي نقطي نظر تي سختي سان
 قائم رهڻ کپي ۽ هر سنڌ دشمن لاڙي جي با اصول
 مخالفت ڪرڻ گهرجي. ان سان گڏ اسان کي هر ان
 ڌر جي ان حد تائين پٺڀرائي به ڪرڻ گهرجي جيڪا
 ڌر جنهن حد تائين ڪنهن به سنڌ دشمن ٿولي جا ٻول پٽرا
 ڪري ۽ ان جي مخالفت ڪري. ساڳي ڌر جهڙڪڻ
 ساڳئي وقت سنڌ جي قومي مفادن جي مخالفت ڪري
 ته ان حد تائين سندس ترديد ۽ مخالفت به ضرور ڪجي.
 مطلب ته ساڳئي وقت جيئري چڻائي، اوتري پٺڀرائي
 ۽ جيئري مدائي اوتري مخالفت. انهيءَ اصول جي
 دائري ۾ اسين رسالي ”ڪهاڻي“ جي آڇيان ڪريون
 ٿا ۽ پڙهندڙن کي ان سان قومي مفادن جي دائري
 اندر رهندي، اڙدو شاهيءَ خلاف با اصول تعاون ڪرڻ ۽
 ساڳئي وقت مٿس جائز ۽ سمجھداريءَ واري تنقيد
 ڪرڻ جي صلاح ڏيون ٿا.

[ماہوار تحريڪ - آگسٽ ۱۹۷۳]

پاڻ تي پاڙيو!

”جيڪي لڳي سو ڪاٺي اک ۾!“ سنڌي مسڪين عوام کي تباهه ڪرڻ ۾ وڏو شاهي ۽ سنڌ دشمن ٻه ماريت ۽ مهانگائيءَ شايد اڃا به ڪا ڪسر ڇڏي هئي جا هن ڦهري ٻوڏ اچي پوري ڪئي آهي. سنڌي عوام جي قوت گذران جو ثمر ذري گهٽ تباهه ٿي چڪو آهي.

ههڙين اوچتين آفتن مهل ماڻهوءَ کي پنهنجي اڳوڻي ميڙي چونڊي ڪم ايندي آهي. ٻه سنڌ جي مسڪين ماڻهن گذريل ۲۵ سالن ۾ ڏانءُ ۽ ٽيڪسن جي بلي پنهنجي جيڪا ميڙي چونڊي قومي خزانن ۾ جمع ڪرائي سا پنهنجي پنهنجي زميندارن، سر-مائيڊارن ۽ وچين طبقي جي سازشي ٽولي ٺاهي گولڙو ڪري هضم ڪري ويٺي. نه رڳو ڪاڏائون پر خروستين تي به زيان ڪيائون. ٻهراڻي مال تي ٽوپي نراڙ تي! رڳو بنگالي مسڪين جي قتلام ڪرائڻ تي به مسڪين عوام جا ڪروڙين اربين رپيا برباد ڪري ڇڏيائون.

هيڏانهن ٻوڏ ملڪ ٻهنگ ڪري ڇڏيو ته هوڏانهن خزانو به ذري گهٽ خالي آهي. حد کان زياده فوجي

خرچ جو گهٽ ۾ اڃا تائين عوام جي گهٽجي ۾ ٻڌو
 پيو آهي. ان مفيد هائڻيءَ کي ٻالن لاءِ به ڦارون جا
 خزانو ڪن. چوٿين پاسي سڄي دنيا ۾ مهاڻڪائيءَ جو
 ويل آهي. سڀ کان وڏي گهالهه ته دنيا ۾ ان جي
 زبردست ڪوٽ ٿي ويئي آهي. سون تي به ان مشڪل
 ملي. پيو ته ٺهڻو پر خود سڄي دنيا جي اناج جو گدام
 آمريڪا به خالي ٿي ويو آهي ۽ اتي به اناج وڌيڪ
 آڀايو، جي مهم پيشي هلي. هيل روس ۾ فصل خراب
 ٿيو آهي. ان کي ڪروڙين ٽن اناج ڪپي. چين کي
 ڪپي. هندوستان کي ڪپي. انهن سڀني جون اڪيون
 آهن آمريڪا، ڪئناڊا ۽ آسٽريليا ۾. جن وٽ بچت ۾
 ان هوندو آهي. هر انهن ملڪن به هيٺي بان ڪڍي آهي.
 آمريڪا ۾ پهريون دفعو اناج جي ٻاهر روانگيءَ تي
 بندش وجهڻ جي گهر پئي ٿئي.

امداد جا ٽپڙ وڌيڙ ۽ ڪاهوڙا ڪاٽي ويندا!

سوال آهي ته سنڌي عوام کي هن آفت مٿان
 مڪمل طور تباهه ٿيڻ کان ڪيئن بچايو وڃي.
 پهرين گهالهه آهي ٿرت امداد جي، يعني ڪجهه
 ڏينهن لاءِ ڪاڌي، ڪپڙي ۽ اجهي ڏيڻ جي. رڳو اهي
 ۽ اخبارن ۾ ڪٿي ڇا به اچي پر اها امداد اصل ڏنڊيل
 ماڻهن کي ملي، سو ڪوڙوئي نه ٿو لڳي. ”ڪاٽنگ“

آهي ۽ ٻيو جو ٿو ٿو ڇڏي وڃي! وڏيرا، ڪامورا،
 واپاري ۽ سندن ڇڏا مري ڪونه ويا آهن جو غير
 ملڪي امداد عوام تائين پهچي. سڀ ٻاڻ ۾ ملي ڪاٺي
 ويندا. اها سڀني کي خبر آهي. ان ۾ رٿي جو به
 فرق ڪونه ٿو ٿو.

قرض به ڪم ڪندڙ کي ڪونه ملندو!

هي ڳالهه آهي قرض جي. قرض ڪريو ته سرڪار
 وٽ قرض ڏيڻ لاءِ پئسو به ٿئي. پر ڪجهه مهينا اڳ
 جهڙي ريت وڏيرا هارين جي نالي ۾ سڀ رقمون وٺي
 ڪاٺي ويا، هيٺ به ائين ڪونه ٿيندو، سو سهڻ ڏکيو
 آهي. عام مشهور آهي ته هڪڙي مها وڏيري هڪڙي
 ڏينهن ۸۰ هزار رپيا هارين لاءِ رکيل قرض جي رقم
 ”گهرائي“ ورتا. زرعي پننڪ جي مئنيجر رڳو ايترو
 چيو ته ”ڪوڙن سچن هارين کان آڳوڻا هٿاڻي رڪارڊ
 جي پورائي ڪريان ته پوءِ پئسا ڏيان.“ ته مرڳو
 نوڪري ٿي ويس. گيسون ڪري ڇڏيائين.
 تنهنڪري ڪافي سرڪار، سرڪاري طرح سڄي جهان جا
 خزاندا گڏ ڪري سنڌي عوام ۾ ورهائڻ لاءِ
 ڏي ٿو، به هيءَ وڏرڪي ۽ ڪامورڪي انود جي ڪڏ
 انهن سڀني کي ائين ڳڙڪائي ويندي جو ٻيو به
 ڪونه ٿو ٿو ته ڪٿان آيا، ڪٿان ويا.

ٻاهرين امداد مان پورٽ ڪانه پوندي!

پڙ وڌي ڳالهه آهي ته اول اهو خزانو اچي ڪٿان؟
 ممڪن آهي ته ٻاهريان ڪي ملڪ پنهنجي مطلب لاءِ
 ڪجهه همدردي ڏيکارين ۽ ڪجهه رقم ڏين. پر ان
 مان پورٽ مشڪل پوي. هيڏي مهاڳائي، هيڏي ڪوٽ،
 هيڏي ان هوند ۽ هيڏي تباهيءَ لاءِ ٻاهرين امداد سمنڊ
 ۾ ٽري برابر ٿيندي.

ڦر جو مال موٽائي هٿ ڪريو!

پس پيش عوام کي فقط پنهنجو پورهيو ۽ پنهنجي
 موڙي ڪم ايندي. ڇا سنڌي عوام وٽ اڃا به ڪا
 موڙي رهيل آهي؟ ها.

اها موڙي آهي سنڌ جي چوري ۽ غبن ٿيل زمين.
 ون يونٽ جي اونداهي رات ۾ ڪوڙا ڪليمنٽ، فوجي
 ڪرنل، جنرل ۽ سول آفيسر سنڌ جي ڀلي زمين جا
 لکين ايڪڙ چورائي ويا. انهن جي قيمت ڪروڙ ۽
 ارب نه پر ڪرب رهيا ٿيندي. اها ارب ۽ ڪرب رپين
 جي چوري ۽ غبن ٿيل ملڪيت اڄ موٽائي وٺجي ته
 سنڌي عوام کي وڏي اوج اچي سگهي ٿي. تنهنڪري
 هڪدم ڪوڙن ڪليمنٽ جي هنگامي بنيادن تي جاچ
 ڪرائجي، اهي رد ڪري، زمين سنڌي عوام جي ڪم
 ۾ آندي وڃي. جي ٺڳن ۽ بدعاشن اها زمين وڪڻي

چڏي هجي ته کين گريون سڙائون ڏيئي سندن حرام
جي ملڪيت ضبط ڪجي. ساڳي طرح ون يونٽي چوٿرين
۽ ايوي ڪرئرن، جنرلن جي هٽيل ڏاڙن جو مال موٽائي
هٿ ڪيو وڃي. اهي رٽائرڊ جنرل ڪرنل سنڌ کان
ڪوبه لهڻو ڪونه گهرن. لهڻو هوندن ته پنهنجي انگريز
مائي باپ تي هڙندن ۽ جنهن جي فوج ۾ ڀرتي ٿيا ۽
جنهن کي خوش ڪرڻ لاءِ عربستان، انڊونيشيا ۽ ملايا
جي مسلمانن کي قتل ڪرڻ کان به ڪين مڙيا ۽ ان
جي عيوض ٻالا، انعام ۽ عهدا هٿ ڪيائون. اڃا به
ڪو انعام رهيل هجيئن ته چئجين ته انگريز کي لڏين
درخواستون موڪلين. سنڌ جي جان چڏين. ”سمهي
يار سان ۽ تيل ميٽ گهري مڙس کان“ اهو ڪم
نه ڪن.

فضول خرچي بند ڪريو!

بي گالهه، ته فضول خرچي هڪدم بند ڪئي وڃي.
پاڪستان جي سموري آمدنيءَ جو ۷۰-۸۰ سيڪڙو
فوج تي خرچ ٿيو وڃي. ڪنهن به ٻئي ملڪ ۾ شايد ئي
فوج تي ايترو سيڪڙو پئسو خرچ ٿيندو هجي. اڳي ته
خير ڪيئن به هو پر هاڻ پاڻي سر کان چڙهي ويو
آهي. هاڻ عوام جي پئسي جي هڪ هڪ پاڻي سوڌي
سمجهي خرچ ٿيڻ گهرجي. پاڪستان کي پنهنجي
پاليسي اهڙي رکڻ گهرجي جو کيس عوام جي سموري

ڪيائي هٿيارن ۽ فوج پٺيان وڃائڻ جي ضرورت نه هئي. ڏٺو ويو آهي ته جيئن فوج حد کان وڌي، تيئن ملڪ ڪمزور. فوج ۽ هٿيارن جو گهڻو خرچ ملڪ جي ڇيلهه پڇيو ڇڏي. پوءِ هلي ٿي ٻن ۽ خيرات. اها فوج ڪي هٿيو ڌارين جو پاڙيٽو بڻايو وڃي. اهي ڪيس لڪ ۾ ٽوڙي وڃي پيا هلائيندا آهن. ٿان جو اهڙي فوج پرائي ٻين ۽ خيرات تي اهڙي هٿيو وڃي. ۽ مفت جي مال جو اهڙو چشڪو پئجي وڃي جو سورگو پنهنجي ملڪ ۽ عوام جي دشمن ٿيو ان جي گهڻي تي چڙهيو ويو رهي. ايشيا، آفريڪا، لئٽن آمريڪا ۾ ان جا سوين مثال موجود آهن. خود پاڪستان جو مثال ئي ڪافي آهي.

بلوچستان تي فوجي چڙهائي بند ڪريو

آخري ڳالهه ته بلوچستان تي فوجي چڙهائيءَ تي روزانو عوام جا لکين رپيا برباد ٿين. اهو ڏٺو وائون زبردست زبان هڪدم بند ٿيڻ گهرجي. مسئلي کي جمهوري نموني حل ڪيو وڃي. قومي مصلحت لاءِ ڪجهه ڪرڻو پوي ته ڪجي. اڳين سنڌ دشمن فسادن پيري ملڪ جي وزيراعظم لالوڪيت جي غبن کان هٿ ٻڌي معافي ورتي هئي. هن دفعي وزيراعظم وري به فسادين ۽ بدعاشن کي هٿ ٻڌا. امان جي خيال ۾ بلوچستان جي عوام جو ڏک لاهڻ لاءِ جيڪڏهن

حڪومت کي نرم ٿيڻو به پوي ته اها گهٽتائي ۾
ٿيندي. ٻيا ته ٺهيو پر خود بلوچ سردارن تي به سنڌي
عوام جون کڻي لنگ ميارون هجن پر بهرحال هو سنڌي
دشمن غنبن ۽ فسادين جي هرجي ۾ ته لاهن ۽ ڪنهن
به حالت ۾ گهٽ ملوڪ جا مستحق ته ڪونهن! جي
حڪومت وقت تي فسادين ۽ غنبن کان معافي وٺڻ ۾
غيب ٿئي سمجهي ته بلوچستان جي مظلوم عوام ۽
سنڌن اڳواڻن اڳيان جهڪڻ ۾ ڪين ڪهڙو عيب
ٿيڻ گهرجي؟

بهرحال هي مسئلو جلد کان جلد حل ٿيڻ گهرجي
ته ته اهو عوام لاءِ وڌيڪ مسئلو وڌيڪ مجبورين ۽
وڌيڪ مصيبتون پيدا ڪندو.

سنڌي عوام تباهيءَ تي غالب پئجي ويندا.

سنڌي قوم جي ڏکڻ سان ازلي مائٽي آهي:

—ورن سانڍياس پورن ٻائي آهيان

سڪن جي ميد چئي پکي نه پياس

جيڪس آڱههاس ڪري ڪوندرول جي!

جيئن هزارن سالن کان اڳرائين، جنگين، ڦرين لئين،
ڏڪارن، ٻوڏن ۽ ٻين انساني آفتن سان منهن ڏيندي
هتي اچي پهتا آهيون، تيئن هن آفت جو لڪه اميد نه
لنگهي وڃي بار پونداسين. امان جون همون پست نه

ٿينديون. مصيبت جي منهن ۾ اميد ته اسان جي قومي
 ٻڌي وڌيڪ مضبوط ٿيندي. اسان ۾ قومي ۽ طبقاتي
 سمجهه ۽ ساڃاهه وڌيڪ پختي ٿيندي. اسين هڪ بهتر
 وڌيڪ متحد ۽ مضبوط قوم بڻجي اڳتي وڌنداسين ۽
 پنهنجي ڦريل حقن حاصل ڪرڻ ۽ بهتر زندگي ماڻڻ
 لاءِ جدوجهد وڌيڪ تيز ڪنداسين.

ٻي ٻوڏ!

اڃا سنڌ هلندڙ قهري ٻوڏ جي وڪڙ ۾ آهي ته
 خبر پھتي آهي ته بهاري ڦاٽن جي ٻوڏ اچڻ واري
 آهي. هن ٻي ٻوڏ مان هلندڙ قهري ٻوڏ جي جاءِ
 ڪانهي. هلندڙ ٻوڏ هزارين ماڻهو درد ڪيا آهن، گهر
 ڇڏا آهن، مال ۽ فصل تباه ڪيا آهن. پر نيٺ اهي
 گهر اڏجي پوندا، مال ۽ فصل به ٿي پوندا، زخمي سڃي
 ويندا. پر نئين ٻوڏ سڄي سنڌ کي غرق ڪرڻ ٿي اچي.
 هفتي يا مھيني کن لاءِ نه، هميشه هميشه لاءِ. هيءَ پاڻي
 جي نه، انسانن جي ٻوڏ آهي، هن ٻوڏ ۾ زھر آهي،
 هيءَ آدمخوار ٻوڏ آهي. هيءَ ٿورڙن ماڻهن، غصن يا
 گهرن کي نه پر مڪڙي سڄي قوم ۽ ان جي هزارين
 سالن جي قومي وجود کي لوڙهن ۽ ٻوڙن ۾ نيٺ نابود
 ڪرڻ ٿي اچي.

بهاري پناهگير هڪ خاص زهريلي، ڏهنئي، فطري

۽ تاريخي حمير مان ٺهيو آهي. هندوستان جي ننڍي
 ڪلڻ ۾ هزار سالن کان سوين هندو ٽوڙي مسلمان قومن
 آباد آهن. وچ ايشيا جي ٿورن ۽ ڌارڻن جا ٻولا هزار
 سالن کان هڪٻئي پويان ڪات ڪهاڙا ڪڍيو، انهن هندو
 ٽوڙي مسلمان قومن کي ٿريندا ۽ غلام بنائيندا رهيا
 آهن. هر هڪ زمين ٽولي جو سڀ کان زمين ۽ پدمعاش
 اڳواڻ پنهنجي چچن کان پاڻ کي غازي، سلطان،
 شهنشاه وغيره جو لقب ڏياريندو رهيو آهي. ان لقب
 رکائڻ شرط هن ۽ سندس ڌارڻل ۽ قاتل ٽولي کي چچ
 ڌارڻ ۽ قتل جو ٻروانو ملي ويو ٿي. جي ”اسين“
 مسلمان آهيون، هي سلطان سگورو آهي. هي اوليا الامر
 آهي، هن تي خدا جو پاڇو آهي، هي پراون ملڪن
 ۽ قومن جون جيڪي به ٿريون، ڌارڻا ۽ قتل ڪوڙيندو
 سي عني اسلام آهن. اسين سڀ هن جا پوئلڳ آهيون.
 تنهنڪري اسين به چوڪي ڪريون سو شريعت موجب
 جائز آهي. سچي دنيا اللہ جي آهي. اللہ جو وارث
 هي سلطان سگورو (يعني قاتلن جو اڳواڻ) آهي.
 تنهنڪري هو چئي وٺيس اتي قبضو ڪري ٻين قومن
 جي مسلمانن کي پنهنجو غلام بنائي سگهي ٿو.
 هندوستان جا مسلمان هميشه ٻن ڪٽين ۾ ورهايل
 رهيا آهن. هڪڙا وقت بوقت باغراڻ ايندا پدمعاش ٽولا
 ۽ سندن چاڙتا، ٻيا ملڪ جا اصول ڪا رهندڙ حق جلال
 جو پوزهو ڪندڙ مسلمان، سنڌي، بلوچ ۽ بنگالي وغيره.

اصلي زهاڪو مسلمان قومون هميشه ٿيڻ ۽ اڳتي
رهي آهن.

بھاري ۽ ڊوھي وارا هميشه ٿيڻ سان شامل زھبا
آھن. مالوڪا بھاري پنھنجي ھزارين سالن کان ٿيڻ
ڪندڙ ٿورو ٿيڻ جا تاريخي وارث ۽ جاءِ نشين آھن.
ھي بہ پاڻ کي اللہ جا خاص خلائق اصلي مومن ليکين
ٿا. ھنن کي جتي وڃي اتي وڃي قبضو ڪن. ڇو تہ
ھي سڄو جھان اللہ جو آھي. تنھنڪري ھنن جي ھيءُ
جي جا گير آھي. ٻيا ڪافر تہ ٿيو پر مسلمان بہ پورا
مسلمان نہ آھن، گھٽ آھن، ٿيڻ آھن. انھن جون
ٻوليون، ثقافتون، ٿيڻ، سندن تاريخي قومي حق سڀ
باطل آھن. بھاري ۽ ڊوھي وارا جنھن بہ مسلمان قوم
جي نڙي تي وڃي لت ٿيڻ تنھن جو ڪم آھي تہ
پڙڪي بہ ٻاھر نہ ڪڍي تہ تہ ڪافر ٿي پوندا. بھاري
پنھنجي انھيءَ پروائي جي آڌار تي پھرين پنھن جي
ھر وطن سان وڙھيا، پوءِ بنگال تي قبضو ڪيائون،
شرارتون ۽ سازشون ڪري ھنن جو جيتوڻي بہ حرام ڪيائون،
پوءِ هميشه جي دستور موجب شاھي فوج ڇاڙھائي آيا.
غدار ۽ وطن دشمن بڻجي شاھي فوجي ٿولي سان گڏجي
بنگاليئن کي ڪيائون. ھاڻ وري رخ رکيو اٿن سنڌ، ڏانھن.
سنڌ اللہ جي آھي. ھي اللہ جا خلائق ۽ وارث آھن.
تنھنڪري ھنن جو مٿس حق آھي، ھي پنھنجو حق
ٺاڍر شاھ، ابدالي، ارغونن ۽ ٿرڻائن وانگر چڪين ٿا.
وڻن ساڳيو. ”اسلامي“ پروانو آھي.

سنڌ جي ماڻهن کي هڪ ڏني ويئي ته جيسين پٽي صاحب جي دم ۾ دم آهي، تيسين سنڌ سان. انڌير نه ٿيڻ ڏٺو ويندو ۽ سنڌ بهاري قاتلن جي حوالي نه ڪئي ويندي. سنڌ جا ماڻهو پٽي صاحب کي سڀني خطرن خلاف پنهنجو وڏي ۾ وڏو بند سمجهن ٿا. پر سنڌ دشمن سازشين، پاڪستان، هندوستان ۽ بنگلاديش جي حڪمران ٽولن گڏجي سڏجي اهو بچاءُ بند ٽوڙي وڌو آهي. هاڻي سنڌ واڳڻ جي واٽ ۾ اچي ويئي آهي.

بنگلاديش کي سنڌ تي اهي آفتون موڙڻ لاءِ هڪڙوئي هٿيار هو، يعني ۱۹۵ جنگي ڏوهن جا ملزم. سڄي دنيا کي خبر آهي ته بنگلاديش ۾ جنسي قيام ڪئي ويئي. اها آسمان مان ملائڪن ڪانه اچي ڪئي. اهي ماڻهو هٿا. هڪڙا قاتل بهاري پيا غدار ۽ وطن دشمن راجي شاهي فوجي ٿولي جا بچيل فوجي سڃاڻي. بنگلاديش جي ماڻهن لکين قاتلن سان ڳولي ڳولي ۽ چوئڊي چوئڊي ۱۹۵ اهڙن فوجين تي هٿ رکيو جن لاءِ کين خاطري آهي ته مندن قوم سان ڪيل درندگيءَ ۽ وحشانيت جا هو ٻين سڀني کان وڌيڪ مجرم آهن. هڪڙي ٿيندي آهي جنگ، ٻي ٿيندي آهي آدمخوري. جنگا ته خير جيئن آهي تيئن آهي. پر عام انسانن سان آدمخوري بين الاقوامي جرم ٺهرايو ويو آهي. هر ملڪ جي قانون ۾ ۽ خود پاڪستان جي قانون ۾ اهڙي آدمخوري

لاچار ۽ غير قانوني آهي. اوڀر بنگال ۾ بچيل شاهي جي فوجي ٽولي جي بچيل فوج مان سڃاڻي يا ٿورن گهڻن اهڙي آدمخوري واريون حرڪتون ڪيون آهن، تنهن کان ڪوبه انڪار نٿو ڪري سگهي. خود وزير اعظم پڻي جا اڳر آهن:

”اوڀر پاڪستان ۾ جي پيادڪ واقعا ٿيا ۽ جا قيامت ٿي گذري.... اسين ان جو تصور به ڪرڻ نٿا چاهيون.... اسين انهن ڳالهين تي سوچيون ٿا ته ننڍ ٿيو پوي.... اسين ڪن جهنگلن جي چنبي ۾ اچي وياسين.... انهن واقعن تي ويچار ڪرڻ سان منهنجا لڱ ڪانڊارجي ٿا وڃن....“

(ڪئناڊا - براب ڪاسٽنگ ڪارپوريشن ڪمي
ڊنٽل انٽرويو - تاريخ ۲۳ جنوري ۱۹۷۲)

اهڙن هيٺانڪ ۽ لڱ ڪانڊاريندڙ واقعن جو جن ماڻهن تي الزام هجي، تن تي جيڪڏهن مقدمو هلي ته ڪهڙي اربع خطا ٿي پوي ها. قومي وقار ان ۾ ناهي ته اسين ڦرندگين جي ڀرڌه پوشي ڪريون پر انهيءَ ۾ آهي ته اسين پنهنجن ڀائرن جي قاتلن کي جوڳي سيڪٽ ڏيون يا ڏياريون ته جيئن دنيا ڏسي ته اسان واقعي پنهنجي تاريخ جو نئون ورق ورايو. آهي ۽ اڳوڻين حڪومتن جي بدعاشين ۽ جرمن کان پاسو

ڪيو اٿئون. ڪو ٻوليس وارو ٿوري واري کان به رهيا
 ٿو وئي ته ان تي ڪيس هلي ڇهه مهينا سزا ٿي اچي.
 پاڪستان جي وڏي آڌ ڪي رت ۾ غرق ڪرڻ جي
 ڏوڙ هيٺ ڇنڊ ماڻهن تي مقدمو هليو ته ان تي اسان
 کي بيهوشي جو وٺڻ ڪپي.

بهرحال انسانيت خلاف، پاڪستان جي وڏي آڌ
 جي ماڻهن خلاف، جنگي قانون جي خلاف ڏوڙ ڪرڻ
 جي الزام هيٺ آيل انهن ۱۹۵ جنگي ملزمن کي
 ڪيس کان بچائڻ لاءِ حڪومت بنگله ديش سرڪار جو
 اهو شرط قبوليو آهي ته بهاري قاتلن کي پاڪستان
 يعني سنڌ پنهنجي مٿان سوار ڪرڻ قبول ڪري.
 پاڪستان جي عيوضي مسٽر عزيز احمد پنهنجي پرنس
 بيان ۾ چيو آهي ته پاڪ هند ٺاهه جو سڀ کان اهم
 نڪتو اهو آهي ته فوجي ملزمن تي ڪيس نه هلايو
 ويندو، ان نڪتي وارو مطلب حاصل ڪرڻ لاءِ بهارين
 جي آفت سنڌ تي رهڻ منظور ڪئي ويئي آهي.
 تنهن جي معنيٰ ٿي ته سموري پاڪ هند ٺاهه جي
 مرڪزي نڪتي جي چٽي سنڌ تي وڌي ويئي آهي.
 هميشه جي دستور موجب بحالي شاهي فوجي ٻولي ۽
 بهارين جي ڪٿن ڪرتوتن جي سزا سنڌ کي ڏني
 ويئي آهي. هن ٺاهه مان اسان کي رت جي ڏپ ٿي
 اچي. ان رت جي جيڙو آهي البدر ۽ الشمس جا
 تربيت يافتہ غنڊا ۽ قاتل هتي اچي وهائيندا.

هنن ڦاٿن اڌ پاڪستان اڳيئي تباهه ڪري ڇڏو آهي، باقي اڌ جو خير اسان کي هاڻي نه نظر ٿو اچي.

آزاد ڪريو!

جي ايم سيد جي ظاهر ڪيل قومي مقصدن سان بنيادي طرح سڀ سنڌي وطن دوست متفق آهن. انهن مقصدن کي حاصل ڪرڻ ڪجهه تنهن بابت مختلف رايو آهن. اسان کي به سيد صاحب سان قومي راهه عمل بابت بنيادي اختلاف آهن ۽ اسان اها حقيقت ڪڏهن به نه لڪائي آهي. پر اسان اها ڳالهه چڻ لاءِ هرگز تيار نه آهيون ته سيد صاحب ڪو پاڪستان لاءِ خطرو آهي. سيد صاحب نه پاڻ پاڪستان کي خطري ۾ وجهندڙن ۽ اڌ پاڪستان ناس ڪرائيندڙن جي ظلمن جو شڪار پئي رهيو آهي. سنڌي ٻارن حق جو ڪلمو پڙهڻ جي ڏوهه ۾ مٿس به اڇايا ويا ۽ سالن جا سال کيس آزاديءَ کان محروم رکيو ويو آهي. هن وقت ۽ هن دور ۾ جڏهن مودوديءَ جهڙا ڦاٿل جن جا هٿ لکين اوڀر پاڪستانين جي رت سان رنگيل آهن سي آزاد هجن، نواب مظفر خان سڀ کيس واپس ورتا. ويا هجن، ”آرڊو ڪيا جنازه هيءَ ذرا دھوم سڀي نڪلي.“ جو ڦاٿل سگنل ڏيئي ٻوليءَ وارا فساد شروع ڪرائيندڙ ”جنگ“ اخبار جو فسادي شاعر رئيس ايم-ر وهوي

ٽاڃ-ٽيجل سان ويا ڪاڻ ڏيندو رهندو هجي. تڏهن جي ايم
 سيد جو قيد رهڻ سنڌ سان سراسر زيادتي آهي ۽ سنڌي
 عوام جي قومي توهين آهي. سنڌي قوم جو مطالبو
 آهي ته جناب جي ايم سيد توڙي ٻين سڀني سنڌي
 قومي ڪارڪنن جهڙو ع. غ. سنڌي ۽ ٻين شاگردن
 کي آزاد ڪيو وڃي. مٿن جاري ڪيل وارنٽ واپس
 ورتا وڃن.

[ماهور ”تحريڪ“ سيپٽمبر، ۱۹۷۳].

اچو تم سوچيون

ائين ٿو لڳي چڻ اسين چؤ طرف گهيري ۾ اچي ويا آهيون. اسان جي قومي جدوجهد جا ڦاٽلا پنهنجي منزل جو ڏس وڃائي رڻ واهي ٿي ويا آهن. اسين رڃن پويان ڊوڙي ڊوڙي، اوچوڙن ۾ ٽاپا کائي کائي لڳي ساڻا ٿي ڪري پيا آهيون. ائين پيو لڳي چڻ گذريل پنج سال اڳتي نه پر پوئتي ٽڪبا رهيا آهيون.

اسان سمورو ٽمر کٽائي ڇڏيو آهي، اسان جي هڙ ۾ هوٽن ٿي نه سياسي سمجهه هئي. نه ٻڌي، نه طاقت هئي نه ڏاهپ. اسان وٽ فقط ڪجهه ڪمزور ارادا هئا، نهرا هئا، مٿاڇرو، ويسا هئا. اسان جيئي سنڌ جا نهرا هنيئا. پر اسان کي اها خبر ڪانه هئي ته سنڌ ڪيئن ڇڏيندي ۽ ان کي ڪير جيٽاريندو. اسان هڪ ٻئي کي سنڌ ڪيا ”سنڌيوا بيدار ٿيو، ميدان ۾ نڪري اچو.“ بيداري، ڪيئن ايندي، ميدان ۾ گڏ ڪيئن ٿبو ۽ ميدان ۾ گڏ ٿيڻ کان پوءِ ڇا ڪيو؟ انهن سوالن جا جواب اسان وٽ نڪر نه هئا. اسان انهن جوابن جي ضرورت ئي ڪانه سمجهي. تنهنڪري اسان اهي سوال پنهنجي ڪونه ڪونه ڪنهن اتفاق سان اهي سوال اٿاريا ٿي ته اسان ڪاوڙجي ٿي پياسين. اسان پنهنجي هزارين سال پراڻي

قومي بيماريءَ جو علاج ڪولڻ بدران، پرهيز ۽ ڪيري
ڪرڻ بدران، حڪيمن ۽ ڏاهن کان ڏس پڇڻ کان سواءِ،
پوڻ ۽ ڦٽڻ، وردن ۽ وظيفن ذريعي ڪرڻ گهريو ٿي.
اسان جدوجهد بدران سياسي ٻين جون پاسون پاسيون
۽ پڙ ڇاڙهيان، اسان سياسي ڄڻاين ۽ پوڻ اڳيان ڏسائون
ڪيون. ڪوڏي مان هٿ ڇڻڻ گهريو ٿي. اسان ڪريءَ
کي بهشت جا خواهشمند هئاسون.

اسان ميرن وانگر موالين کي ملهه وڙهائڻ چاهي
ٿي. اسان جي مرضي هئي ته اسين پيا سڀ گهر وٺيا
هجن، فقط اسان جا ڪجهه شاگرد، اديب، شاعر ۽
تقريباً باز آڳاٽيون، شعر ۽ ڪتاب لکي، تقريرون، جلسا
۽ مظاهرا ڪري دشمن کي ڏيچاري پڄاڻي ڪين. اسين
فقط ٽاريون وڇايون، نورا هڻون، تقرير ۽ خط لکون،
قصيدا پڙهون. اسان ڳولا، مطالعي ۽ تحقيق بدران
هنڪيون لڏيون ۽ خواب ڏٺا. اسان پگهر وهائڻ بدران
وات جا لڪا هٽيا. اسان هڪ منظم ۽ متحد قوم ٿيڻ
بدلان، ڏيڍ ڏيڍ چانور جون منو ڪروڙ الڳ ڏيڳريون
ڇاڙهيون. اسان تاريخ سان لڳي ۽ فزاد ڪرڻ چاهيو
ٿي. موت ۽ اسين تاريخ جي وڏي چٽر جو نشانو ٿي
ويا آهيون.

اڄ اسان جي قومي قيادت ”انڌو هاڻي لشڪر جو
زمانو“ اسان جا شاگرد ۽ اديب ”پورس جا هاڻي“
اسان جي قومي نهم و فراسٽ ”چاڪي اٺ وڃايو“

گهڻي گهڻي ڌاري اسان جي قومي سياست ڪم
 ڏيکاري جو ماءُ پيءُ سان وڃي اسان هيتن سالن جي
 جدوجهد کان پوءِ پنهنجا قريل سال ۽ ملڪيتون ته
 موٽائي ڪونه ورتا، پنهنجا حق ته ڪونه حاصل ڪيا،
 پاڻ ۾ ڪي بهتر ۽ نيون لهياقتون ته ڪونه پيدا ڪيون
 پر اٽلو توان نقصان سٺا اٿئون، توان مرض پرايا اٿئون.
 اسان ۾ ٻيا هزارين قومي عيب هئا پر اسين هڪ ٻڻاڪي
 قوم به هئاسون. اسان وٽ اڃا پوءِ وات هڻڻ هميشه عيب
 بڻي رهيو آهي. اسان وٽ مڙس جا گهڻا وڏي مقصد
 ۽ مان وارا ٿيندا آهن. پر هيتن سنڌ دشمنن جو نقل
 ڪري اسين هڪ ٻڻاڪي ۽ چاڙهي باز قوم بنجي ويا آهيون.
 اسان جو ادب، اسان جي شاعري، اسان جي اسٽيج
 سڪيٽن لفاظي ۽ ڪوڪلي نغري بازيءَ جون علامتون ٿي
 پيون آهن. اسان سنڌي لفظن کان سندن مان ۽
 وقار کسي ورتو آهي. اسين هڪ وڏجندڙ قوم بنجي
 پيا آهيون.

ڏسجي ٿو ته اسين سڀ ڪجهه وڃائي چڪا آهيون.
 اسان وقت جي راند هارائي ويا آهيون. اسان جون
 سڀ ڪوششون اڃا پيون ويون. اسان جي قومي قسمت
 بدلجڻ جا امڪان ختم ٿي ويا. تاريخ شايد اسان جي
 مقدر ۾ ئي آيو لکي ڇڏيو آهي ته اسين پنهنجي وطن
 ۾ بي وطن ۽ پنهنجي گهر ۾ هڪ خميس اقليت وانگر
 گولپ ۽ غلامي واري حوالي گذاريون.

ڏسڻ ۾ واقعي ائين اچي ٿو. انهيءَ ۾ ڪجهه حقيقت ۽ صداقت به آهي. پر سموري حقيقت ۽ صداقت اها ناهي. اهو فقط هڪڙو امڪان آهي. اهو حقيقت جو فقط هڪڙو رخ ۽ هڪڙو ڏيک آهي. حقيقت جو ٻيو ۽ وڌيڪ اهم رخ ۽ پاسو هي آهي ته اسين صحيح معنيٰ ۾ ”اسين“ نه آهيون. اسين قومي راند هارائڻ وارا ضرور آهيون پر سموري سنڌي قوم نه آهيون. اسان جهڙي ٻان کي سنڌي قوم سڏايون ٿا سي عظيم سنڌي قوم جي فقط هڪڙي ننڍڙي طبقي يعني وچين طبقي جو به هڪڙو ننڍڙو حصو آهيون. سڄي سنڌي قوم جدوجهد ۾ شامل ٿي ڪانه ٿي آهي. اسان ان کي شامل ڪري نه سگهيا آهيون. سڄي ڳالهه ته اسان ان کي شامل ٿيڻ ٿي نه ڏنو آهي. جڏهن اها شامل ٿيندي، جڏهن اسين ان کي شامل ٿيڻ ڏينداسين يا اهڙا اپاءَ وٺنداسين جو سڄي قوم شريڪ ٿي سگهي ته پوءِ ڳالهه يقيناً ٻي ٿي ويندي. ان حقيقت ۾ تر چيتري شڪ جي به ڪنجائش ڪانهي.

اچو ته اسين وچين طبقي وارا سورما پنهنجي ڪردار تي تنقيد نظر وجهون. پنهنجي حرڪتن تي پشيمان ٿيون، ڇاڙهي بازي ۽ سڪلي نوري بازي بند ڪري، اثر ٽٽ، لهنائي ۽ سنجيدگيءَ سان پنهنجي قومي جدوجهد جي مسئلن جي تحقيق شروع ڪريون. اچو ته سنڌي قوم ۽ سنڌ دشمنن، ڦٽن جي چنڊ ڇان ڪريون. اچو

تہ سڄي پاڪستان ۽ دنيا اندر پنهنجي ساٿين ۽ دشمنن
 جي سڃاڻپ ڪريون. اچو تہ قومن جي قسمت بدلائڻ
 جي سائنس ۽ هنر جي باقائدي پروڙ حاصل ڪريون.
 پوءِ اهو علم ۽ هنر هڪٻئي کي ۽ عوام کي سڃاڻيون.
 موٽ ۾ عوام کان سکون ۽ پنهنجي ۽ هنن جي علم
 ۽ هنر کي ملائي هڪ ڪريون. اچو تہ ليکين سنڌي
 عوام کي سڃاڻڻ ۽ متحد ڪري هڪ منظم انقلابي
 وطن دوست تنظيم ٺاهيون ۽ ان جي قيادت هيٺ هڪ
 منظم ۽ متحد، سوچيل سمجهيل ۽ رٿيل انقلابي وطن-
 دوست جدوجهد هلايون. اچو تہ هر قسم جي سنڌ دشمن
 ارهه زورائيءَ ۽ حملي خلاف بچاءُ جو علم ۽ هنر پرايون،
 اچو تہ منجندا، ڄاڻو، نهٺا، سڃاڻ، سرويچ ۽ سمجهو
 انقلابي قومي نوڪر، ڪارڪن ۽ سپاهي ٿي، صحيح
 سائنسي نموني سڀ طرفي قومي جدوجهد هلايون. پوءِ
 ڏسون تہ ڪير ٿو اسان جي حق ۾ رست جدوجهد جي
 راهه روڪي سگهي.

جبل ماري جڪ، جو آڏو هجين کي
 توکي لکن لکن، سڀ لنگهنديس نڪ مان.

چليءَ جو سبق!

غلام ۽ اڌ غلام قومن پنهنجي قسمت ڪهڙن ٿيون
 بدلائي سگهن؟ انقلابي سائنس جا ڄاڻو چون ٿا تہ ان
 لاءِ چار ٻالهيون گهرجن: هڪڙو انقلابي نظريو ۽

انقلابي پروگرام تيار ڪرڻ، ٻيو انقلابي پارٽي، ٽيو انقلابي پارٽيءَ جي اڳواڻي هيٺ انقلابي قومي ٻڏي قائم ڪرڻ، يعني انقلابي قومي گڏيل محاذ قائم ڪرڻ، چوٿون صحيح ڍنگ جي جدوجهد هلائڻ، پهرين ٽن ڳالهين تي سڀ متفق آهن، چوٿين ڳالهه تي اختلاف آهي. هڪڙا چون ته ”صحيح ڍنگ جي جدوجهد اها آهي ته صلح سانت مان جمهوري جدوجهد هلائي قوم جا گهڻا ماڻهو پنهنجي پاسي ڪري اليڪشن کٽي، اقتدار وٺي ۽ پوءِ آهستي آهستي اقتصادي ۽ سياسي انقلاب آڻجي.“ ٻيا چون ته ”نه، سڪڻي اليڪشن کٽي ته به اقتدار عوام کان ڪسجي ويندو. قومي دشمن جي دلال زميندارن ۽ سزماڻدارن جي اوج چونڊيل حڪومت کي سگهو ساهه ڪڍڻ ڪانه ڏيندي، اها يا ته ان کي ڀولڻو ڪري نچائيندي يا وجهه ڏسي ان کي ڏسڻي سان ختم ڪري ڇڏيندي. تنهنڪري انقلابي نظريي ۽ پروگرام موجب انقلابي پارٽي ٺاهي، انقلابي قومي ٻڏي قائم ڪري، اليڪشن نه پر هٿياربند انقلابي جدوجهد ڪجي. ڀلي ان ۾ ويهه يا ٽيهه سال لڳي وڃن. پر پس پيش اهائي جدوجهد ڪامياب ٿيندي ۽ قائم رهندي. باقي سڪڻي اليڪشن جي جدوجهد کي ڪامياب به نٿي ته به ان جو ڪٿو عوام دشمن قري ڪئي ويندا.“

لاطيني آمريڪا ۾ ٻڏي ڳالههون آزمائون ويون آهن.

هڪڙو مثال، ڪيوبا جو آهي. ٻيو چليءَ جو آهي.
 ڪيوبا وارن انقلابي وطن دوستن هٿيار بند عوامي جنگ
 ذريعي سامراجي دڦال زميندارن ۽ سرمايدارن جو تختو
 اونڌو ڪيو. چليءَ وارن چونڊن ذريعي زمينداري
 قوم دشمن راج جو انت آندو. ڪيوبا تي آمريڪا حملا
 ڪيا، اندريون بغاوتون ٿيون، ناڪارندي ٿيا، سندن
 ان پالڻي بند ڪيو ويو. پر همراھ اڳي کان به اڳرا
 آهن. چليءَ وارن ويچارن صلح سانت سان وڏي مٿاڪت
 ڪري جمهوري جدوجهد هلائي اخبارون ڪڍيون،
 هزارن ڪرايون، عوامي مظاهرا ۽ چاسا ڪرايا، نٽ
 اليڪشن ڪٺائون، سڄي دنيا ۾ ڪيرون مبارڪون هلي
 ويون. ٽي ڏسڻ چليءَ وارن سواءِ ڪنهن هڏ جو ڪي
 جي انقلاب آئي ڏيکارو. پر تڏو سامراجين جي دڦال
 زميندارن ۽ سرمايدارن جي فوج اوچتو حملو ڪري چليءَ
 جي انقلابي صدر صاحب کي شهيد ڪري ڇڏيو.
 انقلابين کي ڳولي ڳولي ماري ڇڏيائون. هن وقت
 چليءَ رت ۾ وهندڙ ٻيو آهي. جنهن رتو ڇان کان
 چليءَ وارا انقلابي ويچارا پکڙا ٿي سا سامهون آين. شايد
 جيڪڏهن اول مڙسي ڪري ڏنو ڪئن ها ته هينئر
 دشمن ڪين مردار ڪري ماري ڪوٺ سگهي ها.
 انقلابي ڏاها سڃا هئا. حڪومت جي معنيٰ آهي
 هڪڙن طبقن جو ٻين طبقن مٿان ڏنڊي جو راج. هر
 حڪومت ڪنهن ۽ ڪنهن طبقي جي راج آهي.

ڊڪٽيٽر شپ آهي. پوءِ ڀلي ڪٿي ان تي جمهوريت جو
 بيملي غلاف چڙهيل هجي، زهر جو علاج زهر آهي.
 ڏنڊي کي ڏنڊو پڇندو. فقط وڻن جي ڪاغذي چٽڪن
 وسيلي اڏيل حڪومت ڪاغذ جو گهر آهي. اهو ڏنڊي
 جي ست جهلي ڪونه سگهندو. انقلاب معنوي سڀ
 کان پهرين دشمن جي حڪومتي مشينري يعني فوج،
 پوليس ۽ ڪامورا شاهي کي ڪچلي ختم ڪري،
 پنهنجي فوج، پنهنجي پوليس، پنهنجي انتظامي مشينري
 قائم ڪرڻ. ان کان سواءِ قومن جي تقدير بدليجي سو
 ناممڪن آهي. چاميءَ جي قوم دشمن ۽ سامراج پرست
 انقلاب هڪڙو ٻيو وري دنيا جي انقلابي وطن دوستن
 کي اهو بنيادي سبق ياد ڏياريو آهي.

ڀڄو ۽ اشتهاار ڪٿن هليدا؟

پني ۽ اشتهاار لاءِ هڪاريدي سال ٿي ويو آهي پر
 اڃا ڪو داد فرياد ڪونهي. اردوءَ جا فحاشي، تعصب
 ۽ نفرت ٽهلائيندڙ رسالا ۽ پريس پاڪستان جي اڀوجهر
 عوام جا ڪروڙين اربين رهيا ڪاٿي چٽ ڪري انهن
 جي خلاف ڪم ڪري رهيا آهن. پناهگير قلم فروش
 ڪاٿي ڪاٿي هاڻ ٿم ٿاڻن ٿا. سنڌي اخبارن ۽ رسالن
 کي لکڻ جي هڪڙي پني نه ٿي ملي ۽ سموري جو
 سمورو پنو، سمورا سرڪاري ۽ خانگي اشتهاار اردو وارن

کي ملن ٿا. اسين هڪ ڀيرو وري مطالبو ٿا ڪريون
 ته سڀني سنڌي رسالن کي ڊڪليئرشن ڏنا وڃن، ۽
 ڏنو وڃي، اشتهار ڏنا وڃن، اهو اسان جو حق آهي.
 سنڌي قوم جو حق آهي.

[۱۰ مارچ ۱۹۴۳ - آڪٽوبر ۱۹۴۳]

”سیندودیش“ اکر خلاف واویلا جي آر ننڍڙو ڀارت ڏاهڻ بند ڪريو.

جنگ ۾ حملو ڪندڙ فوجون اڳ لاءِ دولهين جا
گولا استعمال ڪنديون آهن. جن جي ڪري اڳئين
کي سماڻ ٿي ڪونه ٻولندو ته سندس خلاف ڪهڙو
گهات پيو ڪهڙجي. ڀارت کان آيل يا اتان کان موڪليل
سازشي ٽولو ”سیندودیش“ خلاف واویلا مچائي ان جي
آڙ ۾ ڇپ چاپ هڪڙو ننڍڙو ”پناهگير پرديش“ پيو
ٺاهي. اهو پرديش اصل ۾ هڪڙو ننڍڙو ڀارت هوندو.
سڀ ڪم رٿيل آهي ۽ ڏاکڻي ۾ ڏاکڻي ٿيو ٿئي ۽
پهرين ٻه ڏاکڻا ٻه پاڻ ۾ مليل ٿولا هڪڙا چون
”ڪراچي صوبو ڪڍي“ ٻيا شريف ٿيو چون ته ”نه
اسان کي فقط ڪراچي شهر لاءِ شهري سهوليت مهيا
ڪرڻ لاءِ اندروني اختيارون ڪپڻ“ ٿيو ڏاکڻو آهي
”ڪراچيءَ کي کليل بندر لهرايو“ چوٿون ڏاکڻو آهي
ته ”ڪراچي ۾ دست اندازي نه ڪريو“ پنجون آهي
ته ”ٻيلا اڃين آزاد ٿا ٿيون“ روس ۽ ڀارت سان سڃيڻ
جو ڪارو ٻائي ملو ڪري ڏيڻ جي بندوبست ڪرڻ
ٻانهيون ٿي ويون اٿن ۽ روس ۽ آمريڪا ۽ ڀارت کي
چون ”توهان جو صوبو ٿيندائون ۽ پاڪستان ختم ڪري

ڏينداسون. روس کي چون ٿا، ”ٺهيل ٺڪيل بندر ٿا ڏيون.“ آمريڪا کي چون ٿا ته ”توهان جا ٻڌا ٻانهن ٿي رهنداسون.“ بلوچ سردارن کي اڳ ٿي انجام ڏنو اٿن ته ”ڪراچي بلوچستان جي حوالي ٿا ڪريون.“ وٽن ڳالهين هلائڻ وارن جي ڪوٽ ڪانهي. ساڳئي گهر جو هڪڙو پاڻي دهلي ۾ ”مها پارٽي“ ٿيو ويٺو آهي. ته ٻيو لنڊن ۾ ”انگريز“ ٿيو ويٺو آهي. ٽيون واشنگٽن ۾ آمريڪا جا گڻ ٻيو ڳائي ته چوٿون ماسڪو ۾ ”مها انقلابي“ ٿيو ويٺو آهي. پنجون پيڪنگ ۾ ”ثقافتي انقلاب“ جو قصيدو پيو پڙهي. سرڪار کي ”سنڌو ديش“ وارن کي ڪاٺ ۾ وجهڻ، بلوچن جو ڪوٺس ڪرڻ جو ڪم سوچي کيس اوڏانهن منهن ڏيئي هي پنهنجي ڪم کي لڳا پيا آهن. سنڌي عوام جو مطالبو آهي ته هاڻي ”سنڌو ديش“ جي اکر کي ڪافي استعمال ڪيو ويو آهي. هاڻ ٽئين پارٽي صوبي ”پناهگير پرديش“ لاهڻ وارن جي به ڪجهه خبر وٺو. ته قصو ڪٿي پهچائي ڇڏيو اٿن.

اچو ته ڀاڻ به سوچيون!

اسان سنڌين ۾ به اخلاقي جرات هئڻ کپي ته پنهنجي ڪم جي ڍنگ تي ٻيهر غور ڪريون. سڪيئون سڪيءَ ۾ ٽپيون نه هڻون. اهڙو چوڻ ڪافي ناهي ته اسان سنڌ تي ساڻ ٿا ڇڏيون. ساڻ به ڪنهن حساب

ڪتاب، ڪنهن رمز، ڪنهن ڏاهپ، ڪنهن رستي سان
ڏيو ته سنڌ کي فائدو رسندو. ته ته نادان دوست کان
داناءِ دشمن ڀلو. عام قانون جو اصول آهي ”جوڳي
خبرداريءَ ۾ احتياط کان سواءِ ڪيل ڪم بيڪ نه ٿئي“
وارو ڪم نه ليکبو.“ سنڌي وڏڙا به چئي ويا آهن ته
”ليکڻو ٻڌي هوءَ لٽ هئجي.“ — ”اهو سون ئي گهوريو
جو ڪن چئي.“

اسان کي گهڻي غور ڪرڻ کان پوءِ به سمجهه
۾ نه آچي ته سنڌ جي سنڌي نالي ۾ ڪهڙي خرابي
آهي جو ان کي هر ڀيرو مٿاهي هندي نالو ڏيئي
”سنڌو ديش“ ڪريون. ڇا ”سنڌي عوام کي سنڌ بدران
”سنڌو ديش“ جو نالو وٺندو؟ اسين ڀاڻيون ٿا ته آخر
سنڌي ٿيڻ ۾ ڪهڙو عيب آهي جو نالو مٿاهي ”سنڌو
ديشي“ ٿيون. خاص ڪري سنڌ ۾ محترم جي ايم سيد
۾ مندرس ٿيائون جناب ظفر علي شاھ، پٺي لکت ۾ چئي
چڪا آهن ته ”سنڌو ديش جو مطلب ساڳيو سنڌ آهي،
ٻيو ڪجهه به نه.“ نڌيڙن ٻارن کي هڪدم وڏو ٿيڻ
جو شوق هوندو آهي. اهو شوق پورو ڪرڻ لاءِ هو
وڏن جا سانگي رچائيندا آهن. ڪوڙ ٻڄائيءَ ۾ پيءُ
ماءُ ٿيندا آهن، گڏيون ٻرڻائيندا آهن. چور، پوليس وارا
۾ بادشاهه ٿيندا آهن.

ڪڏهن ڪڏهن ڪمزور طبقن يا قومن جا ماڻهو
به اهي سانگي ڪندا آهن ۽ ڪوڙ ٻڄائيءَ جا وڏا ۽

شاندار ڪارناما ڪندا آهن. ٻارن کي ڏسي ته هر ڪو
 ٻيو ڪلندو آهي. هر قومن کي اهو سانگه اڪثر ڳچي
 ۾ پٽجي ويندو آهي.

بنگالي پاڪستان ۾ اڪثريت ۾ هئا. پنجابي پنهنجي
 زميندار، سرمائيدار، سامراجين ۽ مندن فوج کان هزار
 ميل ٽريل هئا. وچ ۾ سمنڊ ۽ ڀارت هئا. کين ظلم
 خلاف منظم قومي جدوجهد جو تاريخي تجربو هو.
 مٿس ماڻهو وڃيون طبقو هو. منظم ۽ مجاهد قومي
 جماعتون ۽ تنظيمون هيون. وطن سان وفادار دانشور ۽
 ملازم طبقو هو. پنهنجي فوج هين ته به پڇاڙي تائين
 ڇڏائون هئي ته ”اسان کي خردمختاري ڪپي. اسان
 کي الڳ ملڪ ٺاهڻو ڪونهي.“ مجيب آخري دفعي
 قيد ٿيڻ تائين به ”بنگلہ ديش“ جي ٻڙڪ ٻاهر ڪاه
 ڪري. ان کان پوءِ به کين لکين ماڻهو قربان ڪرڻا
 پيا. رت ۾ وهندڙو ٻيو. ڀارت تو مهينا گهروڙا
 ڪئي ۽ تماري ڪئي. تنهن کان پوءِ به وڏو جنگ
 ٿيو. راج گڏ ٿيا. آمريڪي ۽ روسي بحري ٻيڙا حرڪت
 ۾ آيا. ذري گهٽ جنگ عظيم ٿيڻ واري هئي. تڏهن
 مس مس وڃي ”بنگلہ ديش“ ٺهيو. ۽ بنگالين جي ٿي
 ٿي ويئي.

اسان جي ۽ بنگالين جي جاگرافيائي، تاريخي،
 سماجي ۽ سياسي حالتن ۾ زمين آسمان جو فرق آهي. اسين

جيڪڏهن چاهيون ته به هنن حالتن ۾ في الحال
بنگلہ ديش وارن سان ٽڪر هڻي نٿا سگهون پر اسان
جي اچي دل ٿي ته اسان جي به هڪدم بنگالين جهڙي
لڻي ٿئي. وڌيڪ نه ته به اسين ڪوڙ بچائيءَ ۾ ساڻن
ٽڪر هڻي وٺون. تنهنڪري اسان هڪدم ”سنڌوديش“
جو اعلان ڪري ڇڏيو. ۽ بنگالين دير ڪئي. سمورو
ڪم تيار ڪري پوءِ نڪرو هنيائون. اسين انهن کان
گوءَ کڻي وياسون. اسان تياري پياريءَ جي ڪاڻ ڪانه
ڪري ۽ هڪدم چوٽ ۾ پنهنجو نڪرو هڻي ڇڏيوسين.
واه! واه! ٿي ويئي. اخبارن ۾ بيان آيا. فوٽا ڇپيا.
نڪرا لڳا. اسين ڪوڙ ڪوڙ ۾ هڪڙي عظيم قوم جا
”عظيم مجاهد سورما“ ٿي وياسين. هو ”بنگلہ ديشي بهادر“
ته اسين ”سنڌو ديشي سورما“.

مطلب ته اسان پنهنجو نالو دنيا جي سورهه، ۽
سرفروش قومن جي لسٽ ۾ لکائي ڇڏيو. ري ڪٿي،
ري وٺي، پاڻم سيجڙي پسي! اهڙيءَ ريت اسان جو
ڪم ٿي ويو. اسين پنهنجا نڪرا هڻي، ڪم لاهي هاڻ
ڪٿي چئي اچي گهر سگهي ٿيا آهيون. اسان جو ڪم
ٿيو. پر دشمن جو به ڪم ٿي ويو. سنڌ دشمنن کي
ڇڱيءَ طرح خبر آهي ته همراهه في الحال رڳو وات جي
لسٽ ۾ ٻيا وٺن. هو ڄاڻن ٿا ته جن کي اهڙا خطرناڪ
۽ ڪُن ڪم ڪرڻا هوندا آهن سي پريس بهان ذريعي جهان
۾ پڙها ڪونه گهمائيندا آهن ۽ دشمن کي اڳواٽ

خبردار ڪري کيس مڪمل تياريءَ جو موقعو ڪونه ڏيندا آهن. ڳائڻ وارا اها سسئي نڙ ۾ ڳائيندا آهن:

آيل آن نس وسهان هنجون جي هارين،
آيو آب اکين ۾ ڏيهه ڪي ڏيکارين،
سڄڻ جي سارين سي نه ڪي روڻ نه چوڻ ڪي.

پر دشمن ڪي ته پنهنجي قراڻي ۾ ڌاڙڻ تي ٻردو
وجهن لاءِ بل ڪيندا هئا. هنن هڪدم رڙ ڪري ڪٿي
سڄي سنڌي قوم کي نڙيءَ ۾ هٿ وڌو آهي. ڇي
”خبردار! اب ڪهاڻ بچ ڪر جاسڪتو هو!“ ”منڏو-
ديش“ جي اکر ڪي گهڻن ۾ ڳوڙهي وانگر وجهي ڪٿي
ڦيرايو اٿن. هنن اڳيئي سنڌين جو ٻوٽ بند ڪرائڻ لاءِ
وهڻ پئي ولوڙيا. ڪڏهن ڏاهر ۽ محمد بن قاسم کي
قبر مان پئي اُٿاريائون، ته ڪڏهن ڀارتي سازشون پئي
ايجاد ڪيائون. انڌو گهري الله کان هڪڙي اک،
هنن کي پئي ملي ويون. هاڻ وڻين سي ڌاڙا هڻن، وڻين
سو ملڪ پننگ ڪن. وڻين سي قلام ڪرائين. مجال جو
امين ڪڇي سگهون! جيڪو ڪڇي سو ”منڏو ديشي“
ڏي اخبار ۾، هن ڪاٺ ۾ سياسي ميٽنگون، جلسا جلوس
ته پري رهيا رڳو. لطيف جو ڏينون، به نٿا ملهائي سگهون.
جلسو ٿيو ناهي ته پنهنجي نقلي ترقي پسندن جا پاڙهيل
۾ چار سورما اچي لڪا ڪندا. ”نه هنجو ديش منهنجو ديش،
منڏو ديش“. سرڪار نامدار کي بهانو مليو، هجرا ٿيا

ڪاٺ ۾، لطيف جو جلسو ٿيو ختم!

هاڻ ته چار سنڌي هاڻ ۾ گڏ ويهي ڇانهن جو
ڪوپ به هي نٿا سگهون نه ته پئي ڏينهن هريس ۾
ايندو ته ”سنڌو ديشي“ هاءِ ڪمان ڪا چار روزه اجلاس
ختم پارٽي نمائندون ڪي شرڪت بغاوت ڪي
تاريخ مقرر هو گهڻي غنقريب مهاجرون پنجابيون ڪا
قتل عام شروع ڪيا جائن ڪا ”ٽئين ڏينهن“ اچي
سرڪاري وارانٽ ٺڪاء ڪندو ۽ راج سڄو ڪاٺ ۾
هوڏو. ظاهر آهي ته اسان جي اها نيت ڪانه هئي.
پر عملي طرح ”سنڌو ديش“ جو اکر في الحال ڪم ٿي
سنڌين جو گلو گهٽڻ جو ٿو ڏئي. پنجابي هٿاڻي
سازشين جو سڀ کان سازشي دماغ به سنڌين جي
مُرتي بند ڪرائڻ لاءِ هن کان وڌيڪ ڪو ڏک نٿو
مشڪل ايجاد ڪري سگهي ها. درحقيقت جي سچ ۽ سچ
”سنڌو ديش“ قائم ٿيڻ جو ڪنهن ڪي انديشو هجي
ها ته ”سنڌو ديش“ جي امڪان ڪي ڪچي ۽ ۾ ٿي
ختم ڪرڻ جو هن کان وڌيڪ ٻيو ڪامياب طريقو
ڪهڙو آهي جو ان بابت ڪچي ۽ ۾ ٿي ووءِ ووءِ ڪري
دنيا جهان ۾ ان جون هڪارون وجهي ان ڳالهه ڪي
روڪڻ ۽ ڪچي ۽ ۾ ٿي ڪيلازائڻ جو بندوبست ڪري
چڏجي. ڇو ته دشمن ڪي بل ڏيڻ کان سواءِ
”جيئي سنڌ“ جي مڇيل ۽ گڏيل قومي هليٽ فارم تي
سڄي سنڌ کي وري متحد ڪجي، ڇو نه پنهنجي جائز

جنهن ۾ آزاديءَ لاءِ جدوجهد ڪئي ٿيڻ سر ٿيو ڪجي،
 ڇو نه ٿيڻ سر قومي صف بندي ڪجي ۽ ڏاهپ ۽
 دانائيءَ سان اڳتي وڌجي؟ ڇو نه هڪڙي ننڍڙي
 پارٽي ٺولي بدران سڄي قوم کي پاڻ سان وٺي هلجي.
 پس پيش به ڪم اهو ئي ڪامياب ٿيندو، جنهن ۾
 سڄي قوم شامل هوندي. پس پيش جيڪا ڳالهه سڄي
 قوم گهرندي ان کي ڪير روڪي سگهندو؟ اها ڳالهه
 ته هونئن به صاف پيشي آهي ته دلها ۾ ڪوبه قانون،
 ڪوبه دستور، ڪابه فوج هن دور ۾ قومن کي زبردستيءَ،
 حرامپائي سان ڪنهن پيشي جو غلام رکي نٿي سگهي.
 قومون فقط انصاف ۽ سڄي برادريءَ جي بنياد تي ئي
 گذرهي سگهن ٿيون. زور جي مائٽي وارا زمانا ويا
 ۽ وري نه ايندا. اها ڳالهه صاف پيشي آهي جيڪو اها
 نٿو سمجهي سو يا ته بدمعاش آهي يا احمق. ان حالت
 ۾ پاڻيءَ کان اڳ ڪپڙا لاهي، اڃايو پاڻ کي ڏٺو
 ڪرڻ ۽ خواجخواه دشمن کي بل ڏيڻ جو ڪهڙو
 ضرور؟ اڇو ته وري به سوچيون.

اشوڪ سنڌي گهر، مظاهرو پارٽي هوجوڊ!

اشوڪ سنڌي گهر آهي، پوليس چوي ٿي ”بي ايس پي
 جي آفيس مان رات جو ڀڄي ڀارت هليو ويو آهي.“ پوليس
 کي بهرويون ته ڪشف ٿيو هوندو، ٻيو يا کيس هٿ
 سان ڀارت جو بارڊر ٽپايو هوندون يا ٿيو ڀارت سرڪار.

کان پڇا ڪرائي هونداون ته ”برابر بهتو“ چوئون يا وري اتي وڃي کيس جيئرو ڏسي آيا هوندا. پنجن ڳالهه ٿي ٿي مگهي. جيستائين پوليس انهن چئن ڳالهين مان هڪڙي ڳالهه تي هٿ رکي، تيستائين ماڻهو چوندا رهندا ته ”اشوڪ سنڌي کي پوليس عذاب ڏيئي، ڇيچلائي ماري سندس لاش گم ڪري ڇڏيو آهي.“ پئي پاسي ڀارت کان آيل نواب مظفر جنهن کي پتو سمجهن ته سرڪار نامدار ريجيوائري ريجوائري، سندس وات مٿو ڪرائي، ماڻ ڪرائي آهي سو هاڻ ڪائي پئي، اوڪرائي ڏئي، وري شروع ٿي ويو آهي.

اشوڪ سنڌي پنج هزار سالن کان سنڌ ۾ پاڪستان وطن جو رهندڙ هو. ان کي پاڪستان ڇڏي ڀارت پڇي وڃڻ لاءِ ڪهڙو سبب ٿي مگهي ٿو؟ ڀارت جي اڪبر ته نواب مظفر کي لڳن ڪپي ها جو ڀارت کان آيل آهي. جي ڀارتي شهرن پويان لکنوي، دهلي، رامپوري سڏائڻ ۾ جرح ڪونهي ته انهن حضرات کي گڏي سڏي هڪڙي اکر ۾ ڀارتي سڏي مگهجي ٿو. انهيءَ حساب سان اشوڪ سنڌيءَ بدران مظفر ڀارتي ڀارت پڇي وڃي ها ته ڳالهه سمجهه ۾ اچي ها. اشوڪ سنڌيءَ جو ڀارت پڇڻ سمجهه ۾ نٿو اچي. سنڌ دشمن ٿولو سنڌ کي ”پناهگير پرديش“ بنائڻ لاءِ ڪئين امڪيون هلائي رهيو آهي. هڪڙي امڪيم آهي سنڌين جي آبادي گهٽائڻ ۾ غير سنڌين جي آبادي وڌائڻ جي. سنڌ ۾

رهندڙ پنجابين ۽ پنهنجن جا به پاڻ وارث ٿيا آهن. بلوچن کي چون ٿا ته ”اوڻان سنڌي ٺاهيو“ باقي رهيا. غير بلوچ سنڌي. انهن جو تعداد گهڻائين لاءِ وڌ وٺان ۾ لڳا پيا آهن ته ”هندو سنڌ مان ڪڍو.“ ٻي طرف ”ڀارتي ۽ بنگال، ديشي بهاري سنڌ تي مڙهيو.“ مطلب سنڌي ڪڍو. پنهنجيڪري آڻيو. پوليس ۾ سنڌي آهن تن کي ماڻهو مارڻ ۽ رشوتن وٺڻ کان واندڪائي ڪانهي جو سوچين ته دشمن جي چال ڇا آهي. پيا آهن پيا. ٻئي ته اهڙا وجه، پيا ڳولين ته مفت ۾ غازي به ٿيون ۽ سنڌين جو به گهر سميت ڪريون.

هي سوال اشوڪ جي غائب ٿيڻ جو ڪونهي. سنڌين جي غائب ٿيڻ جو آهي. اڄ اشوڪ سنڌي غائب آهي. سڀاڻي پيا سنڌي غائب ڪيا ويندا. ڪن جو ڏس ڀارت طرف ڏيندا ته ڪن جو روس، چين ۽ افغانستان ڏانهن، وائيا پڇاڻي پوءِ مسلا پڇاڻيندا. تان جو ڪنهن ڏينهن پوليس اعلان ڪندي ته ”جي ايم سيد جيل ٽوڙي درياهه ٽپي دهليءَ اڏامي ويو، رسول بخش پليجو چين يا روس ويو، پٿر سنڌي آمريڪا ويو، اياز جو انگلنڊ ۾ ڏس آهي.“ هيءُ معمولي ڳالهه ڪانهي. سنڌ جي وجود جو سوال آهي. جيستائين ٻيو قطعي ثبوت نٿو پيش ڪيو وڃي، تيستائين هي واقعو پڇڻ جو نه پر وحشيانه قتل جو واقعو سمجهيو پوندو. واسطيدار عملدارن کي گرفتاري ڪري مٿن قتل جو مقدمو هلائڻو

پوندو۽ اشوڪ کي وائيو چئي ۽ ڀارت موڪلي، سنڌي قوم جي اکين ۾ ڌوڙ ڏئي وجهي سگهجي. اشوڪ سنڌي جي سڄي سنڌي قوم وارث آهي. قومون پنهنجن ٻچن بابت اهڙا اهميات بيان ٿيڻ لاءِ تيار نه ٿينديون آهن. هن قوم کي سولي ۽ معقول سمجهاڻي گهرجي.

[ماهور ”تجزيڪ“ - نومبر ۱۹۷۳]

نئون قانون

ڪجهه وقت اڳ عوام سان انجام ڪيو ويو هو ته اڳوڻي برائي پاڪستان جي جاء تي هڪ نئون پاڪستان بنايو ويندو؟ اهو نئون پاڪستان ڪهڙو هوندو؟ تنهن بابت عوام کي ڪنهن قسمين قسمين اميدون ۽ انديشا هئا. گهڻن کي اميد هئي ته عوام دشمن قورن، اسلام ۽ نظريه پاڪستان جي آڙ ۾ ۲۶ سالن کان پاڪستان تي جيڪو ڦرلٽ، مڪر ۽ بدمعاشيءَ جو نظريو مڙهيو هو، جنهن کان پيڙار ٿي ڪروڙين بنگالي مسلمان دانهون ڪري، پاڪستان کان پڇي ويا سو ختم ڪيو ويندو. باقي رهيل پاڪستان جون ڦريل ۽ ڦرجندڙ تريون به بنگالين وانگر دانهون ڪري پڇڻ جون واعدون نه ڳولين، انهيءَ لاءِ ساڻن وهندڙ ڪيو ويندو ۽ سندن گهر جي ٽپڙن تي سندن حق تسليم ڪيو ويندو. اهو فقط تڏهن ممڪن هو، جڏهن پاڪستان جي نالي ۾ ڌڙن هٿنڌڙن جي کس بند ڪرڻ لاءِ مسؤرين ترين جي قومي وجود کي تسليم ڪري، کين پنهنجي گهر جو ڏئي ڪري، قبول ڪيو وڃي. گهڻن سمجهيو ٿي ته بنگال جي دردناڪ واقعي مان سبق سکي، اهڙي صحيح ۽ مدجهداريءَ

وارو کس ورتو ويندو. شروع شروع ۾ صوبائي
 خودمختاري ملڻ بابت، جيڪي ڳالهائون ڪيون ويون،
 تن مان ائين ٿي نظر آيو، جن نئون پاڪستان آهستي
 آهستي انهيءَ صحيح رخ ۾ طرف ڏانهن وڌي رهيو آهي.
 پر ستت ئي اهي اڀيدون ناڪام ٿينديون نظر آيون.
 پهريائين نئين دستور ۾ قومي تضادن کي تسليم ڪرڻ
 جي ڳالهه، نواڻي ڇڏي ويئي. هاڻ هڪ آرڊيننس
 ذريعي پاڪستان اندر ڌار ڌار قومن جي وجود تسليم
 ڪرڻ کي باقاعدي هڪ قانوني ڏوهه ٺهرائي ڇڏيو.
 ويو آهي. اها بندش پڻ اڪرن ۾ وڌي ويئي آهي. پر
 ان جا خراب نتيجا پڻ اڪرن ۾ بيان ٿي نه سگهندا.
 اسان سنڌي اها دعويٰ ڪندا رهيا آهيون ته سنڌ جون
 زمينون، دريا، گذر جا وسيل، مال ملڪيتون، ٻولي،
 ثقافت ۽ ٻيون سڀ بهاريون ۽ قيمتي شيون ۽ ڳالهائون
 اسان جي ملڪيت آهن. انهن ئي اسان جو ئي حق
 آهي. اهو اسان جو اباڻو ورتو آهي. پئي ڪٿن ڪي
 ٻي حق ڪونهي، جو اسان کي انهن کان محروم
 ڪري، اها دعويٰ اسين انهيءَ ڪري ڪندا آيا آهيون
 ۽ انهيءَ ڪري سگهيا آهيون، جو اسان جو
 اهو ويساهه ۽ اسان جي اها دعويٰ پئي رهي آهي ته
 اسين هڪ تاريخي قوم آهيون، هاڻ قانون جي هنن
 ٻن ستن ۾ اسان جي انهيءَ دعويٰ کي غلط باطل ۽
 خلاف قانون ٺهرايو ويو آهي.

اوهين آهيو ڪير؟

موجوه صورت حال هيءَ آهي ته هاڻ جيڪڏهن اسين چئون ٿا ته اسان جون فلائيون زمينون، فلاڻا گذر جا وسيلو ۽ فلاڻا حق اسان کي موٽائي ڏيو، ته اڳلو هڪدم اسان کان سوال پڇندو ته ”اوهين آهيو ڪير؟“ جي چئون ٿا ته ”اسين سنڌي قوم آهيون“ ته داد فرياد بجاءِ خود سڏا ڪاٺ ۾ هڻيا ويندا آهن. نتيجو اهو نڪرندو، جو اسين پنهنجي ڪنهن به ٽپڙ ڌڙيءَ لاءِ ڪا دعويٰ ڪري يا ڪو حق چڪائي ته سگهنداسون. اهڙيءَ ريت سنڌ جي ڌڙيءَ ۽ ان جي سمورين نعمتن ۽ ملڪيتن تان اسان جا حق واسطا ۽ حجتون رد ۽ باطل ٿهرايون ويون آهن. اسان جو سنڌ ڌڙيءَ بابت تاريخي رڪاوڙ ۽ ٻيل ڪاٽو، قلم جي هڪڙيءَ ليڪ سان ختم ڪيو ويو آهي. اسان جي ڌڙيءَ ۽ اسان جي گهر جي ٽپڙن تي جيڪي ٻه ناجائز قبضو، جدتخليون، قريون ۽ ڌاڙا هيستائين لڳي چڪا آهن، سي هن قانون منجهس سڀ جائز ۽ قانوني صورت اختيار ڪري ويا آهن. ڇو ته هاڻ انهن ڏوهن بابت اسين ڪابه ڏانهن ڪوڪ ڪرڻ کان خارج ٿهرائجي چڪا آهيون.

قانوني مال غنيمت!

هن قانون موجب سنڌ جو مال ۽ سندس ٽپڙ سڄي جڳهه لاءِ مال غنيمت ٿهرايا ويا آهن. ته رڳو هتي پاڪستان ۾ رهندڙ ڪوبه ماڻهو پاڻ کي پاڪستاني

سڏي، ان مان جيڪي ٿيڻا سگهي، سو ٿيڻا سگهي ٿو. پر ڪو لنڊن، ڪئناڊا، آفريڪا يا ڀارت ۾ رهندڙ ماڻهو به بهارين وانگر پاڻ کي مسلمان ۽ پاڪستاني سڏائي، پاڪستان تي پنهنجو حق چڪائي، سنڌ جي ڪنهن به زمين ۽ گذر جي ڪنهن به وسيلي تي قبضو ڪري سگهي ٿو. جيڪو به اعتراض ڪندو تنهن کي هن آرڊيننس موجب ڦيرائي گهٽرائي، وٽ ست ڏيئي مڃڻ ثابت ڪري سگهجي ٿو.

مطلب ته هزارين سالن کان وٺي اڄ تائين، اسين دودي، هوشو، هيٺون ماڻي بختاور ۽ لطيف جي نقش قدم تي هلندي، پنهنجي اباڻي ورثي، بچائڻ لاءِ جيڪا جدوجهد ڪندا رهيا آهيون، سا پاڪستان جي هن چويهين سال ۾ قانوني طرح اجاڙ ۽ خلاف قانون ٺهرائي ويئي آهي.

هي آرڊيننس، خاص ڪري ان جو قومن کي غير قانوني ٺهرائڻ وارو حصو، پاڪستان لاءِ هرگز هرگز فائديمند ثابت نه ٿيندو. هي آرڊيننس پاڪستان جي قومي مسئلي جو نه رڳو صحيح حل ناهي، پر بلڪل غلط ۽ قطعي نقصانڪار حل آهي. اهو رواجي عقل، تاريخي ۽ جاگرافياڻي حقيقتن جي به سراسر خلاف آهي. مثال طور هن قانون موجب هتان کان هزارين ميل پري هندستان جي هن چيڙي وارو بهاري يا پارني مسلمان ڪلوڙ سڻائي جيڪڏهن ڪٿان گهٽ ڏيئي، باربر ٿئي، اوچو

هتي اچي نڪري ته هتي قدم رکڻ شرط اهو ڪلڻو ۽
منچر ڏيڻ تي صدين کان بکن ڏکڻ ۾ رهندڙ ڪانگل
مهاڻو ٿي ويا پاڻ ۾ هڪ قوم! باقي ڪانگل ۽ سندس
صدين جا پڙيسري مهاڻا، ڪوسا، خاصخيلي، رند، سڌا
سي پاڻ ۾ گجهه به ڪونه ٿيا! گهڻو گهڻو ٽپ
ڏنائون ته ٿيا پاڪستاني!

سوال آهي ته قومن کي بچائڻ ۽ مضبوط ڪرڻ لاءِ قوميتن
جي وجودن کي ختم ڪرڻ فائدي وارو ۽ ضروري آهي
يا پاڻ انهن کي تسليم ڪري هر هڪ کي پنهنجو
جائز حق ڏيارڻ فائدي وارو ۽ ضروري آهي؟ دنيا جي
ٻن عظيم ۽ مضبوط ملڪن روس ۽ چين جو مثال وٺو!
روس ۾ سرڪاري طرح سو کان مٿي قوميتن جي
وجود کي تسليم ڪيو ويو آهي. ڪين قانوني ۽
دستوري حق ڏنو ويو آهي ته جڏهن چاهين، تڏهن
گڏيل سوويت سرڪار کان الڳ ٿي وڃن! ڪي
ايڏيون ته انڊيڙيون قوميتون به تسليم ٿيل آهن، جو
انهن جي آبادي اسان جي تعلقي يا ضلعي جيتري به
س ٿيندي! انهن کي به اتي جدا علائقي جو وارث
تسليم ڪيو ويو آهي، چين ۾ غير چيني قوميتون نالي
ماتر ۽ اتي ۾ لوڻ برابر آهن. اهي اڪثر جبلن جي
جهڙن ۾ رهندڙ قبائلي آهن. ڪن ته جبلن ۽ ٻيلن
کان ٻاهر واري ڏنڍا ڏئي ته ڇا ٻڌي به ڪانهي. پر
چيني سرڪار انهن کي جبلن، ٻيلن ۽ ٻين مان ڳولي

ر ڳولي نٿو ڪري پنهنجا خودمختيار حوٻا، علائقا ۽ ضلعا
 ٻڌائي ٿي. ڪٿي ڪٿي ته خودمختيار تعلقا به ڏنا ويا آهن
 ماڻوڙي توڻڪ جو سرڪاري لقب آهي ”چين جي ٻين
 قوميتن جو اڳواڻ“ هو چين جي عظمت جو هڪڙو ڪارڊ
 آهو. تو ٻڌائي ته ”چين جي سمورين قوميتن جي بچڻ
 اتحاد مضبوط آهي.“ روس ۽ چين لهڙي قوميتن کي
 به قومي خودمختاري ڏني آهي ۽ چين وٽ پنهنجو
 الفب بيهڪائڻ هئي. انهن کي الفب ڏيئي پڙهائي
 ماڻهو ڪري، کين ٻڌايو ويو آهي ته ”اوهين هڪ
 الڳ قوميت آهيو. هي اوهان جو الڳ قومي علائقو
 آهي. ان تي پهريائين اوهان جو حق آهي!“

ڇا ان ڪري روس ۽ چين ڪمزور ٿيا آهن؟ ڪير
 ”بگهڙ ڪاڙي ويا آهن؟“ هو دنيا جي ”ڪين ڪان ڪنڙ
 آتن ۽ عذابن مان لنگهيا آهن ۽ سندن وار به ونگو
 نه ٿيو آهي. ڇو ته هنن تاريخي حقيقتون، تسليه
 ڪيون، انهن کان ڀڳا ڪونه. هنن بي ايماني نه ڪئي،
 سچائيءَ کان ڪم ورتائون. اڄ ان سچائيءَ جو بدلو
 کين ملي پيو.

پٽي طرف انگريز، فرينچ، ڊچ ۽ ٻين سامراجين
 ايشيا، آفريڪا جي عظيم قومن جا نالا ميساري، ڪين
 ”ڊسٽي“ سڏيو. ڪن ته مورگو آفريڪا ۽ ايشيا جي
 قومن کي چيو ته ”اوهين فرينچ آهيو. پورچوگيز آهيو.
 اوهان آفريڪي، ايشيا جي ناهيو.“ پوءِ؟ تاريخ ڇا ڪيو؟

اڄ اهي هيٺ ثابت ۽ ڪوڙ جا ڪوٽ ڪٽي آهن؟ اڄ
 عظيم قومن وري به دنيا ۾ اوجھو گھاٽ ڪريو ۽ پيون
 هلن ۽ سامراجي ڪوڙن جي منهن ۾ ٽوڙ پئجي ويئي
 آهي ۽ هو لاچار مٿج ڪي تسليم ڪريو ۽ پيون ٻوليون
 ٻيا ٻولين، ڪٽاريخين، مڇاين جي مڇ ڪي ٽوڙي ۽ هيٺان
 لڪائن جي ڪوشش هميشه اجائي ثابت ٿي آهي.
 عقل جي ڳالهه اها آهي ته پاڪستان ۾ تاريخي مڇاين
 کان گوهيون ٿين ۽ قانوني ڦٽين جي واري ۾
 شهر مرغ وانگر بيبي لڪائن جي پاليسي تڙڪ ڪئي
 وڃي. انهن اٽڪلن مسئلن مان چوڌري غلام محمد،
 چوڌري محمد علي، اسڪندر مرزا، ايوب، ڀٽي،
 مودوديءَ کي ڪهڙو هڙ حاصل ٿيو، جو هاڻي حاصل
 ٿيندو؟ اهي سڀ ڦلهيار ۾ ٿوڪون ثابت ٿيون. جيڪا
 ڳالهه جيئن هئي، تيئن وڃي بيبيءَ ساڳي طرح هاڻ
 به هن قسم جي قانوني حرفتن وسيلي عوام سان چالاڪي
 پاڳڙي ڪرڻ جي پاليسي به بس پيش آيون ناڪام
 ٿيندي.
 جلد يا سويل عوام هن آرڊيننس ۾ جيڪا رجعت
 پرست ۽ غير جمهوري ذهنيته سمايل آهي ۽ تنهن کي
 ڀڳتيءَ طرح سمجهي ويندا ۽ آهستي آهستي ان جي
 خلاف منظم ۽ با اصول جدوجهد هلائي، ان کي ناڪام
 بڻائيندا. اهي ڪري اسين پوري خلوص ۽ خيرخواهي
 سان مطالبو ٿا ڪريون ته هن بنيادي مسئلي تي ايوب خان

۽ مودوديءَ جي ڀڃ وڻڻ جي پاليسي ترڪ ڪري،
 پاڪستان جي مظلوم ۽ ستايل عوام سان پوري ليک ۽
 وهنوار ڪرڻ واري پاليسي اختيار ڪئي وڃي. انهيءَ
 ۾ ئي سڀني جي عزت آهي. اها ئي پاڪستاني عوام
 جي ٻڌيءَ، مضبوطيءَ ۽ پلائيءَ جي واٽ آهي. ٻي
 واٽ فقط تفرقي، ڏڦير ۽ فاشزم ڏانهن وٺي ويندي.
 سڀني کي تباهه ڪندي. اسان جي صلاح آهي-
 ته هن آرڊيننس جي قومن واري فقري تي ٻيهر ويچار
 ڪيو وڃي ۽ قومي اسيمبلي ان ۾ گهربل ترميمون
 ڪري، قوميتن جي وجود تسليم ڪرڻ تان بندش
 ڪڍي ڦٽي ڪري.

جهڊڪا!

ٻئي طرف اسين پنهنجي سنڌي عوام کي ڪجهه
 چوڻ چاهيون ٿا: اسان کان قوم سڏائڻ جو حق قانون
 طرح ڪسيو وڃي، سا ڪا معمولي ڳالهه ڪانهي. ا.
 ڪنهن سبب کان سواءِ ئي نه ٿي سگهي. اسان کي
 سبب اهو نظر اچي ٿو ته اسان باوجود چڱيءَ موچاري
 شروعات ڪرڻ جي، هڪ قوم ٿي ليڪجن بابت پنهنجي
 دعويٰ عملي طرح ثابت ڪري ڪونه سگهيا آهيون.
 اسان کي تاريخ طرفان جهڳٽي گهڙيون عقل ۽ ڏاهپ
 کان ڪم وٺي، ڪيئن محنت ڪري، ٻڌيءَ ۽ تنظي
 ٺاهڻ لاءِ مليون هيون، سي اسان پاڻ ٻڌائڻ، هڪ

جي ڪلائن ڪرڻ، خستيس ذاتي فائذن وٺڻ، ننڍڙن
ٽولن لاهڻ ۽ عوام تي آڪڙ ڪرڻ تي زيان ڪري
چڏيون. اڄ اسان وٽ چؤطرف فقط ليڊر ئي ليڊر آهن.
هاري ليڊر، شاگرد ليڊر، قومي ليڊر، ادبي ليڊر وغيره
وغيره! پر پٺيان ڪجهه به ڪونهي. نه نظريو، نه پٺي
۽ نه تنظيم.

هي غير جمهوري آرڊيننس اسان جي لاءِ هڪڙو
جهنڪ آهي. جيڪڏهن اهو جهنڪ کائي، اسان سجاڳ
ٿياسين ۽ پنهنجا فرائض پورا ڪياسون، ته چئبو ته اسان
ڪٿو، هاريو ڪونه.

قوم جي زندگيءَ ۾ لاهيون چالهيون اينديون
رهنديون آهن. هن عازمي شڪست سبب اسان کي
هرگز مايوسي ٿيڻ نه ڪپي ۽ هٿيار ٿيڻا ڪري، قوم
کي گاريون ڏيئي، وري پنهنجي پيمڻ پوڄا جي ڌنڌي
۾ لڳي وڃڻ نه ڪپي. نڪي زالڻ وانگر سڪڙي ميڪ
ميڪ ڪري پنهنجي محنت جو ماتم ڪرڻ ڪپي. اسان
جيڪڏهن مڙس ماڻهو ٿي، حالتن جو مقابلو ڪيو ۽
پنهنجا فرض ادا ڪيا ته پوءِ هي عازمي مشڪلاتون
 يقيناً ختم ٿي وينديون. ۽ وقت جي واڳ وري اسان
جي هٿ ۾ اچي ويندي.

ڏونگر ڏڪوڀن تي ٽپي ڪنڊين ڪره،
تون جي پهن پپ جو ته لڳ به منهنجا لوه.

مذهب جي آر ۾ سنڌين ۾ وڌيڪ نه وجهو!

پاڪستان جي دستور ۾ روءِ زمين جي انساني حقن جي تسليم ٿيل دستور موجب هر مرڪز جي شهري باهين کي هڪجهڙيون ذميواريون ۽ هڪجهڙا حق حاصل هئڻ گهرجن. البت هيئن ۽ گهڙو ٽولن مان اها رعيت ڪري سگهجي ٿي ته ڪنهن سندن فائدي لاءِ ڪي رعيتون ڏنيون وڃن، جهڙوڪ: اليڪشن، تعليمي سهوليتون ۽ نوڪرين وغيره ۾ خاص ڪوٺا وغيره.

پاڪستان جا اڙلي دشمن سنڌين جي زور ڀڃڻ ۽ ڪنهن پنهنجي گهر ۾ بي گهر بنائڻ لاءِ ڪئين گهٽ گهڻا رهندا رهيا آهن. هندو سنڌي انهن سازشين جي سازش جو خاص ۽ دلچسپ نشانو بڻجي رهيا آهن. سنڌ جا ماڻهو انهيءَ سازش کي ناڪام بنائڻ لاءِ جدوجهد ڪندا رهيا آهن. تازو ميٽيڪل ڪاليجن ۾ داخلن لاءِ ڪرٽائون مقرر ڪيون ويون آهن. ان ۾ هندو سنڌين لاءِ ڪوٺا مقرر ڪيون ويون آهن. ظاهري طرح اها سندن حقن جي حفاظت ڪرڻ لاءِ مٿن مهرباني ڪئي ويئي آهي، پر ان مهربانيءَ جي آر ۾ حقيقت ۾ هڪڙي اڪيان وڌي بي انصافي لڪل آهي. هندو سنڌين ڪڏهن به الڳ ڪوٺا جي گهر نه ڪئي آهي. الڳ ڪوٺا ساڻن مهرباني نه ڏين ٿا، جتي آهي، اها ڇڏي انهن تي انهي ڪري وڌل نظر اچي ٿي، جو هو هندو آهن ۽ مذهب

جي بنياد تي ڪنهن به پاڪستانيءَ کي سندن جائز
 حقن کان گهٽ حق ڏيڻ، پاڪستان جي دستور موجب
 'ووم آهي. اها 'ووم جهڙي ڪاروائي فوراً بند ڪئي
 وڃي. هندو سنڌين ۽ مسلمان سنڌين جي وچ ۾ زوري
 پيدا ڪيل فرق ختم ڪيو وڃي، ۽ هندو سنڌيءَ کي
 مسلمان سنڌيءَ جهڙو حق ڏياريا وڃن. اها زور
 جي مڙهيل مڙهي موٽائي وڃي.

[ماهور "تجربڪ" - ڊسمبر ۱۹۷۳ع]

ڏئون سال

اسان جي ايلي ۽ مستاني ڌرتيءَ خلاف ٿيندڙ
نچندي، ڦيرين پائيندي، امندي نمدي پنهنجي سچ کي
هڪڙو ٻيو ڦيرو ڏيئي ورتو.

انهيءَ هڪڙي سال ۾ ڌرتيءَ تي الائي ڇا ڇا نه
ٿيو! الائي ڪيتريون ڌرتيون پنهنجن سچن جي ڳول ۾
ڦيرين پائيندي رهي ويون! الائي ڪيتريون ڌرتين جا
سچ هميشه لاءِ لهي ويا ۽ کانئن سندن ايلي ۽ مستانا
ڦيرا هميشه هميشه لاءِ وسري ويا! انساني دلي جي
جهانن ۾ الائي ڇا ڇا ٿي گذريو. هن هڪڙي سال ۾
هن ڌرتيءَ تي!

هونئن هي سال به اڳئين وانگر گذريو. هن سال
به سچ پنهنجي ڌرتيءَ کي روشني، طاقت ۽ گرميءَ
جا اٽاهه خزانو سوکڙيون ڪري ڏيندو رهيو. هن سال
به ڌرتيءَ ۽ ان جي حلائي ۾ ڪرمن، گرمين، سردين،
پوسائن، وچوڙن، بارش ۽ طوفانن ۾ پوري ڪري
دولتن جا اٽاهه پيدا ڪيا. گهر، محل ۽ ماڙيون اڏيا.
علم، ڄاڻ، سونهن، ايڪي ۽ ٻي جا خزانو خلقيا.
هن سال به ڌرتيءَ جي حلائي ۾ ڪي تنگيون، بڪون،
ڦاٽل، گندڪيون، بيماريون، بدصورتيون، نفرتون، بي عزتيون،

غلاميون، قيد، قاسميون، گوليون، ٻم ۽ راکيت پلٽ
 پهتا، هن سال به ترڪي جي ٽاڙيلن جاوا ڪيا. آڪريون
 ۽ خرستيون، بدمعاشيون، دنگا فساد ۽ جنگيون ڪيون.
 مطلب ته هن سال به اهو ئي ٿيو، جيڪو لکن سالن کان
 ٿيندو اچي. هر هن سال رڳو اهو نه ٿيو، ڪجهه ٻيو
 به ٿيو. هن سال سڄي دنيا جي حرام خورن ۽ بدمعاشن
 جي لٽ ۽ ڀڃڻ جي گهر ۾ گهوٽالو وڌيو. سنڌن
 ڳچيءَ ۾ عوام جي غصي ۽ انتقام جو ڦٽو وڃي
 سوڙهو ٿيندو. سنڌ ۾ به ٻيو نه به، سنڌي عوام ڦهلي
 سبق پرايا. ڪچا گهڙا پُري پڇي پيا. هاڻ ٻڪن
 جي ضرورت محسوس ٿي. هاڻي فقط رت ڏيڻ وارن،
 اورچ، سجهو ۽ دانسا، جنن جو ڪم رهيو آهي، نه
 ڪٿي کائڻ وارن يا نادان، احمق، نمائشي ۽ چاڙي باز
 مجنن جو.

ٽيون سال هڪ سان نوان رنگ لائيندو. نيون آسون،
 نيون آزمائشون، نيون ڪاميابيون، نوان چئلينج ٿيندو.
 عوام ضرور فاتح ٿيندو.

ٻه اڪيائي بند ڪريو

ٽئين وزير اعليٰ اعلان ڪيو آهي ته سنڌ ۾ رهندڙ
 سڀئي سنڌي آهن. ڪراچيءَ ۾ بار بار باهيون مليون،
 ماڻهو ماري ويا، گوليون هليون، دڪان سڙيا، بشڪون
 لٽيون، عليٰ اعلان هٿياربند بغاوت ڪئي ويئي، سڀني

باغين، آريون لتيون ڪندڙن ۽ ڌارا هٽندڙن ۽ باهيون
 ڏيندڙن کي ٻار ٻار جلد وڙي چوڪ ڇڏيو ويو، تارو
 ٿيو دفعو ماڻهي علائقي ۾ بغاوت ڪئي آهي ۽ ٿيو
 دفعو باغين ۽ مجرمين کي آزاد ڪيو ويو آهي ۽ ان
 حالت ۾ سنڌ جي ماڻهن کي تحسيس ۽ ڪوڙن الزامن
 ۾ ڇڏين ۽ ساڙن ۽ ٻارن سان گهرن ۾ نظربند رکن،
 سنڌ جي مختلف ماڻهن ۾ وڏي ڪرن ٺاهي ڪم ٿيو
 ڇاهي؟ سنڌي عوام جو مطالبو آهي ته سنڌي شاگردن،
 هارين، قومي ڪارڪنن ۽ ٻين مظلومن کي آزاد ڪيو
 وڃي، محترم جي ايم سيد تان پابنديون ختم ڪيون وڃن،
 سنڌي رمالن تان بندشون لڏيون وڃن، سنڌ جي سمورن
 ماڻهن کي هڪ اک مان ڏٺو وڃي ۽ ٻه اڪيائي بند
 ڪئي وڃي.

[ماهور ”تحريڪ“ - جنوري، ۱۹۷۳ء]

اهو ڏينھن به ايندو!

”تحرڪ“ پنهنجي عقل ۽ سمجھ، آهر سنڌي
عوام جي خدمت ڪرڻ لاءِ پنهنجي اڳيان رهنمائي
ڪندڙ اصول رکيا آهن. اها پنهنجي بهج آهر انهن تي
عمل ڪرڻ جي ڪوشش ڪندي رهي آهي.
انهن ٻان ٻهريون اصول هي آهي ته قومي رسالي
کي سچ سچ قومي امانت ڪري ليکجي. ان کي ذاتي
دوستيءَ يا دشمنيءَ لاءِ استعمال ڪرڻ قومي جرم آهي.
نه رڳو ايترو پر جيڪا مخالفت حقيقت ۾ ذاتي ڪن
سبب نه پر قومي عقيدن، نظرين، ۽ ڪن سبب هجي،
اها مخالفت به جيڪڏهن ظاهري طرح ”تحرڪ“ سان
واسطو رکندڙ ڪنهن هڪڙي ماڻهوءَ جي نالي ٿئي
ته ان باري ۾ به اڪثر نه لکيو وڃي. ان ڪري ”تحرڪ“
سان واسطو رکندڙ ڪاڙڪڻ کي سندن عقيدن، نظرين
۽ ڪن جي سڙا ڏيڻ لاءِ ۽ کين بليڪ ميل ڪري،
کين سنڌي عوام جي خدمت جي راه تان هٽي وڃڻ
تي مجبور ڪرڻ لاءِ سندن خلاف طرحين طرحين جون
سببسون ڪيون وڃن، بهتان مڙهيا ويا، افسانا گهڙيا
ويا، ٻاڙڪ ڪڍيا ويا، گارون ڏنيون ويون، مگر
”تحرڪ“ کي جيڪو چپ جو امر هو، هو ان

تي قائم رهي.

ڏکي فقيرن، موزئون ۽ ٻئي ماڻ جي!
مرجان چاليهه چئي، سڱا ۽ ٻين جي!

اسان کي خوشي آهي جو اسان جي پڙهندڙن
انهيءَ پاليسيءَ کي درست سمجهيو ۽ پسند ڪيو.
تازو اخبارن مان معلوم ٿو ٿئي ته ٽي ضلعي جي
هڪڙي وڏيري، وزير اعظم پاڪستان اڳيان ”تحريڪ“
تي الزام هنيو آهي ته ”اها هارين کي زميندارن خلاف
پڙڪائي ٿي.“

الزام، بهتان ۽ ملامتون ”تحريڪ“ ۾ تحريڪ
وارن لاءِ ڪا نئين ڳالهه ڪنهن. اهي ڪن وڙهي
۾ مليا آهن.

سوزن اسان سان نڌريشي نينهن ڪيو!
سر جي تان سور، ساماڻي تان سک ويا.
اهي، ٻئي ٻي-ٻي نور نماڻيءَ نصيب ٿيا!

تحريڪ وارا شروعات کان ئي مدائين ڪنهن نه
ڪنهن ماري ۾ مبتلا رهيا آهن. اهو ڏينهن خالي،
ڪونهي جڏهن سندن ڪي نه ڪي عيب ٿا نڪرن.
ڪڏهن وٺي پائي کان لک رهيا وٺيو، پشمليت ٿيا
لکن. ڪڏهن گورناليءَ کان ٻه لک وٺو ”مزاڪي

ڏينهن” پيا ملهائين. ڪڏهن ڪنهن خوبصورت انقلابي ڪارڪن کي يرغلايو نٿو ڇڏيو ۽ ڪامريڊن جي آندل انقلاب جو عين ٽائيم تي تختو اونڌو ڪريو ڇڏين. ڪڏهن جي ايم سيد جي اشاري تي ٻوليءَ جا فساد ٿا ڪرائين. ڪڏهن لنڊن وڃيو سورمن جي سپاهه جو انت لڳيو اچيو پي. پي سرڪار کان لونگيون ڪلهي ۾ وجهائين. سندن باري ۾ چيني ڪامريڊ فرمائين ته ”روسيون ڪر اتر مين آگهه هين. سوشل سراج، ڪر ايجنٽ هين.“ روس جي گاديءَ جا خليفا ڪامريڊ فرمائين ته ”مائوسٽ هين، آمريڪي ايجنٽ هين.“ وري ٻنهي پلارن انقلابي فرقن جا مقني سگورا متفق ٿي فتوا ڏين ته ”مائوسٽ ڪتر قوم پرست هين، بلڊرون ڪر ايجنٽ هين.“ پاڪستان جي استحڪام، مباحثيت ۽ اتحاد جي نئين عشق ۾ گرفتار ٿيل وڏيرا چون ته ”سندو ديشي آهن، بغاوت ڪرائي ملڪ ٽڪرا ٽڪرا ڪرائيندا.“ جنگ وارو رئيس امروھري فرمائي ٿو ته ”تحرڪ ڦٽي، ڪي جڙ هي، اسه ڪيون نهين بند ڪيا جاتا؟“ هاڻي هي انڪشاف ٿيو آهي ته ”هارين ڪي پڙڪايون ٿا. مطلب ته شڪر آهي، وسريل ڪونه آهيون. سڄڻن کي هر دم ياد آهيون. دلچسپ ڳالهه اه به آهي ته چيني ۽ روسي خليفن ۾ هونئن هزارين اختلاف هوندا، پر انهيءَ ڳالهه تي متفق آهن ته ”تحرڪ وارا بدعماش آهن.“ وري ڪوڙن ڪامريڊ حضرات.

جماعت اُملاني ۽ پنجن قوميت وارن پناهگير پرڏسمن
پر به گهڻا اختلاف هوندا. پر ”تحرڪ“ جي مخالفت
۾ متفق آهن. هودانهن نقلي قوم پرست وڏين ۽ نقلي
مؤشست وڏين ۽ سندن هونلڪن پر به گهڻا اختلاف
هوندا. پر ”تحرڪ“ بابت ٻئي متفق آهن. تنهن ۾ هي
خراب ماڻهو آهن. مطلب ته سمورن سندن دشمن نون
جي نظر ۾ اسين ٻڙا ۽ بدڪار آهيون. اسان کي انهيءَ
جو ارمان ڪونهي، خوشي آهي. اسين انهيءَ ڳالهه
کي پنهنجي مڙهي ۽ اڀرين پيرين وطن سان وفادارين
جو سرٿيڪت سمجهون ٿا. اسين سنڌي هارين کي
نٿا پرڳالوون. نڪي پرڳاليتدا سين. پرڳالڻ مٿي
ڪوڙو وڌاءُ ڪرڻ، ڳالهه مان ڳالهوڙو بڻائڻ، ٽيليءَ
مان ٽپ ٺاهڻ، لائي لڳائي ڪرڻ، اسين انهيءَ قسم
جي ڳالهين جي خلاف آهيون.

پر جي سنڌي هارين خلاف جيڪي ظلم ۽ ڪلور
سچ ٻچ ٿين پيا، تن جي سچي ڳالهه ڪرڻ به ”پرڳالڻ“
آهي. ته هو ان ڳالهه پر به اسين پنهنجي ان چاٽائيءَ
بي پوڄيءَ ۾ بندش سبب مجبور آهيون ٿي پيل آهيون.
اسين پنهنجي انهي ڪوٽاهيءَ ۽ بي پوڄيءَ تي شرمسار
آهيون. اسين قبول ٿا ڪريون ته ٻيا اسان کان ان ۾
اڳتي آهن. اسان کي ترازو ٿيندڙ مهربان جناب فقير محمد
عيسيٰ خوجي جهڙن چاٽو ۽ هوشيار ماڻهن کي ته
چڏيو پر سنڌ جي نڌرن ٻارن کي خبر آهي ته اهي

ڪيڙي آهن؟

هيئي ڪي ڇهه آهن ته تائون ئي گذريل چوڏين
 ۾ هارين ڪي ”پڙڪائي“ جناب فقير محمد عيسيٰ جهڙن
 عالم ڪن ۽ رزبر زنگ وڏين جي ٻوٽن جي خانداني
 آبرو ڪين جهڙن هارين هتان خاڪو ۾ ملائي ڇڏي
 آهي ئي چون ٿا ته ”انسان زرعي سڌارا آندا آهن ۽
 زميندارن جا ظالم بند ڪندا آهن“ آهي ئي چون ٿا
 ته ”وڏين کي غريبن جو رت چوسڻ جي اجازت نه
 ڏني ويندي.“ جيڪڏهن ائين چون ”ٿوهر“ آهي ۽
 هارين ڪي ”پڙڪائي“ آهي ته ان ٿوهر جو وڏي ۾
 وڏو ”ڏوهاري“ آهو آهي، جنهن کي دانهن ڏني ويئي
 آهي، يعني ذوالفقار علي ڀٽو، وزير اعظم پاڪستان ۽
 سندس ساٿي جهڙوڪ ۽ ممتاز علي ڀٽو ۽ غلام مصطفيٰ
 جتوئي وغيره، مهربان فقير محمد عيسيٰ کي گهرجي
 ته اصلي ”ڏوهاري“ گولي هٿ ڪري، ”تحرڪ“
 مسڪين جي گچي ۾ مان هٿ ڪڍي.

انهن کان سواءِ ڳوڙهي بچاڻ ڪجي ته ڇهه پروڻي
 ۾ اصل ”ڏوهاري“ اڃا به ڪي ٻيا آهن، انسان جي سمجهه
 ۾ هارين ڪي ”پڙڪائي“ جا اصل ”ڏوهاري“ آهن،
 جن جناب فقير محمد عيسيٰ صاحب خواهجي وانگر سنڌي
 هارين جون حياتيون زهر ڪري ۽ مٽين ۽ نس ۾
 وڌيڪي ظلم خلاف زهر پڙي ڇڏيو آهي، جيڪڏهن
 فقير صاحب جهڙا ماڻهو پنهنجي زندگي ۾ جو پل پل

مٽڙ جي اڀوجهه، مسڪهن ۽ گگدام ماروڙون خلاف
 سازشن مٿي لاءِ وقف نه ڪري ڇڏين ها، سندن لڄون
 نه لٽرائين ها، ڪوڏرون تپرائي سندن وهڪ جون
 جايون نه ڏنپرائين ها، کين ڳوٺهن ۽ مٽ نه بهارين
 ها، کين انڌارين ڪوٺرين ۾ ٻوليس جي خونخوار بگهڙن
 هٿان نه ڏاڙهائين ها، جيڪڏهن سندن چلهيون نه اجهارائين
 ها، سندن عمريون ڪوڙن ڪيسن ۾ نه ڳارائين ها،
 کين جيئري ئي ري ڪفن چرندڙ پرندڙ لاش نه بنائين
 ها، سندن چنن کان مرڪ، اکين کان روئي ۽ زبانن کان
 پڙڪ پاهريڪيڻ جي طاقت ڪسي نه وٺن ها، جيڪڏهن
 سندن دلين کي پرندڙ ڪورا نه بنائين ها، ته هڪڙو
 ڀڻو ته ٺهيو هر لک ڀڻا به کين فقير صاحب جهڙن
 بزرگن خلاف اٿي ڪڙو ٿيڻ لاءِ تيار ڪري نه سگهن ها.
 فقير صاحب محترم، افسوس جو اسين نجومجي ٺاهيون،
 اسان کي خبر ناهي ته اهو ڏينهن ڪڏهن ايندو، پر
 اسان کي پڪ آهي ته اهو ڏينهن ضرور ايندو ۽ توهان
 جي، اسان جي خواب خيال کان به اڳ ايندو، ڇڏهن
 دنيا جي هن ڳجهي ۾ به هارين کي ”پڙڪائڻ“ جي
 ”ڏوهه“ جا اصل ”ڏوهاري“ ٻڌرا ٿيندا، ڇڏهن عوام
 عدالت جي ڪريءَ تي ويهندو، ڇڏهن حساب ڪتاب
 ٿيندو، ڇڏهن سبيل چنن جا ٽالڪا کڻندا، ڇڏهن دلين
 جي ڪورن تان ڍڪ لهندا، اجهالل اکيون وري پرنديون
 ۽ کين کي ڳولي ڏسنديون، ڇڏهن ٿاڻن ۽ جبلن جون

اوتداهيون ڪوٺريون ۾ انهن ۾ وهليل رت ۾ ڊپيل دانھون ۽
 ڪوڪون ۽ ٻاڪارون شاهد ٿي بيهندا ۽ جڏهن بي موت
 ساريلن جون قبرون ڳالهائينديون ۽ جڏهن برباد ٿيل
 جوانيون ۽ لٽيل لڄون پنهنجي ڦاٽلن جي سڃاڻپ ڪنديون ۽
 جڏهن ان ڳريل گمنام ڏوهن جا فرياد رجسٽر ٿيندا ۽
 جڏهن حيرت جھڙيون سڃاڻپون ۽ ٻهرا-پيٽيون ۽ انوکيون
 جانچون ٿينديون ۽ ان وسهڻ جو ڳا چالان ٿيندا ۽ جڏهن
 حيران ڪندڙ ڪيس هلندا ۽ آڏيون پڇاڻون ٿينديون ۽
 جڏهن اهڙو انصاف ٿيندو ۽ اهڙيون ججهيٽون ملنديون ۽
 اهڙيون سڙاڻون اينديون ۽ جن جو ۽ توهان فقير صاحب ۽
 توڙي اسان هينئر تصور به نٿا ڪري سگهون. فقير صاحب
 توهان هينئر اسان مسڪينن تي اڄوڪي وزير اعظم
 پاڪستان اڳيان فرياد چاڙهيو آهي. توهان جهڙن بزرگن
 تي سنڌ جي ماڻهن گهڻو اڳ ۾ ان کان به وڏي هستيءَ
 وٽ فرياد داخل ڪرائي ڇڏيو آهي. اها هستي آهي
 سپاڻي جي تاريخ جو قاضي، يعني سنڌ جو انقلابي عوام.
 اسان کي يقين آهي ته اهو قاضي، حقي فيصلو ڪندو.
 اسان نه رڳو ”تحريڪ“ رسالي جي زندگي پر سموري
 عوامي تحريڪ پنهنجي حياتي ۽ پنهنجن اميدن ۽ پنهنجي
 ايمان ۽ پنهنجي آبرو کي ان فيصلي جي داڙ تي لڳائي
 ڇڏيو آهي. انهيءَ وچ ۾ ”تحريڪ“ يا تحريڪ وارن
 سان ڇوڪي به ٿيو آهي يا ٿيندو سو صبر ۽ همت سان
 ڏسڻ جو اسان اصل کان وٺي فيصلو ڪري ڇڏيو

آهي. اڀند ته اوهان اسان کي ثابت قدم ڏسندا.
 ”فقير صاحب“ ”تجربڪ“ کي ذاتي طرح توهان سان
 ڪو واسطو نٿا دشمني ڪانهي. اهو ئي سبب آهي جو
 توهان جي نظريان سر جي سنڌي عوام سان ڪيل
 ”پالين“ جو ذڪر ڪرڻ کين اسان پرمهر ٿا ڪريون.
 نه ته توهان کي خبر آهي ته توهان جي ”خدمت“
 بابت هڪڙو ٻيو نه پر درجن ڪٽيل لکجن ته به اهو
 خير جو ذڪر ٻورو نه ٿيندو. نه اسان جو ذاتيات سان
 واسطو ڪونهي. اسين ذاتي طرح نه توهان جا
 بدخواه آهيون، نه ڪنهن به ٻئي زميندار جا. اسين فقط
 ظالم ۽ وطن دشمن وڌيڪي سماجي نظام جا مخالف
 آهيون. اسين فقط سنڌي عوام جي دشمنن، ظالمن ۽
 غدارن جا دشمن آهيون. اسان جي دعا آهي ته شال خدا
 توهان جهڙن بزرگن کي عوام دوستي ۽ وطن سان
 وفاداري جي راهه ڏي موٽڻ جي هدايت ۽ توفيق
 عطا فرمائي.

[ماهور ”تجربڪ“ - فيبروري ۱۹۴۳]

چوٿين مارچ

چوٿين مارچ سنڌ جي قومي حقن جي جدوجهد
کي هڪ نئين منزل تي پهچايو.
اڳي اها سنڌ دشمن سامراجين جي مقرر ڪيل
قانوني دائرن اندر، گهر جي ڪنڊن، اوطاقن، جلسي-
گاهن ۽ اسيمبلين تائين محدود هئي. هاڻ اها گهٽين ۾
هڪري آئي. اڳي اها فقط وات ۽ قلم جي جنگ هئي،
هاڻ اها ٽنڊي جي لڙائي پنهنجي ويهي. اڳي سنڌ لاءِ
قربانيءَ جو جهنم ڪلاٽون سهڻا، نوڪريءَ لاءِ وزارت
۽ وٽن ۽ جبل ٻوڏ هوندو هو. چوٿين مارچ سنڌ لاءِ
هڏ پڇاڻ جو رواج وڌو. اڳي اسان ٻين آزاديءَ لاءِ
لڙندڙ قومن جي پيٽ ۾ چن ڪوڙ پڇاڻيءَ جي لڙائي
پئي ڪئي. چوٿين مارچ سڄي پڇيءَ لڙائي جي هڪڙي
تمام هلڪي جهلڪ ڏيکاري. چوٿين مارچ پوڙهي، پراڻي،
اوطقي، اليڪشن ۽ اسيمبلي واري قومي سياست جي
پيٽ ۾ عوامي ۽ انقلابي سياست جي برکري ثابت ڪئي.
ان ٻڌيءَ ۾ قربانيءَ جون ڪرامتون ڏيکاريون. ان سنڌي
عوام ۾ اعتماد پيدا ڪيو. پوليس ۽ جبل جو پٿو ڀڳو.
سامراجي دهشت کي ٽوڙيو. نوجوانن ۾ حوصلو پيدا
ڪيو. ان ڪري سنڌ جا ماڻهو چوٿين مارچ ۽ چوٿين

مارچ وارن کي سلام ٿا ڪن.

پر اڄ چوٿين مارچ وارن جي رڳو ڳالهه رديجي ويئي آهي. اهو جذبو ۽ اهي مڙس موڪلائي ويا آهن. شاگرد تحريڪ جي اڇوڪي حالت چوٿين مارچ تان ڇڻ ڇڻرون پئي ڪري. هرڪو حيران آهي ته ائين ڇو ٿيو؟

سنڌ جي ساري تاريخ ۾ قومي قربانيءَ جي جذبي جي ايڏي کوٽ هئي ۽ غداريءَ جو لاڙو ايڏو عام ۽ زور هو جو سنڌ جي ماڻهن کي چوٿين مارچ وارو واقعو تمام وڏو واقعو نظر آيو. حالانڪ ان ڏينهن شاگرد فقط بي گناهه اوچتو ۽ بزدل حملي جو شڪار ٿيا هئا. هنن هلي ملهائي ڪو جنگڻ ڪونه ڪيو هو. نڪو ڪنهن سنڌ دشمن طاقت تي جسماني حملو ڪيو هو. سندن سوپ اها هئي جو هو هڪڙي گڏيل مسئلي تي ڪجهه وقت گڏ ٿيا هئا ۽ گڏ رهيا هئا. سنڌي وڏيرڪڻي دستور موجب ڀڄ پيا ڪونه هئا. بس. ان کان پوءِ ٻه سالن جا سال سنڌي شاگرد فقط بي گناهه حملن جا شڪار رهيا آهن. (مثال طور: عبدالرزاق سومري ۽ ٽنڊي ڄام جي شاگردن جي شهادت وغيره) پر اڃا به وڏي ڳالهه سمجهي ويئي ۽ اديبن، شاعرن ۽ وچين طبقي جي ماڻهن کڏجي، انهن زخمين ۽ شهيدن کي بي گناهه زخمي ۽ شهيد ٿيڻ تي سورمو ۽ سورهي ڪري ڳايو. وڃايو. ظاهر آهي ته اها خاص رعايت فقط

سنڌ جي خاص حالتن سبب هئي. نه ته دنيا ۾ قومي قربانيءَ ۽ سورهياڻي جا عام معيار بلڪل ٻيا آهن. پر شاگرد طبقو ان همت افزائي ۽ تهريف ڪري سخت خوشفهمي ۾ پئجي ويو. دنيا جهان جي خبر نه هئڻ ڪري ۽ وڌيڪي طبقي جي روايتي بزدليءَ سان پاڻ پيڻيندي، هو پاڻ کي سچ بچ وڏا هيرا ۽ سورما سمجهڻ لڳي ويا. منجهانئن ڦهلائي، خلوص، پنهنجن لاءِ قرب ۽ خود قربانيءَ جو جوهر آهستي آهستي نڪري ويو. پيو ته چوٿين مارچ سماجي واٽوڙن جي تحريڪ هئي. شاگرد رمتو جوڳي آهي. ٻه ٽي ڏينهن رهيو، پڙهيو ۽ امتحان پاس ڪري وڃي سامراجي ۽ عوام دشمن طبقن جي سرڪار جو نوڪر ٿيو يا عوام دشمن طبقن ۾ داخل ٿيو. الله الله خير صلاح. اهو اڪثر عوام دشمن طبقن مان ڀرتي ٿئي ٿو. جي منجهانئن ڪو اتفاق مان کڻي مارو ماڻهن مان به اچي ٿو ته ٻه ماروڙن جي مارن جي صفن ۾ گهڙڻ جي آسري تي. اتي قبول پيو ته ڇڻ حج ڪٽيائين. انهن مان انهن جهڙو ماري ٿي ويندو، پاڻ وڌيڪ. ان ڪري شاگرد طبقي جو جوش و خروش اڪثر پاڻيءَ وارو جوش ٿئي ٿو. ان ۾ آونهاڻي، سچي مڱهه ۽ جڻاءُ ڪونهي. انهن ڪري هو ڪامورا شاهي، ۽ ٻيا هڪڙا شاهيءَ جي افلاطون آڙي ڪاٺن جي چالاڪين، عيارين، مڪرن، فريبن، لاپڻ ۽ رشوتن جي سٺ مهڻي نه سگهيا.

ٺيو ته سنڌي شاگرد تحريڪ اڳيان ڪو منظم
 انقلابي وطن دوست نظريو موجود ڪونه هو. ڪين سنڌي
 پورهيت عوام جي انقلابي تنظيم جي رهنمائي حاصل
 ڪانه هئي. کيس سنڌي عوام جي پرپور تائيد حاصل
 ڪانه هئي ڇو ته سندس مفاد عوام سان ظاهري طرح ته هڪ
 هئا. پر حقيقت ۾ انهن ۾ وڏو تضاد ۽ فرق هو. هنن
 جو ڪم اسڪالرشپن، داخلا ٽن ۽ نوڪرين مان ئي ٿي
 ويو. پر عوام کي سموري وڏيرڪي ۽ سامراجي غلاميءَ
 جي نظام کي ٻاهر کان سواءِ ڪوبه فائدو نٿي پهتو.
 شاگرد طبقو عوام جو نالو استعمال ڪرڻ لاءِ آيو هو،
 پر ان سان سڄي جنگاڻ ۾ مامري مدامي ٿي بيٺو،
 ساڻس هڪ ٿيڻ ۽ سندس ڀٽ وٺڻ لاءِ تيار ڪونه هو.
 عوام بدران هن کي وڏيرڪي نقلي قوم پرستيءَ ۽
 پناهگير نقلي ترقي پسنديءَ جي ڀٽ وٺڻ ۾ فائدو نظر
 آيو. عوام پويان هلڻ ۾ رڳو سور هئا. هتي مختبري،
 نالو ۽ فائدا هئا. تنهنڪري پنهنجا ننڍڙا ڪم ٽپائڻ لاءِ
 هڪڙا هڪڙن سياسي پيرن جا مريد ٿي ويا، ٻيا ٻين
 جا ايئن ذاتي ۽ طبقاتي لالچن، انڌي ڀوجا، سياسي
 جهالت ۽ هوس مڙسن جا سمنڊ سڪائي ڇڏيا. جيڪي
 قوم جا طبيب بنجي آيا هئا سي خود جدا ۽ بيمار ٿي
 پيا. باچ شاگرد تحريڪ سڪرات ۾ آهي. اڪا ٿي مري،
 نڪو ٿي منجھو ڇڏي.
 ڪجهه وقت اڳ ڪن عام سنڌي ماڻهن ۾ شاگردن

جي جوش، جذبي ۽ ڪاميابين کي ڏسي اهو خيال
اچي پيدا ٿيو ته عوام دشمن حاڪم طبقي مان ڀرتي
ٿيل شاگرد طبقو سڄي قور جي نمائندگي ۽ اڳواڻي
ڪري سگهي ٿو ۽ ٿورڙا پڙهيل مڙس ماڻهو انڌي،
گونگي، ٻوڙي عوام ٻارن وڙهي سوپ کڻي سگهن ٿا.
سموري دنيا جي تاريخ ۽ سنڌ جي ويجهڙائي واري
تاريخ انهن غلط فهمين کي دور ڪري ڇڏيو آهي. هاڻ
هر سمجهو سنڌي کي خير پئجي ويهي آهي ته سنڌ
جي منو ڪروڙ عيسن، موسن، ڪرڙن ۽ ڪانڊيرن
کي پنهنجي درد جي دوا پاڻ ڪرڻي پوندي.

تڏهن ڇا شاگرد سچ پچ محب وطن ۽ قوم پرست
اصل نٿا ٿي سگهن؟ ٿي سگهن ٿا پر فقط اهي جيڪي
پاڻ کي عارضي ۽ زباني طرح نه پر سچي زندگيءَ
لاءِ دل جان ۽ عملي طرح عيسن، موسن، ڪرڙن ۽
ڪنڊن مان ملائي هڪ ڪندا ۽ سندن فائدي واري
انقلابي وطن دوست نظريي، عمل جي واٽ، تنظيمي
واٽ ۽ عملي جدوجهد کي مڪمل طرح پنهنجو سمجهندا.
هر محب وطن سنڌي شاگرد کي سوچڻو آهي ته
هو ڪهڙي واٽ ويندو؟ ذاتي ۽ طبقاتي لالچ واري،
عوام دشمن واٽ يا پورهيت سنڌي عوام جي سچي پچي
سنڌي انقلابي ۽ عوامي واٽ؟
سنڌ جي تاريخ ان سوال کي اڄ جي ايجنڊا تي
رکي ڇڏيو آهي. هر ڪنهن کي پنهنجو فيصلو پاڻ
ڪرڻو آهي. [ماهور ”تحرڪ“ مارچ ۱۹۷۲]

ڏانڱن وري ڀرن مان منهن ٻاهر ڪڍيو آهي!

نقلي، ترقي پسند سنڌ دشمن ڏانڱن وري ڀرن مان منهن ٻاهر ڪڍيو آهي! وري ڪئين سنڌ دشمن ڪپر، ٻه - منهيون، ڪورائون، ٻيٽيون ۽ هٿ - ڪليون ۽ سندن زهريلو ”سنڌي“ ٻچا پتن ۾ سرندا نظر اچن پيا! وري به ڇهون مرڪاڻي ”سنڌ“ - ”انقلاب“ - ”جمهوريت“ - ”صوبائي خودمختاري“ - ”عوامي اتحاد“ ۽ ”ڀائي ڀائي“ جا مٿا ٻول ٻولي، سنڌي عوام کي نوان قهري ڏنگ هٿن جون تماريون ٿي رهيون آهن! وري به رهڙن رهڙ بنيا آهن! وري به قاتل منصف ٿيا آهن! وري به هٿ سان زهر پياريندڙ ويڄ ۽ حڪيم ٿي اچي ويٺا آهن! وري به سنڌ جي بدنامي تاريخ جي دوکي، دولاٺ ۽ دغا جا ورق دهرائجڻ لڳا آهن!

اهي جن پنهنجي قوم ڀائي ڪوڙن ڪلمنتن ۽ ناجائز قبضيدارن جي هٿيل ڏاڙن جي مال بچائڻ ۽ سنڌي هاري ڀاڳين جي مخالفت کي ڪڇيءَ ۾ ئي اسرڻ کان روڪڻ لاءِ هاري ڪميٽي جي آڙ ۾، سنڌ جي هاري عوام جي جدوجهد تي ناجائز قبضو ڪري، کين برعلائي، ڀڃاڻي، روڻ ۾ رلائي، پاڻ ۾ ويڙهائي، ڪڏهن به صحيح معنيٰ ۾ گڏ ٿيڻ ۽ پنهنجي حقن لاءِ

وڙهن نه ڏٺو، اهي جن ٽپ جي نالي ۾ ۽ ون يونٽ
 جي مخالفت جي آر ۾، ڪڏهن به ون يونٽ جي
 مخالف عوام کي آسرن، ڀڙن ۽ متحد ٿي لڙڻ نه ڏنو،
 جن محب وطن اديبن ٽپ پنهنجا پاڙيڻو شڪاري بڻجي
 سنڌي ”ادبي تحريڪ“ کي لولو لهڻو ڪيو ۽ ٻڌائي ڇڏيو، جن
 پروج سردارن ۽ ٻين خاندانن کي چوري سرحد مان سنڌين
 خلاف ڪوڙيون انڪوائريون هلارائي، خون ٿيل سنڌي
 عوام کي اٽل خوندي ۽ ڏاڍيل ڪري بدنام ڪيو ۽
 بلوچستان مان عين وقت تي اردو مڙهائڻ جا اعلان
 ڪرائي سنڌيءَ جي ڪس ڪس تي ڌڪ هڻايا، جن سنڌ
 ۾ فسادن لاءِ ميدان تيار ڪرايا، ”پناهگير پرديش“ جا
 فتنا ڪرايا، سنڌي عوام جي مڃڻن ۽ خونين کي
 ”جيالي اور بهادر عوام“ جا خطاب ۽ هشيون ڏيئي
 مظلوم سنڌين جا ڪوس ڪرايا، جن مت جي موڙهن،
 ٻه مڙين ٻوڙهن سنڌين کي چوري، سبز باغ ڏيکاري،
 ٻه ٻيون ٻڌي، وڏا اڪٽوي لقب ڏيئي، مت مان ڪڍي،
 سنڌي عوام جي جدوجهد کي ٻڌي چوڙ ڪري، ڪهڙن
 جي حوالي ڪرائي، سنڌي اتحاد جا تختا ڪڍائي
 ڇڏيا، جن سنڌين کي تعريف ۽ خوشامد جو ڏاتورو
 ڪرائي موت مان ڪڍي، سندن واٽن بيوقوفيءَ وارا
 ڪم هلا، وات جا ٽڪا ۽ سڪيون ٻاڙون هڻائي، ”جيئي سنڌ“
 جي تحريڪ کي ڪچلرائي، مارائي سندس جنازو رلائي
 ڇڏيو، جن سنڌي شاگرد تحريڪ ۾ پنهنجو تربيت ورتل

"فنگشت کالم" چڙهي سندس صفون درهن برهم ڪرائي،
 ان کي ڪنن ۽ ڪانگن جو ڪاڇ ڪرائي ڇڏيو. سي
 وري به "سنڌ" لاءِ اوچو ڳارون ڏيندا اچي نڪتا آهن.
 جيڪي نقاب پوش عادت جي مجرم سنڌي عوام خلاف
 سنگين ترين ڏوهه ڪري ۽ ڪرائي، ڪجهه ڏينهن لاءِ
 عوام کان روپوش ٿي ويا هئا. سي وري آهستي آهستي
 عوام آڏو پيا اچن. هنن وري پنهنجا اڳوڻا ظاهر ظهور
 اڏا سنڀاليا آهن. وري به هڪڙا سڄي پاڪستان جا
 غوث ۽ قطب ٿيا آهن. ٻيا مختلف صوبن جا ولي بنيا
 آهن. نواب شاهه جو بدنام ۽ ڪٽر سنڌ دشمن وڪيل
 رشيد رات وڃ پر سنڌي هارين جو امام مقرر ٿي ويو
 آهي. "عوامي ادبي انجمن" واري سازش جا باني
 حسن حميدي ۽ حسان، سنڌي ترقي پسند ۽ قوم پرست
 اديبن جا مخفي مرشد مقرر ٿيا آهن. ٻيا منافق ۽
 مڪريل بدعاش ۽ دليءَ جا لڳ سنڌي شاگرد تحريڪ
 جا روحاني پيشوا ۽ رهبر بنيا آهن. وري ٻن مڙس پڻ
 جي مشيتري ٽاپ گيئر ۾ وڌي ويهي آهي. وري به
 مصنوعي "سنڌي شاگرد ليڊر"، مصنوعي "سنڌي هاري
 ورڪر" ۽ مصنوعي "سنڌي قومي اديب" تيار ڪندڙ
 سنڌ دشمن فنڪريءَ ڊبل شفت ۾ ڪم ڪرڻ شروع
 ڪيو آهي. وري به پالپن کان ڀرتي ڪيل ۽ غداريءَ
 جي مٽيءَ تي سافيل، تپايل، ۽ هاليل ڪوڙا "ڪامريڙي
 ڪيپٽول" ڇڙهيل، "سنڌي شاگرد ليڊر" - "سنڌي

هاري ورڪر" - "سنڌي ترقي پسند قومي اديب" ڊيوٽن سان لڳي ويا آهن ۽ ٻوڙن ۾ آهن.

وري به "ترقي پسند عوامي قوتن جي اتحاد" جو ڪوڙو ڍونگ ۽ شترادو نائڪ رچائي صحيح ۽ با اصول ترقي پسند عوامي اتحاد جي راه ۾ زبردست رڪاوٽون کڙيون ڪيون هيون وڃن. وري به ميهي چپ ڏيکاري هئي وڃي. وري به عوام جي غم ۾ واڳوءَ وارا لڙڪا هاريا هيا وڃن. وري به ترقي پسندي ۽ انقلاب جون راهداريون، پروانا، ستندون، لقب، خلعون، انعام اڪرام ورهائجڻ لڳا آهن. وري به رٿن نهڻا هيا وڃن، وري به ترقيءَ پسنديءَ جي درگاهه جي تڙيل "مردن" ۽ "منڪرن" کي پناهگير ترقي پسندي ۽ قومي غداريءَ جي راه تي آڻڻ لاءِ معافين ۽ تين نوازشن جا دلاسا ڏنا هيا وڃن. وري به ڪاغذي جماعتن جا عهدا، ليڊريون، جلسن جون صدارتون ۽ اخباري بيان جي زور تي "عظيم ليڊر" مشهور ٿيڻ جون بشارتون هيون ورهائجن. ڪسيل عظيم لقب موٽائي ڏيارڻ جا انجام ڪيا هيا وڃن. وري به سنڌي عوام جي رامجيءَ کي لڳي ڪانئس سندس قومي جدوجهد جو ٻڪر ڪسڻ لاءِ ٿي نه پر ٽي هزار لڳ سڪ ۾ پڪڙي هيا آهن.

وري به هٿ سان گهٽو ڏيئي ماڙيل هاري ڪاميٽيءَ جو لاش تاريخي قبر مان ڪڍي، ٽيڪ ڏيئي اسٽيج تي سٺڪاري ويهاريو ويو آهي. ڪجهه وقت اڳ ان سياسي

مڙدي جي نالي ۾ ٻن ٽن ”هاري ورڪر“ چاڙڻ هٿان لک ڇپ ۾ ٺهراءَ پاس ڪرايو ويو ته ”سنڌ جي هارين ۽ سنڌن جماعت جو فرض آهي ته پناهگير نهپ (سنڌ ۾ نهپ معنيٰ پناهگير نهپ) جي فرمانبرداري ڪن.“ تازو سڪرنڊ ۾ ساڳين هٿ لوڪين ۽ غدار ”هاري ورڪرن“ هٿان گهر جي ڪنڊ ۾ لکي هاري ڪميٽيءَ جي نالي ۾ سنڌي هارين کي حڪم ڪرايو ويو آهي ته ”جيڪو غاصب سنڌ جي زمين رڳو هڪ سال کان قبضو ڪريو ويٺو هجي تنهن کي به سنڌ جي ڌرتيءَ جو جائز مالڪ تسليم ڪيو وڃي ۽ ان جي خلاف ڪير اکر به نه ڪڇي.“

هيٿرا مال سنڌي اديبن کي وڙهائي، خوار خراب ۽ ذليل ڪري سنڌي ادبي سنگت جو جنازو رلائي، هاڻ وري سنڌي اديبن ۽ سنڌي ادبي سنگت کي سنڌي اديبن ۽ سنڌي عوام خلاف استعمال ڪرڻ جي سٺ سٺي ويڻي آهي.

پناهگير ”رينگ ماسٽرن“ پنهنجي سنڌي اديب ٻالڪن کي ”ايمشن“ ٿيڻ جو ڪاشن ڏنو آهي. انهن ٻالڪن کي اڳي حڪم مليل هئا ته ”هڪڙن کي آڙ ٻڌايو، ٻين کي وارو ڪريو. جي ايم سيد جون مدحون ۽ قصيدا پڙهي کيس زمين، تان ڪٽي ستين آسمان تي چاڙهي، ولي ۽ پيغمبر بنائي، سنڌ جي ٻين محب وطنن کان ڪاٺي، الڳ ۽ اڪيلو ڪري پوري طرح پنهنجي

قبضي ۾ آڻيو. يونگ ڪري سنڌو ديش جو مئٽر وڌي
 سنڌ ڇپيو. اهڙي طرح سنڌي سورمن ۽ جي ايم سيد جي
 زهر پياڪ عاشقن جو ويس اوڍي، 'نافرمان' سنڌي
 اديبن ۽ قومي ڪارڪنن کي ذليل ۽ خوار ڪري
 سنڌي ادبي اتحاد جا تختا ڪڍو ۽ سنڌ جو قومي ادبي
 سورجو ٻاهي ڇڏيو. جي ايم سيد ۽ اياز سنڌيٽ جا پيل -
 پايا ليکيا وڃن ٿا. ٻئي هميشه پاڻ ۾ متحد رهيا آهن.
 اها ڳالهه خراب هئي. سو جي ايم سيد جي عشق جي
 آڙ ۾ اياز کي نشانو بنايو وڃي. اشاري جي ڏير هئي.
 رات وچ ۾ اياز کان قومي شاعر جو لقب ڪسجي
 ويو. اهو لقب ماڻڻ جو پروانو نياز کي ملي ويو. هن
 پاڻ کي حقدار تسليم ڪرائڻ لاءِ ڪاروائي شروع
 ڪري ڇڏي. اياز شاه کي اردوءَ ۾ ترجمو ڪيو ته
 نياز مقابلي لاءِ وري ان کي چڱي "وات مني
 ڪياهاڙي گو" ٽائپ جي فارسيءَ ۾ ترجمو ڪيو.
 فتوا جي صاحبن فتوا ڏني ته اياز جو ترجمو بڪار.
 نياز جو ترجمو عاليشان. اياز جا وڏا فوٽا ڇپيا هئا.
 ان جي مقابلي ۾ نياز جا اڃان به وڏا فوٽا ڇپيا ويا.
 پناهگير "رينگ ماسٽرن" جي حڪم سان اياز "سنڌ
 جو آواز" "قومي شاعر" جي گاديءَ تان لهي "پ-پ
 جو پيو" - "هنديءَ جو پانڊيٽرو" ۽ "غدار" ٿي ويو.
 ٻين اديبن ۽ قومي ڪارڪنن ۾ پاڪرڪڻو وڌو ويو.
 "موسو مڪڻ جو، جهوري جهڻ جي." ظاهر اهو ته

”جيڪي رافضي ۽ بدعتي جي ايم سيد جي پيغمبريءَ ۽ ڪرامت ۾ شڪ ٿا ڪن، تن کي ٽي سبيل، منته جنهن راعلي ٿا ڪريون.“ اصل مطلب اهو ته جن کي پناهگير نقابي پنهنجي ڪڪ جو ڪاٺ ٿا سمجهن، تن مان سناري سور ڪڍجن. ڪي غدار ڪي بزدل ته ڪي بيد اخلاق. ڪو ڪونه رهيو. هر ڪنهن مان ڪو ته ڪو ٿيڻو ٿي ويو. سڀ ٿو هجي. سڀ واجب القتل. فقط پناهگيرن جا مستند مليل پهروپيا چاڙتا وڃي السنج تي پڇيا ۽ سان ٻاڏن وانگر ٿاڏيون ڏيڻ لڳا. وچ ۾ ٿوري گرمي ٿي ته مڙس ڪڪ پڻ ٿي ويا. ٻه ٽي ڏينهن ميسٽا ۽ ويچارا ٿيو بڻي. گهڻيا هالن وري ”اينشن“ ٿيڻ جو حڪم مليو اٿن. هالن وري بيونيءَ تي چڙهيا آهن.

هان وري نئون ڊرامو ٿيار ٿيو آهي. ساڳيا ”سنڌي اڪٽر“ ساڳين ”پناهگير ڊائريڪٽرن“ جي هدايتن موجب ڪو نئون پهروپ، ڪو نئون سانگ، ڪو نئون ناٽڪ ڪرڻ وارا آهن. ڪهڙو؟ سا اڃان خبر ڪانهي؟، في الحال فقط اها خبر آهي، ته هاري ڪميٽيءَ وانگر سنڌي ادبي سنگت کي به هٿيار بنائي سنڌ خلاف استعمال ڪرڻ جا حڪم پوتل آهن. وري به چائل سچاٽل پناهگير چاڙتا اديب جن هونئن ته سڄي عمر ”سنڌ سنڌ“ ڪئي آهي، پر جن هر فيصلي جي گهڙيءَ ۾ گوهي ڏيئي وڃي سنڌ دشمنن جو مات ڏنو آهي سي وري ڪجهه دير سنڌيت جو سانگ

وڃاڻيندا، محب وطن ٻنڀيا ۽ ٻيو ۴۰ عین وقت تي ۽ عین
 غیصلي جي گهڙيءَ تي ۽ سنڌي مفادن کي خنجر هلي،
 پاڻ گولي تي وڃي پھتجا ماڳ ٻوسائيندا.

مهاڳير ثقلي ترقي ڏسندو! مڪارو! ملافقو!
 بي رحم، ظالمو! عوام کان روپوش ٿيل
 نقاب پوش، عوام دشمنو!

اوهان گذريل ۲۷ سال مڃي پاڪستان جي عوام
 کي آڱرين تي بچايو آهي. سنڌ جا ٻه اوهين وارث ۽
 بلوچستان جا ٻه اوهين وارث ته سرحد جا ٻه اوهين وارث
 ٿيا ويٺا رهيا آهيو! اوهان نه بنگال جي عوام کي ۱۸
 ۾ ٺهڻ ۽ متحد ٿيڻ ڏنو، نه بلوچستان جي عوام کي،
 نه سرحد جي عوام کي. اوهان ثقلي سنڌي ۽ ثقلي بلوچ،
 ثقلي ٻڙاڻ، ثقلي بنگالي بنجي، سنڌين، بلوچن، ٻڙاڻن
 ۽ بنگالين مان پنهنجا ايجنٽ ڀرتي ڪري، انهن جي
 قومي تحريڪن جا تختا ڪري ڇڏيا. اوهان پنهنجي
 مفادن جي جهري خاطر پاڪستاني عوام جون ٻڪريون
 ڪهي ڇڏيون. اوهان کين متحد ٿيڻ نه ڇڏيو ۽ کين
 اندران ڪمزور ڪري اڻوڻ، ڀڄي ۽ مودوديءَ جو
 آسان شڪار بنائي ڇڏيو. اوهان جا هٿ بنگال جي خون
 ۾ رنگيل آهن. جيڪي سنڌ، بلوچستان ۽ سرحد مان
 ٿيو يا ٿئي ٿيو تنهن جو جرم اوهان جي به ڪردن
 تي آهي. هاڻ بس هڪروا صدين جي ستايل، سنڌي

عوام کي وڌيڪ سڌاڻ بند ڪريو! غلطي، عوام دشمن، ذاتي، طبقاتي ۽ ٽوليبازي جي مفادن ۽ انقلاب ۽ ترقي پسنديءَ کي خوار ڪرڻ بند ڪريو! سڄي با اصول عوامي اتحاد جي راه روڪڻ لاءِ اتحاد جا ڪوڙا ڍونگ رچائڻ بند ڪريو. پنهنجي ڪيل گناهن لاءِ سنڌي عوام کان معافي وٺو، پڇتايو. وڌيڪ هٿ-ٺاٽ، سانگ، ڪرميٽ، منافقون، مڪرو، ڊراما ۽ ڪيل رچائڻ ڪا-ان يار اچو. سنڌي جدوجهد جي ٺپڪيداري ختم ڪريو. ورنه سنڌي عوام اوهان کي هرگز هرگز وڌيڪ وقت يدعاشيون ڪرڻ نه ڏيندو ۽ اوهان کي پنهنجي تاريخي جرمن جو سنگين ڪيتو لوڙڻو پوندو.

نظري ترقي پسندن جا سنڌي ڇاڙتو! هاڻ ته ڪجهه شرم ڪريو! هاڻ ته دشمن جي اشارن تي ناچ بند ڪريو! سنڌ سان گنريل ۲۷ سال جيڪي ڪجهه ٿيو آهي ان ۾ وڏيرا شاهيءَ کان سواءِ اوهين به ڪجهه بلب انهن کان به. وڌيڪ جوابدار آهيو. ڪهڙو وزارت لاءِ غدار ٿيو. اوهان وڌيڪ نيچ آهيو. اوهان نه ٻن چئن سئو رپين، جلس جي صدارتن، اخباري بيانن، چاهلوسين ۽ ٺلهي خوشامد تي سنڌ جا مفاد وڪڻندا ۽ غداريون ڪندا رهيا آهيو، اوهين رهبر جي ويس ۾ رهڻ ٿيا ويٺا آهيو. اوهين ته علاج جي بهاني زهر ويٺا پياريو. اوهان سنڌ کي اندران جڏو، لولو ۽ لنگڙو هڪيو آهي. اوهان هر فيصلوي جي گهڙيءَ تي سنڌ کي پٺ ۾

خنجر هنيو آهي. اوهان ”سنڌي هاري ورڪر“ - ”سنڌي شاگرد ليڊر“ - ”سنڌي قومي اديب“ جي پهروپ ۾ سنڌي عوام مان ويساهه گهائي ڪئي آهي. اوهان پنهنجو سڀ عقل، ذهن، طاقت ۽ لياقت عوام جي اکين ۾ ڏوڙ وجهڻ لاءِ استعمال ڪئي آهي. اوهان جي ئي معرفت دشمنن سنڌ جي اتحاد کي تباهه ڪيو آهي. اوهان ئي سنڌ جي بيوسي ۽ هيٺائي جا فوري ڪارڻ آهيو. اوهين ئي بلوچ، عبدالرزاق ۽ ٻين شهيدن جا اصلي قاتل آهيو.

پنهنجي آڻائن جي ڪيري تي نه ڪڍو! انهن جون پاڙون برابر پاتال ۾ آهن. هو برابر پاڪستان جي حاڪم ٿوي جا نمائندا آهن، هنن وٽ انگلون، پالاڪيون، دولت، عوام دشمن علم، ڏاهپون، هلنديون، پچنديون، اخبارون، رسالا ۽ ٻيا وسيل آهن. هو اوهان کي هر طرح لڪائي ڇپائي، ۽ عوام کي پٺيلائي سگهن ٿا. هو اوهان مان هڪڙن دلائن هٿان ٻين دلائن جي تعريف ڪرائي، بيان ڏياري، صدارتون ڪرائي، ڪجهه وقت عوام کي آلو بنائي سگهن ٿا. اوهين به هينئر پاڻ تي ڪئين پوش چاڙهيو هيا هلو تنهنڪري اوهان کي هڪدم صحيح سڃاڻڻ برابر ڏکيو آهي. هينئر پلي ڪيترو به پنهنجي قلم ۽ زبان کان پيشو ڪرائي، ڪوڙ ڪريو، ڪلائون ڪريو، وات مان ڪٿون ڳارو، تال مگر ڪريو، ٺهراءُ پاس ڪريو. ڪوڙيون ڪاغذي

تذقيمون ۽ جماعتون ٺاهيون، هڪجهڙي ڪري لقب القاب ڏيون،
 صدارتون ۽ عهدا مائون، پاڻ کي عظيم سورما سڏائي
 اسٽيج تي سان ٻاڏي وانگر ٽاڏيون ڏيون، سنڌ جي حبيب
 جا سالڪ رجايون جيڪي وڻيو ۽ ڪريو، پر ان
 ڏينهن کي نه ۽ سارجو جڏهن سنڌي عوام اوهان کي
 سڃاڻي وٺندو.

ياد رکڻو! اهو ڏينهن ايترو پري ناهي، جيئن اوهان
 سمجهو ٿا. نقلي ترقي پسند پناغڪر ۽ انهن جا دلاو
 وڌيڪ بدعاشيون بد ڪريو. سنڌ جي جان ڇڏيو!

سنڌ جا اڏيو! شاگردو، هاريو، مڙو! پاڻ ۾
 متحد ٿيو، سنڌي ادبي سنگت توڙي ٻين مڙي قومي
 مورچن کي مضبوط ڪريو ۽ وڏايو، اتان سنڌ دشمنن
 ۽ سندن دلائل کي ٻي ڏخل ڪريو، نقلي ترقي پسندي
 خلاف جدوجهد هلايو ۽ انقلابي وطن دوستيءَ جي جهنڊي
 کي اوچو ڪريو، جيئي سنڌ!

[ماهور ”تحرڪ“ = اپريل ۱۹۵۳ع]

پورهيتن کي سلام!

هي مٿي جو سهيتو آهي. مٿي جي پهرين تاريخ وڏو ڏينهن آهي. اهو انساني تاريخ جو اٽوڪو ۽ نرالو ڏينهن آهي. عام وڏا ڏينهن ڪنهن خاص ملڪ، قوم يا مذهبي جا وڏا ڏينهن هوندا آهن. هي دنيا جي سڀني ڪنڊن جي سڀني ملڪن، سڀني قومن، سڀني مذهبن، سڀني رنگن، سڀني نسلن جي ماڻهن جو وڏو ڏينهن آهي. بازن جو پورهيو ڪندڙ سموري انسان ذات جا گهڻي پر گهڻا ماڻهو هميشه پورهيت هئا ۽ آهن. پهرين مٿي سڄي دنيا جي پورهيتن جو وڏو ڏينهن آهي. هي ان حساب سان روءِ زمين جو، سموري انساني تاريخ جو، وڏي پر وڏو ڏينهن آهي.

دنيا جي ٽي ٻئي ۽ ٻي ڇي پورهيتن جون حڪومتون قائم ٿي چڪيون آهن، اتي ان ڏينهن عيدون ملهايون وينديون. دنيا جي عظيم پورهيت تخت گاهن پيڪنگ، ماسڪو، برلن، هيوٽي، وارسا، هوانا، پراگ، بيلگريڊ، بوڊاپيسٽ، الان باٽورز، پيانگ يانگ، ترانا، عدن، بخارا، سنڌ ۽ سوڌا وغيره ۾ ڪروڙين پورهيت عوام ۽ سندن هٿياربند فوجي دستا قدامت دور سان پرڏيئون ۽ مارچون

ڪنڊا ۽ سڄي دنيا جي پورهئي جي ڌاريلن، برمائيدارن،
وڏيرن ۽ جاگيردارن جي دليين ۾ ڪنڊيون وجهندا.

اهي سڄي دنيا ۾ جتي به پورهيت متحد ۽ منظم
آهن. اتي شاندار جلوس ڪرندا، جاسا ٿيندا ۽ پورهيت
عوام هڪ دفعو وري اهو ٻڪو بهم ورجائيندا ته ”سڄي
دنيا جي پاڙي پاڙيءَ کي ڌرتيءَ جي حرام کائو
ڦورو ڌاريلن کان آزاد ڪرائي اتي ڌرتيءَ جي پورهيو
ڪندڙ خالائي پڻ ۽ ڌيئڻ جو راج قائم ڪنداسون.“

پاڪستان ۾ پنجابي، پٺاڻ ۽ پناهگير مزور به اهو
ڌيئڻ وڌي ٿيڻ سان ملهائيندا. پر سنڌي پورهيت اهو
ڌيئڻ پنهنجي مڙسيءَ سان پنهنجي ليکي ملهائي نه
سگهندا، هو ٻين جي پويان ويچارا ٿيو پوين صفن ۾
پڻا هوندا. ڇو ته سنڌ دشمن پناهگير پنجابي نقلي
ترقي پسند سنڌ جي پورهيت تحريڪ تي چاٽيل آهن.
انهن جي چاڙتن ٿرڙ ٺوڙ ٺولين وڏيرن ۽ چوڌرين سنڌي
پورهيتن لاءِ سنڌ جي ڪارخانن جا گيت بند ڪري
ڇڏيا آهن. سنڌي پورهيت پنهنجي گهر ۾ چور آهن.
سندن بگهر جي پورهئي مان جيڪو اناج ۽ ڪپهه
پيدا ٿئي ٿو، جيڪو غير ملڪي ماڻهو ملي ٿو، ڍلن
۽ ٽيڪسن جي صورت ۾ سندن جيڪو خزانو سرڪار
۾ جمع ٿئي ٿو، ان مان جيڪي ڪارخانا پون ٿا،
اهي سڀ سنڌ دشمن لاءِ وقف آهن، سنڌي پورهيت،
وڏيرن کي مٿيون ۽ گيسون ڪري سگهن ڪارخاني ۾

ڪا هڪ اڌ جاءِ وٺڻ ۾ ڪامياب ٿيڻ ٿا ته ان تان
 ٻه نقلين جا ٻوٽ ڦريو وڃن. ”محنت ڪشون ڪي حقوقي“
 ۽ ”القلاب“ خطري ۾ پئجي وڃن ۽ هو پنهنجي ٿرڀڙ-
 يونين جي چاڙهن جي معرفت سرماييدارن کي چيو
 سنڌين کي ڪڍايو ڇڏڻ ٿا يا وري وڌيڪن کي دٻايو
 سنڌين کي انهن وٽان ئي جواب ڏياريو ڇڏڻ.

سنڌ جو ان هاڻي ڪاٿي سنڌي پورهيت کي ڏسڻا
 ڏيئي ڪڍندڙ اهي ٽههجي ۽ نمڪ حرام پورهيت-دشمن
 نقلي ۽ سنڌن چاڙتا، ٻهرون مٽي تي وڏي بي حياتيءَ
 ۽ بي سرمايت سان پورهيت اتحاد جون ڳالهيون ڪندا،
 پنهنجي پورهيت دوستيءَ جون لپاڙون هڻندا، پورهيتن
 سان همدرديءَ جا لڙڪا ڳاڙيندا ۽ پنهنجي پورهيت-
 دشمن ڏوهن تي ڀردو وجهڻ جي ڪوشش ڪندا. پر
 سنڌي پورهيت کين سڃاڻن ٿا ته اهي منافق سنڌ جي
 پورهيت عوام جا ازلي ويري ۽ جاني دشمن آهن. کين
 خبر آهي ته وطن جي وارث پورهيتن کي پنهنجي
 وطن ۾ چور ڪندڙ بدعاش هرگز پورهيت دوست ٿي
 نٿو سگهي.

عجيب ڳالهه!

سنڌ جي پنهنجي ڌرتي هجي، سنڌ ۾ سنڌين جي
 پنهنجي حڪومت قائم ٿيل هجي، سنڌ تان ڏهه ڏهه

سر گھورڻ وارا سنڌي سپوت سنڌ جا حاڪم هجن،
 وزير اعظم سنڌي هجي، سو پڻ معمولي ماڻهو نه، پر
 قائد عوام پنجر ايشيا جهڙو تر مڙس، جنهن جي همت
 ۽ هيبت چوڻ واشنگٽن کان وٺي ماسڪو تائين رڙيون
 ۽ ڪوڪريا هجن، جنهن جي سڌ تي سڌ ڏيڻ ۾ ڏيا
 جا صدر، سلطان ۽ بادشاهه به فخر سمجهندا هجن. جيڪو
 پاڪستان جي ماڻهن سان ايڏو پيار ڪندو هجي جو
 سنگين ڏوهن جي الزامن ۾ جهليل پاڪستاني ملزمن
 کي ڪيس مان ڇڏائڻ لاءِ پاڻ استعيفا ڏيڻ لاءِ تيار
 هجي، جنهن وٽ بهادر ۽ جري فوج هجي جيڪو
 پنهنجي ئي اچي ته ان فوج کي خود پاڪستاني
 ٿي ڇاڙهڻ ۾ به نه ڪينائي، جنهن وٽ وزير، گورنر،
 ڪمانڊر انچيف ۽ صدر ڪاٺ ۾ پيا هجن، جيڪو
 ”تعرمن تشاء و تزل من تشاء“ (جنهن کي وٺي ٿو تنهن
 کي عزت ڏين، جنهن کي وٺي ٿو تنهن کي ذات ڏن)
 وارا جلوا ڏيکاريندو هجي، اتي ذوالفقار علي ڀٽي کي
 قائد عوام بنائڻ وارو سنڌي پورهيت رڳو مڙوريءَ کان
 به تڙيل هجي ۽ در در ڏکا ٻيو کائيندو هجي سا
 ڪهڙي نه عجيب ڳالهه آهي.

ائين ته نه آهي ته هندستان، روس يا آمريڪا سان
 منهن ڏيڻ سولو آهي. پر پنهنجيڪري - پنهنجي زميندارن،
 سرماڻيدارن ۽ غندن جوڙيوالن کان مظلوم سنڌين ۽ بلوچن
 کي پنهنجا حق وٺي ڏيڻ ڏکيو آهي؟ ائين ته نه آهي. ته لکين

سنڌين ۽ بلوچن کي گهرو گهو ڏيڻ سولو آهي. پر هڪڙي
 ۾ پناهگير - پنجابي زميندار سرماڻيدار يا سنڌي جوڙيال
 جو معمولي پٿرو نه کڻڻ به خطري جهڙو ڪم آهي؟
 ائين ته نه آهي ته اسين ٻي دنيا اڳيان ۽ سنڌي
 عوام اڳيان سڄا پڇا شيئن آهيون پر سنڌي عوام جي
 دشمنن اڳيان ڪنگڙي شيئن آهيون؟ ائين ته نه آهي
 ته سنڌي عوام جي نفسي ۽ نقصانن جي ڪن به اسان
 جي مڙسي آڌاري مڙسي آهي، فقط ڏسي دل خوش
 ڪرڻ جي مڙسي آهي؟ جي ائين ته آهي، جي ”اچي
 پگڙ م پيس اندر مڙهي اڳڙيون“ ۽ ”نانءُ پڙا ڏيهر
 بهران“ وارو قصو ٺاهي ته پوءِ سنڌي پورهيت عوام
 کي پنهنجا ڪيسل حق ملڻ گهرجن. سنڌ اندر هڪڙو
 به ڪارخانو اهڙو نه هئڻ گهرجي جنهن ۾ سنڌي ماڻهن
 جي اڪثريت هجي. ايسٽائين هڪڙو به اهڙو ڪارخانو
 قائم ٿي ٿيڻ نه ڏجي جيستائين ڪارخاني هئڻ وارو
 اڪي نه ٿي ته سنڌي پورهيتن سان به اڪائي نه
 ڪندس، منڍ کان اول کين پنهنجا پورا حق ڏيندس.

اهم قومي مسئلو

هي مسئلو سنڌ جو قومي مسئلو آهي. سنڌي
 پورهيت جي طاقت ۾ نه هجڻ ڪري سنڌ جي عوامي
 جدوجهد جي ڏاڙهي وڌيڪ ۽ پناهگير نقلي ترقي پسندن
 جي هٿن ۾ آهي، جي ان کي ڪٽ پٽي ڪريو به

نچائين. سنڌ جي جياپي جي چاڀي سنڌي پورهيت آهي. ان ڪري سنڌي پورهيتن، هارين، شاگردن، اديبن ۽ قومي ڪارڪنن ۽ ٻئي سموري وطن دوست عوام کي هي مسئلو پنهنجي هٿ ۾ کڻڻ گهرجي ۽ ملڪ جي مالڪن تي زور آڻڻ گهرجي ته هن مسئلي کي نواڻ جي پاليسي ترڪ ڪن. جتي به اسان جا ڪچهرين جا ڪوڏيا ۽ مجلسن جا مور حاڪم تڪليفون وٺي پنهن جي تقرير دٻڙير پٽائڻ اچن ۽ پنهنجي حيرت انگيز عوامي ڪارنانهن جو وڻندڙ داستان شروع ڪن، اتي ڪاٺن سوال پڇي ڪين موقعو ڏيڻ گهرجي ته هو اهو پٽائين ته هنن سنڌي پورهيت عوام خلاف هن سازش کي روڪائڻ لاءِ ڪهڙا ڪهڙا قدم کنيا آهن ۽ انهن مان هيستائين ڪوبه ڪو تهل ڇو ڪونه نڪتو آهي؟ ڪاٺن خاص ڪري اهو به معلوم ڪجي ته سنڌ جي ڪارخانن ۾ ڪم ڪندڙ ڪل مزدور گهڻا آهن؟ انهن ۾ سنڌي ٻولي ڳالهائيندڙ پورهيتن جو تعداد ۽ في سيڪڙو ڪيترو آهي؟ ٽي سگهي ته ڪنهن محب وطن اسيمبلي ميمبر کان اسيمبلي ۾ اهڙا سوال پڇائي اهي انگ اکر معلوم ڪجن.

هٿ ڪندڙ ٿيو!

ٻي طرف سنڌي پورهيتن کي گهرجي ته هو سنڌ دشمن پناهگير ترقي پسندن ۽ سندن چاڙهن تي ريل يونين

وڌارن جي چڪر سان نڪرڻ ۽ سنڌن سنڌ دشمن بد صورت چهري کي اڳهاڙو ڪن. پاڻ تي ۽ سنڌي عوام تي پاڙين. محنت ڪري ۽ تڪليف وٺي پورهيت ڄاڻ ۽ سمجهه پرائين. پاڻ کي سنڌي عوام جو ڏاهو سمجهو. ائموٽ ۽ اورچ مهر وارو اڳوان دستو ثابت ڪن. سنڌي هارين سان اتحاد ڪن. سنڌ جي مسورن موجب وطن طبقن کي پاڻ سان ملائين ۽ پنهنجي اڳواڻي هيٺ سنڌي عوام جو عظيم اتحاد قائم ڪري، وزن وڪڙڻ ۽ لاهين چاڙهين واري اٿانگي ۽ ڊگهي جدوجهد هلائي سنڌ تان وڌيرا شاهي ۽ سنڌ دشمن سامراجين جي غلاميءَ جو گهٽ لاهين ۽ سنڌ ۾ پورهيت عوامي راڄ قائم ڪن. ان لاءِ ضروري آهي ته هو رڳو خيس ۽ عارضي فائدن ۽ لالچن لاءِ جدوجهد نه ڪن پر پنهنجي سچي جدوجهد ۾ سنڌ جي گڏيل مفادن ۽ آخري مقصدن جو خيال رکن. سنڌ جا وارث ٿي سوچين. مڪڻي اقتصاديت پرستيءَ جي ٽپڻ مان نڪري اقتصادي ۽ سياسي جدوجهد کي ملائي هڪ ڪن. طبقاتي ۽ قومي جدوجهد کي ملائي هڪ ڪن. هڪجهڙائي ۽ انصاف جي بنيادن تي، سنڌ جي گذر جي وسيلن تي پهريون حق سنڌي پورهيتن جو آهي. انهيءَ قدرتي اصول جي بنيادن تي، ۽ فقط انهن بنيادن تي، پاڪستان جي ٻين انصاف پسند حق پرست پورهيت ڀائرن سان اتحاد قائم ڪن ۽ ان کي مضبوط ڪن. سچي دنيا

جي پورهين جي جدوجهد سمجهن. سنڌ، پاڪستان ۽ دنيا جي انقلاب کي پنهنجو مقصد بنائين. فتح سنڌي پورهيت ۽ سنڌي پورهيت عوام جي ٿيندي. سنڌي پورهيت جيئي! سنڌي پورهين جي ٻڌي جيئي! دنيا جي سڀني ملڪن جي پورهين جي ٻڌي جيئي! دنيا جي مظلوم پورهين ۽ مظلوم قومن جي ٻڌي جيئي! جيئي سنڌا!

هاڻ ٻين کي نه وارو ڏي!

سنڌ جي پوتار سوا سؤ سال عوام جا چپ سڀي ۽ پاڻ ڳالهائو آهي. سنڌي عوام سوا سؤ سال آهي. هن وڏيرو، پوتار، زميندار، سردار ٿي ڳالهائو آهي. هن پوليس جو مشر، سرڪاري، شاهه ۽ اُترپري ميجسٽريٽ بنجي ڳالهائو آهي. هن سينيٽري ڪميٽيءَ ۽ ايڪول بورڊ، ميونسپلٽي، لوڪلبورڊ، اسيمبلي ۽ پارليامينٽ جو ميمبر بنجي ڳالهائو آهي. هن ٻن ٻن انگريز پرست امن ڪميٽيءَ وارو بنجي، پوءِ ڪانگريس جي ۽ ليگي بنجي، پوءِ ريپبلڪن، پوءِ ڪميونسٽن ليگي ۽ ڪائونسل ليگي ۽ قيوم ليگي بنجي ڳالهائو آهي. هاڻ هو پيپلز پارٽي ٿيو آهي ۽ اڳي کان به گهڻو ٿو ڳالهائي. هن پوليس جمڙا، ٽيڙا، داروغي جو حمايتي بنجي ڳالهائو آهي. هن ڪمائي، ڪليڪٽر، ڪمشنر، گورنر ۽ وائسراءِ جو وفادار ٿي ڳالهائو آهي. هن قائد اعظم، قائد ملت،

چو ٿوري محمد علي، غلام محمد، اسڪندر مرزا، جنرل
ايوب، جنرل يحيى خان جو پروانو ٿي ڳالهائڻو آهي.
هان هو عوامي ٿيو آهي ۽ قائد عوام جو فدائي بنجي
ڳالهائي پيو ۽ ڏاڍو ٿو ڳالهائي! هو سڄو وقت پيو
ڳالهائي!

سنڌي پوتار هر وقت، هر زماني ۾ سنڌ جي سموري
تاريخ جي هر دور ۾، هميشه ڳالهائيندو رهيو آهي.
سنڌي عوام سڄو وقت ۽ هميشه ٻڌندا ۽ سنڌدا رهيا
آهن. هان هو ٻڌي ٻڌي رت ٿي پيا آهن. سندن ڪن
ٻچي پيا آهن. هو هان پاڻ ڳالهائڻ گهرن ٿا. پر پوتار
چوي ٿو ”رڳو آءٌ ڳالهائيان، اوهين رڳو ٻڌو“ جنهن
ڪان وات مان ڪو اکر نڪري ٿو، تنهن کي ڪاٺ
۾ وجهيو ڇڏي. هاري ڪاٺ ۾ آهن. شاگرد ڪاٺ
۾ آهن. اديب ڪاٺ ۾ آهن. ٻين تي ڪيس چالان
ٿيا آهن. گهڻن تي وارنٽ آهن، اهي سڀئي ڪاٺ ۾
هوندا. پوتار ڪنهن کي به ڳالهائڻ نٿو ڏئي.

پوتار! هان ته ٻين کي به وارو ڏي! خدا کي
سچ! گهڙي ڪن ته جان ڇڏ! ڪجهه ته عوام کي به
وات ڪوٺ ڏي. عوام کي رڳو ايترو ته محسوس
ڪرڻ ڏي ته ڪن به وات آهي. عوام جي نالي ۾
عوام جا چپ سڀي ڇڏڻ ۽ رڳو پاڻ ڳالهائڻ ڪٿي
جي شرافت آهي!

ڳالهائڻ ڏيو! هارين کي، مزدورن کي، اديبن کي.

مسڪينن کي، مجبورن کي، ماريلن کي! ائين نه ٿئي جو ماڻهو سهي سهي، ڪنهن ڏينهن آڏجي، اهڙي هيٺاڪ هڪل ڪن جو اوهان جا ”عوامي“ محل ۽ ماڙيون ڊهي اچي پٽ پون. ڏاهيا ٿيا! ڪجهه هوش ڌاريو! سنڌي عوام وڌيڪ ٻوٽ سبيل رهڻ لاءِ تيار ناهي، سنڌي عوام کي پنهنجا جمهوري حق ڪپن. اهي هو هر حالت ۾ حاصل ڪندا.

هارين، مزورن، شاگردن، اديبن کي چپ چورڻ جي ڏوهه ۾ قيد ڪرڻ بند ڪريو! قيد ٿيل هاري، مزور، شاگرد ۽ اديب آزاد ڪريو. جي ايم سيد کي سن کان ٻاهر هلڻ چلڻ ۽ ڳالهائڻ ڏيو. پليجي، عالم شاهن پٿري عطا مجيد پيٿري ۽ غلام عباس پيٿري، تان ڪيس واپس وٺو. ابراهيم منشي، طارق اشرف ۽ ٻين کي آزاد ڪريو.

[ماهور ”تحريڪ“ - مئي ۱۹۷۳]

سنڌي هاري عوام کي بي دخل ڪندڙن کي بي دخل ڪريو!

سنڌي هارين طرفان ڪرسيءَ تي ويهاريل سرڪار
نامدار کي سالن کان پوءِ نيٺ سنڌي هاري ياد رچي
ويا آهن. ملڪ جي حاڪمن کي ڪنهن ٻڌايو آهي
ته هاري بي دخل پيا ٿين؛ هنن اعلان ڪيو آهي ته
بي دخلين بند ڪرايون وينديون. ڪن صاحبن گهر
ڪئي آهي ته بي دخل ڪندڙ زميندارن جون لسٽون
ٺاهي مٿن قدم ڪنيو وڃي.

سرڪار نامدار جي مخالفن جو الزام آهي ته اها
سڀ ايندڙ چونڊن لاءِ تياري آهي. سنڌ جي پورهيت
عوام کي هيترا ڏينهن ڏپ ڏيئي، ماري، لٽائي، چيپائي
هان وري کين منهن تان هٿ پيوڻائي، مائراڻي ڪاٺ
جو ٻيو واٽ ۾ ڏيئي کين اليڪشن سرڪس ۾ اشارن
تي نچائڻ، ٽپائڻ لاءِ تيار ڪيو پيو وڃي. ته جيئن
عوامي جمهوريت جي رڪارڊ جي پورائي ڪري وري
ٻه ٻيا پنج سال پنا ڪنڪي حڪومت جون لسٽون
وڻجن. هنن جي دعويٰ آهي ته زرعي ستارن ۾ وڏن

زميندارن حقيقت ۾ هڪڙي پاڙي ۾ زمين ڪانه ڇڏي
 آهي. هڪڙو سِر ۾ ٻج جو ڪونڊ ڏنو آهي. هڪڙي
 ڏينهن ۾ ٻي دخلي بند ڪانه ٿي آهي. ڪا ڇپ آهي
 آهي ته فقط ننڍڙي کائيدار ڪئي. وڏا زميندار ننڍن
 کائيدارن ۽ هارين کي پاڻ ۾ ويڙهائي پاڻ وٽان موٽا
 ڏسن. وڏن زميندارن جي هارين سان ڦرلٽ، ظلم ۽
 دهشت وڌيا آهن. گهڻا سامن. حاڪمانا زرعي ستارا
 ۽ منڊن هارين سان همدردِي، اها ڳالهه هن صديءَ
 جو وڏي ۾ وڏو مذاق، چٽر ۽ ڌونگ آهي. پورو ڪندا
 وسيلي عوام جي اکين ۾ ڌوڙ وجهڻ ۽ منڊن زخمن
 تي لوڻ پرڪڻڻ جو انهيءَ کان وڏو مثال دنيا ۾ ڪونه
 ملندو وغيره وغيره. اصل ڳالهه ڇا آهي، تنهن جي خبر
 هڪڙي هاري عوام کي هوندي ٻي حاڪمن کي.
 حاڪم ڳالهائين ٿا. عوام خاموش آهن. انهي کي
 عوامي حڪومت طرفان جڏهن پنهنجي ليکي پاڻ ڳالهائڻ
 جي موڪل ملندي يا هو پاڻ پنهنجي مڙسيءَ سان
 اهو حق حاصل ڪندا. تڏهن ٻيئي طرف پيش ٿي
 سگهندا ۽ صحيح حقيقتون معلوم ٿي سگهندون. هن
 حاڪمائي گرفتار ۽ عوامي مات جي دور ۾ في الحال
 فقط ڌڪا هڻي سگهجن ٿا. اسين ڌڪا هڻڻ ٿا چاهيون.
 انگريز غلام بڻائيندڙن سنڌي پورهيت عوام کي
 بغاوت ڪري، آزاد ٿيڻ کان هميشه لاءِ روڪڻ ۽
 منڊن ميس مارڻ لاءِ منڊن گلر جو آڌو يعني سڏا

جي ڌرڻي ڪاٺڻ ڪسي، پنهنجي دلالن جي حوالي ڪئي. محب وطنن کي ٿاڻيون ۽ جاسوسن، دلالن ۽ غدارن کي عوام جون زمينون ڏيون ويون. اهڙيءَ طرح سنڌي پورهيت عوام جي ڳاڙهي ٿي. سنڌ دشمن وڏيرا شاهي ستار ڪئي وئي. مٿان وري ڪوڙا ڪلمنت ۽ سيمار نازل ڪيا ويا. تان جو سنڌي پورهيت عوام پنهنجي ڌرتيءَ جي پاڙي پاڙي تان تارڪ ٿي ويو. اڄ ۸۵ سيڪڙو سنڌي عوام هاري آهي. پنهنجيءَ ۾ چورن پراڻي وس، ميوو، نڌڪو، هيسيل، ڦريل ۽ ماريل. سنڌي هاري زمين مان جيڪو اڀائي ٿو، تنهن مان شاهه شاهوڪاريءَ واري باقاعده ڦر کان سواءِ وڏيري جي اوطاق، گهوڙي، سريت، مرشد، ملاڻ وغيره ويهن بلاڻن جي پتي ٿي نڪري. چاليهه ٻيون ستهيون ٿلهيون چورون زت ٿيون چوئين. جيڪي بچي اهو ٿو، ليڪي ۽ اکهن جي گهوڙن ۽ بهوڙن جهڙن وڏيرڪن وڃان ۾ غرق ٿئي. پوءِ ٻه سالن جا سال ليڪو هڪو ٿئي. سنڌي هاري عوام سڏائين قرضي. ابا ڏاڏا قرضي، پاڻ قرضي، پويان قرضي، نسلن جا نسل قرضي، ڏوهاري غلام. مٿان وري ٻي دخليءَ جو دڙڪو. وڏيرو جڏهن ڪاوڙجي تڏهن چئي ”نڪر منهنجي زمين مان ٻاهر!“ بيگڙ نه ڏئي ته ٻي دخليءَ ليڪو گهري ته ٻي دخلي. لکن سڏائين مٿان روزي ٻي دخليءَ جي اها تلوار لنگي پئي. وڏيرا شاهيءَ جي غلبن ۽ دلالن جون لوڻيون، سڏائين

راجوئي فيصلن جا گهاٽا، سندن پوليس ٿاڻا، روپيو
 آفيسون، عدالتون پنهنجو ڪم ڪنديون رهن ٿيون.
 چورن، زورين، ٿرون، ڌاڙا، لڄاڻون جاري آهن.
 ڪوڙيون فرسٽ رپورٽون لکجن هيون. قلم ۱۰۹ ۽ ۱۱۰
 جون ڪاريون ڪوراڙيون پنهنجا وات ٻاڙيو روز نئين
 سنڌي پورهيت شڪار جي تلاش ۾ ويٺيون آهن.
 وڏيرا شاهي جي دلال پوليس جي ڪوس گهرن ۾
 ڪاسائي پنهنجي ڪاروبار ۾ رڌل آهن. ستر لک سنڌي
 هاري سپورن جي ميس مارڻ ۽ حشمت وٺڻ لاءِ سنڌ
 جي هر پوليس چوڪي ۽ ٿاڻي تي ڪانٽر ۽ بزدل
 وردي پوش لغورن ۽ عاڏتي مجرم جا ٽولا سنڌ جي
 مهل ڪرڻ جهڙن بڙسن، ڪوپن ۽ ڪونڌرن کي التو
 لڌڪائي، ڪين مرچ ۽ برفون پيا وجهن. سندن مائن ۽
 پيٽرن جون ٽپي اڳيان بي حرمتيون پيا ڪن، سندن
 هٿ گڏ پيئي، سندن بدن کي ڏٺي، سندن چوڙيون
 لاهي، ڪپڻ جسماني ۽ روحاني طرح اڇڏو، لولو، لنگڙو
 ۽ اڀاڇ پيا پٽائين. انهن پوليس جي پيڙيل ۽ اڏايل
 لاشن کي وري وڌيڪي ”قانون“ ۽ ”انصاف“ جي
 جانيه ۾ پيو پيو وڃي. هڪڙي هڪڙي ٿڌي ۾ سالن
 جا سال پوليس ”حفاظت“ ۾ رماله پيا ملن. ضامنن جون
 درخواستون رد ۽ منظور ٿيون ٿين. شتواين مٿان شتوايون
 پيون ملن. وڪيل صاحبان آڏيون پهچائون، بحث ۽
 دليل بازون پيا ڪن، قانون جي جوڻن مان پٺا پيا

ڪن، تخت سليمانِي تي ويٺل سوني قلم وارا صاحب
سالن جا سال انصاف جا ساڳيا تر پيا ٿورين، فتوائون
هيون ملن. اهيون ٽيپليون هيون ٿين. عدالتي ”حفاظت“
۽ جيل جي ”حفاظت“ ۾ ڏنڊا پيڙيون، انڌاريون،
ڪانجهيون، ڦاٽا، ڏلتون ۽ عذاب پيا ملن. پويان پڪيا
اگهاڙا ٻچا دربدر پيا پئڪن.

ڦڙو اڪثر هڪڙو، ۽ هڪڙي هنڌ نه هوندو آهي.
اڪثر وڏيرا دوست وڏيرن هٿان هڪڙي هڪڙي هاري
تي ٻن ٽن ضلعن ۾ پري پري ڪيس داخل ڪرائي
چڏيندا آهن. پوءِ ته جيئري ئي موت اکين اڳيان اچي
وڃي. جوان هاري اچي ڏاڙهيءَ وارو اچي ٿئي ته
ڪيس نٿا نڪال ٿين. ڪئين سنڌي ماڻهو هاندي هلندي،
گهلجندي گهلجندي پيساهه پورا ڪريو وڃن. انهيءَ
وڏيرڪي دٻاءُ، دهشت ۽ عذاب جي خوف کان لکين
سنڌي هاري ويچارا جيڪي جت آهن، اهي اتي ساهه
سڪايو وڏيرا شاهيءَ اڳيان ڪنڌ نايو هٿ ٻڌيو ويٺا
هيڙهجن، ڦرجن، مارجن ۽ بکون، ڏلتون ۽ عذاب سهن.
ٻاهر پڙڪ نٿا ڪين.

تڏهن به وڏيرا شاهي خوش ناهي. ڪشور کان
ڪيئي بندر ٽائين سنڌ جي ڪنڊ ڪڙڇ ۾ هر ضلعي،
هر تعلقي، هر ٽپي، هر ڏيهه ۾ روز ڪنهن نه ڪنهن
سنڌي هاري ڪٽنب ڪئي پنهنجي سانڍيل، ڦاٽيل ڦرڻي
جي ٽڪري تان لوتڙي ڪڍيو وڃي ٿو. سوين هيٺايل

۽ ڏهڪايل سنڌي هاري ماڻهو مارن، ٻوڙن، ڪپسن،
ڦٽن، چورين ڌاڙن کان مجبور ٿي، لڏا مٿن تي، ٻچا
وات ۽ اباڻا ٻڍ ڇڏي، ديس ۾ پرديسي بنجي، منهن
واه ڪري ڳهي، اجهي ۽ سلامتي جي ڳولا ۾ نڪريو
پون ٿا.

بي دخليون بڻد ڪرائن جا زوردار اعلان جاري
آهن. ٻئي طرف ستر لک سنڌي سڀوئن کي وري جيٽارڻ
جي جدوجهد ۾ زور شور سان جاري آهي. سنڌي هاري
قوم جا قوم پرست نڌيا پوتار پنهنجي ”قوم“ جي
نيجات ۽ چونڪاري لاءِ سر ڌڙ جي بازي لڳائي رهيا
آهن. ايتو ۽ هو ”قوم“ جو مطلب پوتارن جي ”قوم“
وٺن ٿا. سنڌي هاري جو نالو فقط پوتارن جي قوم جو
تعداد وڏو ڪري ڏيکارڻ لاءِ ڪتب آندو وڃي ٿو.
هن لاءِ هاري ”قوم“ ناهن. انهن جي بي دخلي سندن
”قوم“ جو مسئلو ناهي. نئين پوتارن جي ”قوم“ جا
”قومي مسئلا“ پيا آهن. انهن مسئلن بابت نئين پوتارن
جي قومي جدوجهد جاري آهي. ٽئي طرف سنڌي پورهيت
جدوجهد جا ٽيڪيدار پنجابي - پناهگير ڪامريڊ حضرات
پنهنجي ڪامريڊي ڪاروبار ۾ جتيل آهن. اخباري بيان
چيچن پيا. هريس ڪانفرنسون ٿين پيون. ڪاغذي هاري
ڪميٽيون ٺهڻ پيون. پناهگير - پنجابي ڪامريڊ حضرات
سنڌي هارين پاران ماسڪو، پيڪنگ، لنڊن، ڪابل ۽
بغداد ۾ مهمانن پڻ ڪاٺين پيا هڪڙي پاسي اهي

”عوامي“ - ”قومي“ ۽ ”ڪامريڊي“ جدوجهدون زور شور سان جاري آهن ته ٻئي طرف سنڌ جي هاري عوام جون ٻي دخليون ماڻ مٽيءَ ۾ جاري آهن. اهو قصو هميشه ائين هلڻو راهي. سنڌ جا هاري عوام ان کي هميشه ائين هلڻ نه ڏيندا. هو هن مسئلي کي پس پيش پاڻ تي حل ڪندا. ڪن خبر آهي ته پس پيش هن مسئلي جو هڪڙو ئي مڪمل ۽ صحيح حل آهي. اهو هي آهي ته سنڌي هاري عوام کي پنهنجي ترقيءَ تان بي دخل ڪندڙن کي سنڌي ترقيءَ، سنڌي قوم، سنڌي اقتصادي ۽ سياسي اقتدار تان بي دخل ڪيو وڃي. سنڌ جي زمين سنڌ جا حقيقي هاري پٽ پنهنجي حوالي ڪن ۽ ان کي گلزار بنائين.

[ماهور ”تحريڪ“ - جون ۱۹۷۷]

سر تي پکي هپڪڙو!

تحريرڪي کي ”هنراه“ نيٺ ڦري آيا آهن! هڪڙي
بهنامي نقلي اسلام پسند ڀرمارن جي سي آءِ ڊي جي
ڊورٽن جو ڌوڙيو لڳو ٻيو آهي ته ”تحريرڪي“ ۽ ”تحريرڪي“
وارن کي بند ڪريو نه ته پاڪستان ٿو هٿان وڃي!
انهن ٻنهي پاسي نقلي سوشلسٽ وڏيرن جي دٻ دٻان
لڳي پيشي آهي ”نه ڇڏيون، نه ته هاڻ واري اسلامي
سوشلسٽ وڏيرپ جو غير ڪونهي.“ ٽنهي پاسي نقلي
قوم پرست وڏيرن جي ڀڙ ٻي پيشي ته ”هن کي ڪڍو
نه ته وڏيرڪي ”قوم“ تباهه ٿي ويندي.“ چوٿين پاسي
نقلي ترقي پسند برقي پوئڻ ڌوڙيون هر ڪنهن اڳيان
اڪس تي ڳوڙهو رکيو پيشيون آهن جي ”يد بديرون
ڪر اجنت هماري انقلاب ڪو تباهه ڪر رهيا هين!“
آخر چو؟ اهي سڀ ٽولا ظاهر ۾ هاڻ ۾ آهي
وڃي ٿا دشمن ۾ اندر ۾ سڀ هڪ آهن. سڀ ڏيهي
عوام - دشمن اصل ۾ هڪ آهن. سڀني جو مقصد هڪ
آهي. عوام کي ايتو ٻوڙو، گونگو ۽ ٻوٽ ٻڌل
بنائي ڪن ڦري مڇون مائڻ. ڪين ساڳيو هڪڙو ڊپ
آهي ته متان عوام سڃاڻپ، متحد ۽ منظم ٿي ڪين
ٿڙا نه ٻڌائي ڇڏي. نقلي سوشلسٽ هجن، نقلي

قوم دوست هجن، نقلي انقلابي هجن، توڙي نقلي اسلام -
 پسند، ڪوبه عوام دشمن نٿو چاغي ته عوام هڪ بل
 لاءِ به اٿڻو پوڙو، گونگو ۽ ٻوٽ ٻڌڻ نه هجي. جيڪو
 به عوام کي سجاڳ، متحد ۽ منظم ٿي پنهنجي مڙسي
 ۾ اٿڻ ڪرڻ جي صلاح ٿو ڏي سو سندن گڏيل دشمن
 آهي. ان کي ختم ڪرڻ هو پنهنجو گڏيل فرض سمجهن ٿا.
 ”تحرڪ“ اهو ئي ٿوھ ڪيو آهي. ان نه رڳو
 ظاهري عوام دشمنن کي بي نقاب ڪيو آهي پر سندن
 هردن ۾ ويڙهيل عوام دشمنن کي به ظاهر ڪري سٽڻ
 جي پورهيت ۽ وطن دوست عوام کي خبردار ۽ سجاڳ
 ڪيو آهي ته ”هاڻ ئي پاڙيو، وڏيرا شاهي يا پرماريت
 جي ڪن به ٽولي جو آسرو نه ڪريو نه ته ڏک
 کائيندا!“

ان ڪري هنن مڙي مڙي ”تحرڪ“ کي چئڻي
 طرفن کان گهيري ۾ ورتو آهي. هڪڙي پاسي واريٽ،
 ڪيس ۽ ضمانت جا نوٽيس آهن ته ٻئي پاسي بوڪاسٽائن
 وارن کي چئڻي چوائي، سنڌي عوام کي ”تحرڪ“
 پڙهڻ کان محروم ڪيو، ٻيو وڃي، ڪنهن گجهي
 عوام دشمن هٿ پٽن دٻايو آهي ۽ عوام کان ”تحرڪ“
 لڪائي پٽي وڃي. ان جا ڪيترا بيٺل عوام کي ڏيڻ
 بدران هاڻ وٽ رکي پوءِ واپس موٽايا. ٻيا وڃن
 سنڌي عوام جا گجها توڙي ٻڌرا دشمن ٽولا عوام
 کي سجاڳ ڪرڻ جي ٿوھ ۾ ”تحرڪ“ کي شروع

کان وٺي مختلف طريقن سان اڳجهيون ۽ پٿريون سڙائون
ڏيئي رهيا آهن. امان هيستائين سڀ سڙائون صبر سان
سنئون آهن، هي سڙائون به اسين وڌيڪ دل سان
برداشت ڪنداسين. اسين پنهنجي عوام جي پلي لاءِ
آئيندي به اهڙيون ۽ انهن کان به وڌيڪ سڙائون پوکڻ
لاءِ تيار آهيون. اميد ته سنڌي عوام کي ڪڏهن به
ڪنهن به منزل تي ڪونه لڄائينداسين. اسين پاڙي
ڪونه ٿينداسين. اميد ته اسين هر حال ۾ هر رنگ ۾
پنهنجي پنوهاري سان حال سارو پت پاريندا اينداسين.

ٽيهه هزار ضمانت ڪهڙي ڏوهه ۾؟

عوامي سرڪار نامدار جي گهڻگهرن عوامي عملدارن
کي تحريڪ جي چال چلت ۾ نيٺ خرابي نظر اچي
وئي! حڪم ٿيو ته آئينده پنهنجي چال سڌارڻ لاءِ
ٽيهه هزار اچي ضمانت ۾ رکايو چال خراب ٿي ته
پشما ضبط.

جبل جي ڪنهن همراه جي ڳالهه ڪندا آهن ته
چيائين ته ”نانا وارن جو مرڻ ٿسي مان جو مرڻ
تان ارواح ٿسي ڪچي ويو آهي!“ ”تحريڪ“ گيلريل
سالن ۾ عوامي حڪومت جي سنڌي اديبن ۽ اديبي
رسالن سان پنهنجائي ۾ قرب جا ڪئين لقاء اکين ٿسي
چڪي آهي. تنهنڪري ”تحريڪ“ جو اصل کان

وئي. ارڏاين تان ارواح ڪٽيل آهي. اسان هميشه اهو
خيال رکيو آهي ته:

چنيسر سان ڇاڳڀ، مٿان ڪا منڍ ڪري.
ان ڪري اسان هر لفظ ڏهه-ڏهه ڀيرا ٽڪي ٿوري
لکڻ جي ڪوشش ڪئي آهي. اهو خيال رکيو آهي ته
اسين سوڙما نه سڏياسين ته قربان ٿياسين، ڪم جي
ڳالهه ڪنهن نه ڪنهن روپ ۾ عوام وٽ ضرور پهچي.
ان ڪري اسان کي طعنا به سهڻا پيا ته ”اوهان، هيٽرا
ڏينهن پاڻ کي نه پٽايو آهي ۽ نڪي ”تحرير“ بند
ڪرائي آهي، تنهن مان ثابت ٿيو آهي ته اوهين
سرڪار جا ماڻهو آهيو!“

پر چوندا آهن ته ”درياهه جي ڪپ تي ڇوڪر
ڪڏي، اڄ نه پٽي سڄاڻ پڏي!“ سرڪار نامدار جي
عادل عملدارن نيڪ هڻي، ڏٺي، تحريڪ کي آڻي رڇ
۾ ڦاسائي وڌو آهي. کين تحريڪ تي اصل باهيون
ڪهڙيون آهن، تنهن جي هڪڙي خبر الله کي بهي
کين، ٽين سمجهه پڙهندڙن کي. آهي اصل ڳالههون
چڏي، گهٽ ڏيئي، ڪٿان جو ڪٿي وڃي مارو ڪيو
اٿن، تنهن ڪاريگريءَ واري ڌڪ جو داد نه ڏين
بي انصافي ٿيندي. ذرا ويچار ته ڪريو:—

جنهن ايڊيٽوريل تي ڏم ڪيو ويو آهي، تنهن ۾
نه هڪڪن جو ذڪر آهي، نه سندن رعيت جو، نه سڌ
جو ۽ نه هاڪستان جو. ان جو هتي سان ته ڇا سڃي

ايشيا ڪنڊ سان ڪو واسطو ڪونهي. ان ۾ ڳالهه آهي
هنان کان هزارين ڪوھ پري جي هڪڙي لاطيني
آمريڪي ملڪ چليءَ جي. اتي جي وڏيرڪي، سرمائيدار
ٽولي ڪجهه وقت ٿيو ته عوام جي چونڊيل جمهوري
حڪومت کي قتل ڪري ملڪ ۾ ڪوس شروع ڪري
چڏيا. سڄي دنيا جي عوام، جمهوري پريس، حڪومتن
۽ اڳواڻن انهيءَ عوام دشمن ۽ غدار فاشي فوجي ٽولي
جي ڪرتوتن تي ٿڌ لڻت ڪئي. پاڪستان جي
جمهوري وطن دوست پريس ۽ ماڻهن ۾ عوام جي قاتل،
بدعماش فوجي ٽولي تي لڻت ملامت ڪئي. سڀني کان
زوردار لڻت ملامت پاڪستان جي وزير اعظم جناب
ذوالفقار علي ڀٽي صاحب ڪئي. ”تحرڪ“ به سڄي
جهان جي عوام پاران عوام جي قاتل فوجي غنڊن
تي ملامت ڪئي. اسان جي پريس عملدارن گهڻي
جاڪوڙ سان گھوپ ڪري ”تحرڪ“ وارا اهي ٻه
اڪير ڳولي هٿ ڪيا ۽ گهڻي غور و خوض ۽ باريڪ بيني
سان تپاس ڪرڻ کان پوءِ هڪدم رزلٽ آئوٽ ڪيائون،
ته ان ست سمنڊ پري واري ملڪ چليءَ جي بدعماش
فوجي ٽولي پاران ڪيل عوام جي قتل جي مذمت
ڪرڻ ڪري ”تحرڪ“ پاڪستان جي امن امان کي
خطري ۾ وجهي ڇڏيو آهي! سنڌين جي پنهنجي
سرڪار نامدار جي عال عملدارن جي اها ٻه مهرباني
جو ڪو، ڪو بهانو ڳوليو اٿن جي سنڌون سڌو چوڻ

ها ته "بند ڪريو پنهنجي بڪواس!" ته اسين ڇا ٿي
 ڇڏي سگهياسين؟ گنهگار، ته اسين هونئن به آهيون!
 سنڌي هجن، سنڌيءَ ۾ رسالو ڪڍڻ، سنڌي عوام جي
 ڳالهه ڪرڻ، هڪ معمولي ڏوهه نه ڪونهن!

اسين سنڌ جي هارين، مزدورن، شاگردن، اديبن،
 دانشورن، وڪيلن ۽ ٻين وطن دوستن جا ٿورا ئي آهيون،
 جن سرڪار جي هن قدم جي مذمت ڪئي آهي. اسين
 سڄي سنڌي عوام کي اپيل ٿا ڪريون ته پنهنجي
 چونڊيل نمائندن معرفت سرڪار تي زور آڻي کين
 "تحرڪ" کي بند ڪرڻ کان روڪين.

امان کي اميد آهي ته سرڪار نامدار "تحرڪ"
 جو گلو گهٽڻ واري خيال کان باز ايندي ۽ امان کي
 پنهنجو عوام دوست فرض ادا ڪرڻ کان نه روڪيندي.
 هر تنهن هوندي به، اهو امڪان موجود آهي ته
 "تحرڪ" بند ٿئي.

جيڪي به ٿيو، اسين ڪنهن به ڪنهن نموني
 سنڌي عوام اڳيان انقلابي وطن دوست نقطي نظر پيش
 ڪندا رهنداسين ۽ پنهنجي حال سارو سنڌي عوام جي
 خدمت ڪندا رهنداسين. ان ۾ اسين ڪابه ڪوتاهي
 ڪونه ڪنداسين. "تحرڪ" جهڙو پيغام ڏنو آهي
 اهو مرڻو ناهي. سنڌي عوام ان کي مرڻ نه ڏيندا.
 "تحرڪ" وري ايندي.

"اهڙا مانجهي مرڻا ناهن، ويس مٿاڻي ورتا آهن!"

[ماهوار "تحرڪ" - جولائي ۱۹۷۳]

سنڌيت مٿان هڪ هٿي ۽ ٺيڪو ختم ڪرايو!

سنڌي قوم جي چوٽڪاري ۽ واڌاري جي جدوجهد ۾ سوين هزارين ماڻهن پنهنجي پوڄ، سمجھ ۽ وس آهر ڪم ڪيو آهي، سور سٺا آهن ۽ قربانيون ڏنيون آهن ۽ ڏين پيا. سنڌي قومي جدوجهد لکين سنڌين - سنڌي هارين، مزورن، غريبن، اديبن، دانشورن، شاگردن ۽ محب وطنن جي جدوجهد آهي. اها ڪنهن هڪڙي ماڻهوءَ جو مورهيائيءَ وارو ڪارنامو ناهي. اها سموري سنڌي قوم جي گڏيل ڪوشش آهي. اڃا پٽ ڊگهو آهي، منزل ڏکي آهي. اڃا گهڻو، گهڻو ڪجهه ڪرڻو آهي. بدقسمتيءَ سان هڪڙي ٽولي گڏريل ڪجهه سالن کان قومي جدوجهد تي زوري ڇاپو هڻي، ان کي پنهنجي چڻ ڏاڻي ملڪيت بنائي وڌو آهي. ان لاءِ هو محترم جي ايم سيد جو نالو ڪتب آڻين ٿا، جي سنڌ جي قومي جدوجهد اڪيلي سر جي ايم سيد هلائي آهي! هو ئي ان جو اڪيلو وارث آهي! سنڌي عوام کي اهو ئي ڪرڻو آهي جيڪي هو چئي! جيڪو ان ۾ حجت ڪندو، سو چئبو ته غبار آهي، سرڪار جو پٽو آهي! وغيره.

اڄ جي وڏي ۾ وڏي قومي ضرورت ”قومي اتحاد“ آهي. ان لاءِ ضروري آهي ته هر ڳالهه ۾ هر وقت ڪنهن هڪڙي فرد، ٽولي يا طبقي بدران سموري سنڌي عوام جي زبردست گهڻائي جي نفعي نقصان جو خيال رکجي، جيڪا ڳالهه جيتري هجي اوتري ڪجي. اجايو وڌاءُ يا ڪوڙ ڪرڻ، قومي تاريخ ۾ جهلسازي ڪري ڪنهن هڪڙي فرد يا هڪڙي ٽولي جي قربانين جا فرضي دامن گهڙي ان کي قوم جو اڪيلو وارث ڪري ٻڌائڻ، قوم جي لکين عوام کي مڃاڻ، متحد ۽ منظم ڪري ميدان ۾ آڻڻ بدران ۽ ججهڻ جي صلاح مصلحت سان قوم جي چونڪاري لاءِ صحيح راهه ڳولي ڪيڏن بدران، سڪتاوت جا ٽڪا هڻي پاڻ کي سورمو سڏائڻ، قومي پريءَ کي ڪُن ۾ ٽاسائڻ، وطن دوستيءَ تي هڪ هٿي ۽ ٺيڪو ڇڏائڻ — اهي ڳالهيون اڄ قومي ٻڌيءَ لاءِ وڏي ۾ وڏيون رڪاوٽون ٿي پيون آهن.

سڄي قوم چڻ سنڌي قوميت کان خارج ۽ لادعوي ٿي پئي آهي. رڳو هڪڙو ننڍڙو ٽولو پاڻ کي ”سنڌي“ سڏايو سگهي ٿو ۽ ٻيو ڪري. مصيبت اها ٿي پئي آهي ته قوم کي سخت نقصان رسائيندڙ ان روش بابت جيڪو به بڙڪ ٻاهر ٿو ڪري تنهن تي هڪدم ”غدار“ جو ٽپو لڳايو ٿو وڃي. ان ٻپ کان اڪثر محب وطن ساهه مڪايو ويٺا آهن ۽ سڄي ڳالهه ڪرڻ کان لهرائين ٿا. تنهنجو اهو ٿو نڪري جو سنڌي

قوم کي اهڙو نقصان پيو رسي جنهن جي چڻي اسين -
سالن جا مال پري پوري ڪين پونداسين .

هن وقت حالت اها آهي ته ڪو ماڻهو جي ايم سينڊ -
۽ سينڊس مريدن جي موڪل کان سواءِ رڳو سنڌ جو
نالو ٿو وٺي ته ان کان به لکيت ۾ سبب ٿو گهريو
وڃي ته ٿو ائين چو ڪهڙو؟ چي ”اوهين محب وطن
آهيو ته هو سائين جي ايم سينڊ جي پٺيان چو نه آهيو؟
صاف ظاهر آهي ته اوهين ان کي ڪٿن ڇاهيو ٿا ۽
ظاهر آهي ته سواءِ سرڪار جي ٻڌڻن جي ٻيو ڪوبه
سائين کي ڪٿي نٿو سگهي! چئبو ته اوهين سرڪار
جا ٻڌو آهيو!“

هن قسم جي سوچ کي ائين ڇڏيو ويو ته سڀاڻي
شاھ صاحب جي مريدن جي پرمٽ وٺڻ بنا ڪير پاڻ
کي سنڌي به سڏائي ڪونه سگهندو. محب وطن سڏائڻ
ٿي هري رهيو! هيءُ اهائي سوچ آهي جيڪا سنڌ ۾
ڳوٺ جي وڏيري جي هوندي آهي. چي ”راج ڌڻيءَ
جي موڪل بنا ڪير به ڳوٺ ۾ ٿيڙي ڪري نه هلي!“
هي ساڳي ليک واري سوچ آهي. هڪڙو الله هڪڙو
رسول. هڪڙو پاڪستان، هڪڙي ليک ۽ هڪڙو
قائد اعظم! جيڪو ليک ۽ قائد اعظم کان ڦريو سو
الله رسول کان تازو ۽ پاڪستان جو دشمن! ساڳي
ناڙي ۽ فاشي سوچ آهي. هٿار ۽ مسولين جي پرمٽ بنا
ڪير پاڻ کي جرمن يا اٽالين سڏائي!

سنڌي محب وطن جو فرقي آهي ته هو ٻارين،
گيلانن، خوارين ۽ تڏرين جو خطرو سر تي کڻي ٻڌي،
هن مسئلي جي پوري چنڊڇاڻ ۽ چڪاس ڪن ته جيئن
سنڌي اتحاد ۽ واڌاري جو رستو جيڪو هاڻ بند ٿيو
ٻيو آهي سو کلي ٻڌي.

لکين سنڌي ماڻهو آزادي ۽ کليءَ لاءِ سان قومي
جدوجهد ۾ هڪجهڙو ڀرپور حصو وٺي قوم کي اڳتي
وڌائي سگهن.

ڪي ماڻهو چوندا ”صلاح ته چڱي! پر شينهن“
جي وات ۾ اول مٿو ڪير وجهي؟

چڱو، تڏهن شروعات ٻيلا اسين ٿا ڪريون! ٻارين
اسان جي سوچ حاضر آهي. سنڌ جا جاگرتا ۽ سوچيندڙ
ماڻهو ٿڌي سيني ۽ ڌيان سان ويچار ڪن ۽ پنهنجا
خيال سنڌي عوام اڳيان پيش ڪن.

اسان جي نظر ۾ شاهه صاحب سنڌ جو اڪيلو
وارث ڪونهي. ان اڪيلي سر قومي جدوجهد ڪانه
هلائي آهي. هن قوم کي ٿورڙو نفو ٻهڙايو آهي ۽
وڃ وڃ ۾ سخت نقصان به رٿائيندو رهيو آهي. سائين
هيٺين ۽ ٻين ڪيترن سببن جي ڪري سنڌ جو اڪيلو
وارث ۽ اڳواڻ ٿي نٿو سگهي: (۱) سنڌ جي اڳواڻي
گڏيل هئڻ ڪهرجي ۽ نه ڪنهن هڪڙي فرد جي هڪ
هٿي. (۲) سنڌ جي اڳواڻي سنڌي هارين، زورن ۽
غريبن جي هٿ ۾ هئڻ ڪهرجي ۽ نه جي ٻي مهل جيڙن

وڏن زميندارن ۽ سجاده نشينن جي هٿن ۾. (۳) هن جي سوچ مدي خارج آهي. (۴) کيس قومي جدوجهد هلائڻ جي صحيح واٽ جي ڪابه خبر ڪانهي. (۵) ان واٽ تي هلڻ لاءِ قومي ڪارڪنن کي جيڪي ٿيڻ کپي سو سائين ٿي ٿي نٿو سگهي. (۶) هن کي جدوجهد ماني جيڪا سياسي قوت هٿ ٿي اچي سا پهچائي ۽ وڌيڪ جي حوالي ڪريو برباد ڪريو ڇڏي. (۷) جي ايم سيد جي ٽولي طرفان سرڪار جي جيڪا سطح جي نمائشي مخالفت پيشي ٿي ۽ سنڌ پاران مصنوعي جنگ پيشي هلي، تنهن سنڌي عوام کي خوشفهمي ۽ وجهي ڇڏيو آهي ته اسان پاران جيڪي ٿيڻ گهرجي سو ٿي پيو. وڌيڪ ٿي نٿو سگهي، هنن جي خيال ۾ قومي جدوجهد ٿيندي ئي اهڙي ۽ ايتري آهي! انهيءَ ڪوڙي آمري تي لکي ۽ گمراهه ٿي، اڪثر ماڻهو پنهنجي ڪنڊ وٺيو ويٺا آهن ۽ سنڌ جي عظيم عوامي اتحاد ۽ گڏيل قومي جدوجهد لاءِ پوري ڪوشش ۽ ڇاڪوڙ جي ضرورت نٿا محسوس ڪن. (۸) سائين تريءَ تي بهشت حاصل ڪرڻ جي وڌيڪي لالين ورتي آهي پر سنڌ جو قومي مسئلو تمام ڏکيو، پيچيدو ۽ آونهو آهي. ان جي حل لاءِ تمام ڊگهي ورن وڪڙڻ واري جدوجهد هلائڻ ضروري آهي. ان ۾ هر هڪ سنڌي محب وطن کي هٿ وٺڻا پوندا. هوندو. خاص ڪري لکها پورهيتن کي دل و جان سان شريڪ ڪرڻو ۽ اڳ ۾ آڻڻو

ٻولندو. رڳو سفيد پوش لڏي کان هي ڳالهه ڳري آهي.
 وڌيڪ تفصيلن ۾ وڃڻ مناسب ناهي. (۹) ٻئي طرف
 رٿابندي، همت، محڪم ارادي، اورچائي، فهم، لچڪ،
 قرباني، ڏاهپ ۽ ڊسپلين سان رٿيل انساني اڳتي وڌياسين
 ته پنهنجي جائز مقصدن حاصل ڪرڻ جا بهترين امڪان
 موجود آهن. سائين ۽ سندن مريدن ۾ اهي گهربل
 لياقتون ناهن. (۱۰) جي ايم سيد ۽ سندس مريدن پنهنجي
 غير ذميوار ۽ ٻاراڻين حرڪتن سان قومي جدوجهد جي
 واڌاري ۾ سخت رڪاوٽ وجهي عملي طرح دشمن لاءِ
 ميدان سازگار ڪيو آهي ۽ سنڌين جون راهون بند
 ڪيون آهن. (۱۱) قومي ڪم صلاح مصلحت سان ٿيڻ
 گهرجي. سائين جي ايم سيد آهي شينهن ۽ غير ذميوار
 آهي. سندس ذهنييت غير جمهوري ۽ وڌيڪي آهي. هو
 نهايت نازڪ مسئلن ۾ بنا سوچ وڃڻ جي دٻ ڏيو ڇڏي.
 منجهس ايتري سمجهه، ڏاهپ ۽ پختائي ڪانهي جو
 وقت سر موت کائي خطرناڪ غلطيون درست ڪري
 سگهي. نتيجو اهو ٿو لکري جو سندس ڪري قومي
 جدوجهد هينئر وانگر سالن جا سال ڪڏ ۾ ڦاٽي پيئي
 هوندي آهي. (۱۲) سنڌ جي موجوده حالت ان ئي ناهي
 اسان وٽ ڪيترا ويڙها ۽ موقعا هئا ۽ آهن. اسان اڳوڻين
 جدوجهدن ۾ ڪئين مورچا هٿ ڪري ڇڏيا هئا. انهن
 وسيلن، موقعن ۽ مورچن کي هٿ، مڙسيءَ ۽ ڏاهپ
 سان ڪم آڻجي ها ته اسين اڄ تمام اڳتي وڌيل هجن

هه جي ايم ميد جي متحده وڌيڪي محاذ ۽ ٻين اهڙن
 شيون ڪري اچي ته ته وڌيڪي سگهياسين، موزگو اڪيل
 موزجا هارائي ويٺاين. هان ڳيل سال لوڙو ۽ پتوڙو
 پوندو، تڏهن مس وڃي اڳوڻي قومي پڌي ۽ طاقت گڏ
 ڪري سگهنداسين. (۱۳) شاه صاحب پنهنجي سنگين
 سياسي غلط ڪارين ۽ ناڪامين کي سنڌ لاءِ قرباني
 ڳڻائي ٿو. ٺلهيون ۽ اڃايون واٽ جون لسٽون وٺي
 دشمنن کي نظر بنديءَ لاءِ بهانا ڏيئي پاڻ کي سنڌ
 بهاران صدقو ڳيل مظلوم ڄاڻائي ٿو. ان فرضي قربانيءَ
 ۽ مظلوميت کي هو سنڌي محب وطن عوام خلاف
 سياسي هٿيار طور استعمال ڪري ٿو ۽ کين اخلاقي طرح
 مجبور ٿو ڪري ته هو سندس هر غلط ڳالهه آڏو سر
 جهڪائي، غلط واٽ وٺن ۽ قومي طرح تيار ٿين. اها
 روش بي وڃي، غلط ۽ وطن دوستيءَ جي قانون
 خلاف آهي.

قومي اتحاد لاءِ ضروري آهي ته اڪيون هوري
 ڪنهن هڪ فرد يا ٽولي پويان ڊوڙڻ بدران سڄي قوم
 ۽ عوام جا سڃاڳ محب وطن گڏجي راءِ ڪين ۽
 اچي وڌن. ان گهربل صلاح مصلحت ۽ جدوجهد
 ٻن سمورن وطن دوست فردن ۽ ٽولن مان گڏ
 شاه صاحب ۽ سندس ٽولي جو به پرپور ۽ شانائتو حصو
 هجڻ گهرجي. هر جدوجهد جي اڳواڻيءَ تي ليڪو ۽
 هڪ هٿي ڪنهن به فرد يا ٽولي جي نه هئڻ گهرجي

تم جدوجهد اڳي وانگر وري به تباه ٿي ويندي.
 پرهنڊون ۾ عام سنڌي محب وطنن کي تبصري، تنقيد
 ۾ رهبريءَ لاءِ عرض آهي. جيئن ئي سنڌ!

[ماہوار ”تحريڪ“ - آگسٽ ۱۹۷۳]

اسين ڪنهن جي گارگند کان

نه بچنداسين!

اسان پاڻ گند نه ڪنداسين!

سنڌي عوام کي پنهنجي جدوجهد لاءِ مٿئين سنوائي وٺ جي گهرج ۽ تلاش آهي. هر سنڌيءَ جو قومي فرض آهي ته ان ڳولا ۾ مدد ڪري ۽ قوم کي اوجھڙ ۾ پھڻ کان بچائي.

تحريرڪ پنهنجو فرض سمجهي راءِ ڏئي آهي ۽ ته فلاڻي واٽ غلط آهي. ان واٽ کي بدلائجي. تحريرڪ جو لکيو قرآن ڪونهي. هڪڙي راءِ آهي ۽ هڪڙي سوچ آهي. اها راءِ ۽ اها سوچ صحيح به ٿي سگهي ٿي. غلط به ٿي سگهي ٿي. جي اها صلاح ۽ سوچ غلط لڳي ته ان جو جواب ڏيڻ ڪپي. تحريرڪ پنهنجي راءِ جي حمايت ۾ دليل ڏنا آهن. دليلن جي جواب ۾ دليل ڏجن. عوام کي پڌرائجي ته ڇو فلاڻي سوچ غلط آهي؟ اهڙيءَ ريت هي مسئلو سهڻي نموني ٺهري سگهي ها ۽ قوم جي سوچ ۽ سمجهه ۾ واڌارو اچي ها. اسان کي صحيح واٽ ملي ها. اسان ۾ وڌيڪ اعتماد

۽ يقين پيدا ٿئي ها. اسين وڌيڪ حوصلو سان اڳتي
وڌون ها. پر ٿيو ڇا؟ تحريڪ جي ڪارڪنن کي
سنڌي پورهيت عوام جي نقطي نظر پيش ڪرڻ جي
جرم ۾ قلم باز لوفرن ۽ غنڊن هٿان غليظ ۽ گنديون ڪاريون
ڏياريون ويون آهن. مٿان مسخريون ۽ ڏچرپا ڪرايا
ويا آهن. سنڌي حياءُ، فضيلت ۽ اخلاق جا سمورا ليڪا
لٽائي قومي خدمت ڪندڙ سنڌي نياڻين تي گند اچايو
ويو آهي. اهو سڀ ڪير ٿو ڪرائي؟

اهو سڀ محترم جي ايم سيد جي نالي لاءِ ۽ سندس
پاران ٿيو آهي. حالتن مان ظاهر آهي ته اهو سندس
اجازت ۽ هدايت کان سواءِ نه ٿيو آهي. محترم شاه
صاحب کي هن وقت سن شهر کان ٻاهر نڪرڻ جي
موڪل ڪانهي. اها پابندي ناجائز آهي. اسين انهي
پابنديءَ کي سنڌي عوام خلاف زيادتي سمجهون ٿا.
ان زيادتي ختم ڪرڻ لاءِ اسان ٻار يار پرزور مطالبو
ڪندا رهيا آهيون. اسين هاڻي به اهو مطالبو ڪريون
ٿا. بهرحال شاه صاحب پابند آهي پر خداخواست قيد
تنهائي ۾ ڪونهي. شاه صاحب ۽ سندس مريدن جي
وچ ۾ اوچيون ديوارون ٺڪي هڻڻ ڪپن ۽ ٺڪي ڪي
وري آهن. اها سڀني کي خبر آهي. ۽ اسان کي به
آهي. اهڙي حالت ۾ ههڙا ڪم شاه صاحب جي
موڪل بنا نٿا ٿي سگهن.

پوءِ تڏهن ههڙو ڪم ۽ شريف خانداني سادات

ماڻهو ۽ بزرگ اهڙا ڏنڌا چو ٿو ڪرائي يا ڪرائن
 ڏي؟ ڇا هن کي يا سندس مريدن کي ”تحرڪ“ جي
 ڪارڪنن سان ڪا ذاتي دشمني آهي؟ اسين نٿا
 سمجهون ته انهن آهي. هي ذات نيات، بني ٻاري،
 دنگ ڌڙي، ڏنڌي واپار جي جُوف جو تڪرار ڪونهي.
 ته پوءِ قومي سياست جي ميدان ۾ ههڙيون ڪريل ۽
 غليظ حرڪتون ڇو؟ ان جو جواب بلڪل سولو ۽ سادو
 پيو آهي. ”تحرڪ“ قوم اڳيان جيڪي ڳالههون پيش
 ڪيون آهن، انهن جو ڪوبه سچ پچ اثر نٿو جواب
 موجود ڪونهي. ايتري اخلاقي جرات، ايمانداري ۽
 قرباني به ڪانهي جو صحيح ڳالهه ۽چي پنهنجي غلطي
 قبول ڪري پاڻ تي تنقيد ڪجي ۽ پاڻ کي سڌارجي.
 اهڙي حالت ۾ باقي ويٺو اهو رستو بچي، جيڪو وڌيڪو
 طبقو روز ازل کان عوام خلاف وٺندو رهيو آهي. يعني
 ڏاڍائي ۽ دٻاءُ جو. وڌيڪو طبقو صدين کان اختلاف
 ۽ اعتراض کي ڪڍڻ لاءِ عوام کي ڪٽ، قيد، ڦاهيون
 ۽ سوريون ڏيندو رهيو آهي. اڄ به منجهانئن جن جو
 وس هلي ٿو سي اهي ڏنڌا چالو ڪريو ويٺا آهن. باقي
 جن کي في الحال جيل ۾ وجهڻ، ٽپ ڏيڻ يا ڦاهي
 ڏيڻ جي. اختياري ڪانهي، سي هن وقت جيڪي طبقاتي
 هٿيار موجود آهن، انهن کي استعمال ٿيا ڪن. يعني
 ڪوئل، بهتان، ڪلائون، مستخريون، لڏوليون، ڏچرپا،
 سالڪ، خواريون، ڌڙڪا، دهمان ۽ غليظ ڪاريون. سڀاڻي

جي حڪومتي ڏنڊو هٿ ۾ چڙهي وين، ته بلاشبڪ
ڪاٺ، قيد، ڦاهيون، ۽ سوريون به ڏيندا. دٻاءُ ۽ ڏاڍائي
سندن عوام دشمن فطرت آهي جا ڪڏهن به بدلجي
نٿي سگهي.

سوال ”تحريڪ“ جي ڪارڪنن جي ذات جو ناهي.
هي ڳالهه فرد ۽ ذات کان چڙهيل آهي. هي طبقاتي
ڳالهه آهي. مٿئين موجب وطن آهي. قوم پرست آهي،
سنڌي تهذيب، ثقافت جو علمبردار آهي ۽ ٻيو ڪهڙائي
ڪجهه آهي. هر انهن سڀني ڳالهين سان گڏ بلڪ انهن
کان پهرين هو پنهنجي طبقي جو فرد ۽ نمائندو آهي.
هو وڏو زميندار آهي. سيد، پير ۽ سجاده نشين آهي. وڏيري،
پوٽار، رئيس، پير، مير ۽ سجاده نشين طبقي جو ڪوبه
نماڻدو اها ڳالهه ڪٿان ٿو برداشت ڪري ته ڪي
”خسيس“ ۽ ”معمولي“ ماڻهو، اميرن خاندانن جي شاهانن
مياڻي شوقن ۽ شغلن ۾ ٽنگ اڙائين!

جيڪي ”پيغام“ ۽ ”اڳتي قدم“ ۾ چيو ويو
آهي. اهو رڳو مٿئين نه ٿو ڳالهائي، سندس طبقو ٿو
ڳالهائي. خطاب فقط ”تحريڪ“ وارين سان ناهي، سندن
طبقن سان آهي. وڏيري طبقي کي روز ازل کان وٺي
پورهيت عوام لاءِ جهڪا گهري ۽ اٿاهه نفرت ۽ حقارت
آهي، کين سنڌي پورهيت عوام جي نظرين ۽ انهن
نظرين جي وڪالت ڪندڙن مان جيڪو ٻپ ۽ هراس
آهي، اها سموري نفرت ۽ حقارت، اهو سڄو ٻپ ۽

هراس انهن غليظ ۽ گندين ڪارين جي ڇتي کنگ جو روپ وٺي وڌين جي قلم باز شڪاري لوڏ جي واڃن مان ڳڙي پيو آهي.

وڏيرا سياستباز عظيم ۽ اعليٰ فرشتا ۽ ملائڪا پيمبر ۽ ”آدم جي روپ ۾ اور شيون، فقط تيمنائين آهن، جيستائين سندن خالص طبقاتي سياست قوميت جي پوش ۾ لڪل آهي ۽ سندن طبقاتي ڳڻر تي لت نٿي اچي. جڏهن ٿورڙو سوال جواب ۽ حساب ڪتاب ٿو ٿئي، جڏهن سندن سياست جي اصل طبقاتي فطرت نان ظاهري قومي پوش لهيو هوي ۽ جڏهن کين ٿورڙو طبقاتي سيڪ ٿو اچي ته پوءِ وڌيڪي ۽ حاڪماڻي سياست، پنهنجو قومي بزرگيءَ جو ڀرت ڀريل ريشمي غلاف اڇلائي ٿو ڪري، پنهنجو اصلوڪو ڪاروبار، ڏاڏاگير ۽ رهڙي وڌيڪو روپ وٺيو اچيو وڃ بازار ۾ بهه رهيو. سنڌي قوم ۾ وڙهن وڳڻ جا ڪي سنڌا سيڙها مقرر ٿيل آهن. ڪي فضيلتون، ڪي حيائون ۽ ڪي شرم ڪرڻا آهن. چوندا آهن ته وڙهندي سڀڪو وين اڇلائيندو، گل ڪونه اڇلائيندو، پر وڙهن مهل اهو ڪي ڪجهه ڪجي جو پرڇڻ مهل ڪم اچي، اهي قانون وڌيرا شاهيءَ ۽ ڀرمار شاهيءَ ۽ سندن پالتو لوڏ سان لاڳو ڪونهن وڌين ۽ ڀرمار سياستبازن لاءِ پنهنجي ذات، پنهنجو ٽولو ۽ پنهنجو طبقو اون ۽ آخر آهي. انهن جي ٻائيءَ جي نقصان ۽ زهري لاءِ

هو سڄي ماڪ ۽ سموري قوم جي مفادن کي تباهه
ڪرڻ لاءِ تيار ٿي ويندا. اهڙي سبب آهي جو هو
گلاخوريءَ جي خسيست وٺڻ ۽ چئن بهرن لاءِ لٽي
ڪرڻ لاءِ ڪي اهڙا به ڪوڙا ۽ ڪمينا الزام ڌرين
ٿا، جن جو مدلل ۽ لاجواب ڪندڙ جواب ۽ صفائي،
ڪين خبر آهي ته اسان آسانيءَ سان ڏيئي سگهون ٿا.
هر ائين ڪرڻ سان اسان کي ناٺايل تلافِي نقصان
رسندو. ڪين ناقابل تلافِي نقصان رسندو. سموري قوم
کي ناقابل تلافِي نقصان رسندو. اهڙي صورت حال مان
چاڻي بچهي ناچائڙ فائدو وٺڻ کي آزاد قومن ۾
بليڪ ميلنگ چئبو آهي. ۽ آزاديءَ لاءِ وڙهندڙ قومن
۾ غداري چئبو آهي. بليڪ ميلنگ ۽ غداري وڏي شاهي
۽ پرمار شاهي جي طبقاتي فطرت آهي.

پناهگير نقلي ترقي پسندن جا جيڪي هالٽو مائٽو
سنڌي ٽوپيون پائي سنڌو ديشي پٺيا ”تحريڪ“ جي
ڪارڪنن کي گاريون پيا ڏين. تن کي ۽ سنڌن
آقائن کي ايڏي ڏاڦ ڪڙڻ مان هڪڙي اميد اها به
آهي ته اسين به محترم جي ايم سيد خلاف اهڙوئي
ذاتي گند ڪنداسون ۽ پوءِ سنڌ ۾ نظرياتي ۽ سياسي
چنڊ چاڻ ختم ٿي ويندي. سنڌين جي صحيح راهه جي
ڳولا ختم ٿي ويندي. سنڌي اتحاد جون راهون بند
ٿي وينديون. سنڌي سالن لاءِ ذاتي الزامن ۽ جوابي
ذاتي الزامن جي ڪندي ڏيڻ ۾ ٿاڻا پيا هوندا ۽ سنڌ.

دشمنن جي چاندي، ٿي ويندي. اسين سڏ دشمن پرمارن
 جون سڏون پوريون ٿيڻ نه ڏينداسين. هو سنڌي وڏيرا
 شاهي ۽ ڪي ڪاڪ ڪلهي، ٿي ڪٿائي ڪيڏي به
 ڪندگي ۽ غلاطت ٿهلائين ۽ ڪيڏيون به شرارتون ۽
 سازشون ڪن. پر اسين پنهنجي اصل مقصد ۽ اصل رال
 تان هڪ انچ جيترو به ٽوڙن لاءِ تيار نه آهيون ۽ نڪي
 ٿينداسون. 'مرسون، مرسون' ٻي نه چرسون، اسين شاه
 صاحب تي ذاتي حملا نه ڪنداسون. اسين ڪنهن تي
 به ذاتي حملا ڪرڻ نٿا چاهيون. اسان کي ذاتي طرح
 شاه صاحب لاءِ عزت آهي. هو ذاتي طرح پلو ۽ لائق
 ماڻهو آهي. عزت جي لائق آهي. اسين جائز حدن اندر
 سندس عزت ۽ احترام ڪندا رهنداسون. اهو اسان جو
 قومي فرض آهي. اسين اصولي ڳالهين ڪريون ٿا.
 اسين اهي هر حالت ۾ ڪندا رهنداسون. اسين سڪن ۽
 ميڪارڻ چاهيون ٿا. اسين سچيءَ دل سان سنڌ جي قومي
 مسئلن جي چنڊچاڻ ڪري صحيح راءِ ۽ صحيح رستي
 تي پهچڻ ۽ اڳتي وڌڻ چاهيون ٿا. اها چنڊچاڻ، جانچ
 ۽ ڳولا ۽ اهو واڌارو اسين جاري رکنداسين. سنڌي
 عوام صحيح بنيادن تي پاڻ ۾ ٻڌي ڪرڻ، صحيح گس
 ۽ صحيح واٽ وٺي، مضبوط ۽ اٽل ارادي سان اڳتي
 وڌڻ ۽ پنهنجي نجات حاصل ڪرڻ گهري ٿو. ان
 ڳالهه ۾ اسين سمورن محب وطن فردن، ٽولن، طبقتن،
 تنظيمن مان گڏجي پنهنجي پوڄ آهر سنڌي عوام جي

مدد ڪندا رهنداسون. اهو اسان جو قومي فرض آهي. اسين ان فرض ادائجي تي قائم رهنداسون ۽ واٽ جي هر مشڪل کي بهادري ۽ ثابت قدمي، خوشحالي ۽ پختي يقين سان منهن ڏينداسين. سنڌي عوام فاتح ٿيڻو آهي سو ضرور ٿيندو.

ڪنڊا مون پيرن ۾ توڻي لک ٽڪن
آڱر آڱوڻي نه مڙي ڇڻون پير چن
ويندي ڏانهن پيرن، جتي جات نه پائينان.

(شاهه)

اسان جي حال تي هاڻو!

اسان کي گذريل ٽن سالن ۾ ڪڙي ڪوڏيءَ جو به اشتهار ڪونه مليو آهي. سالن جي جدوجهد کان پوءِ اسان کي سرڪار ”تحريڪ“ جون ڪل ۱۹۵ (هڪ سو پنجاڻوي) ڪاپيون ڇپڻ لاءِ پنو منظور ڪري ڏنو آهي! ان ڪري اسان تحريڪ جا صفحا وڌائي ته ڇا هر هائڻ جيترا صفحا به ڌري گهٽ ناقابل برداشت قريائي ڏيئي ڇڏي رهيا آهيون. انهن ۳۶ صفحن ۾ اسين رڳو بحث مباحثو به ڏيئي نٿا سگهون. نه ته ماڻهو ڪڪ ٿي پوندا. هوڏانهن تحريڪ تي چئني طرفن کان وارو وار لڳي پئي آهي. وڏيرن ۽ پرمارن جي پائيواريءَ وارا رسالا ”بمقام“ ۽ ”اڳتي قدم“ اڳيئي استارت آهن.

جماعت اسلامي وارا سڄي پاڪستان ۾ وطن دوست
 سنڌين خلاف جيڪا ڀنڊي ٻاريو پيئا آهن، تنهن ۾
 تحريڪ کي به ڪونه وساريو اٿن. لائلپور جي جماعتي
 رسالي ”المنبر“ ۾ تحريڪ ۽ ان جي نظرين خلاف
 هڪ مضمون جو سلسلو اُن چئن مهينن کان لاڳيتو
 هلي رهيو آهي. ٻي سنڌ جي جماعتي رسالي ”آئيني“
 به ”تحريڪ“ خلاف لکڻ شروع ڪيو آهي. باقي وڃي
 اسان جو وفا شعار، سچار، دلير، ايماندار، اشراف، ذاتي
 لالچ، ساڙ، حسد، وير، بغض کان ڪوهه پري پڄندڙ
 سرڪار جو ازلي مخالف، سرڪاري مهربانين، پنهن،
 اشتهارن کان وٺڻ ويندڙ هڪڙو سٺي سیرت وارو
 جوان جهاڻ يار رهيو هو، سو مڙس هٿن مان ٿي سورو
 ٿيڻ ۽ پڙ کڻڻ کان رهجي ويو. هر شڪر آهي، جو
 عين ٽاليم تي اهو به پنهنجو گهوڙو ڊوڙائيندو، سهڪندو،
 سهڪندو اچي ”تحريڪ“ کي ڪاريون ڏيڻ وارن جي
 پڙ ۾ پهتو آهي. ٻيا به پنڌ ۾ هوندا. اهي به دير سوير
 اچي پهچندا ۽ خدا گهريو ته ڇڻي محفل ٿيندي.
 جيترا گهڻا اُورو وڌيڪ رس لهندو! اسين اميد ته
 هر هڪ سان ڪچهري ڪنداسين. هر هڪ جي سوال
 جو جواب ڏينداسين. انهن ڪچهرين مان سنڌي عوام
 کي فائدو رسندو، نقصان ڪونه ٿيندو. سندن ڄاڻ وڌندي،
 سندن سياسي تربيت ٿيندي. هو دوست ۽ دشمن، ظاهر
 ۽ باطن، اندر ۽ ٻاهر، ڪڇي ۽ پڪي، عارضي ۽ دائمي،

حقيقي ۽ ناممڪي شين، ماڻهن، لقائن ۽ حالتن ۾ فرق ڪري سگهندا. اسان جون ٻه ڪچاڻون دور ٿينديون. مريض گهٽيا، ٻئي طرف اسان کي پنهنجن رايي پيش ڪرڻ لاءِ وڌيڪ ويڪرو ۽ وسيع ميدان ملندو. اميد ته سڀ سولي ٿيندي.

اسين تحريڪ جي پڙهندڙن کان رڳو هڪڙي سهوليت گهرون ٿا. اسان تي ڪوڙا الزام ۽ ڪوڙا ڦڙا تمام گهڻا آهن. جتي به ڪو سنڌ دشمن، عوام-دشمن ۽ پورهيت دشمن ٿاڻو آهي، اتي اسان تي ڪو نه ڪو ڪوڙو ڪيس رجسٽر ڪيو ويو آهي. ان جي جواب ڏيڻ لاءِ اسان وٽ ٻه سلا نه هئڻ جي برابر آهن. اسان وٽ انهيءَ لاءِ صفا مهيني ۾ وڌ ۾ وڌ ۱۰-۱۲ ٿي سگهن ٿا. ان ڪري اسين سڀني ٻارن کي هڪڙي ئي وقت هڪڙي ئي پرچي ۾ سمورا جواب ڏيئي نٿا سگهون. ان ڪري اسان پاليسيءَ ٺاهي آهي ته، پل هر ڪا ڪوڙا ڪيس داخل ڪندڙ تر پنهنجو سمورو ڪيس پيش ڪري، پلي هر ڪو پنهنجو گهوڙو هڪلي پنهنجا پنڌ ڏيکاري ڏيکاري ڪري. پوءِ اسين هر هڪ کي ڪو جواب ڏينداسين. انهيءَ پاليسي مطابق اسان سنڌو ديش جو يونگ رچائيندڙ پناهگير نقلين جي رسالن ”پيغام“ ۽ ”آڳاٽي قدم“ کي ٻه سال ڇڏي ڏنو ته پلي دل کولي اسان جي خلاف پنهنجو ڪيس پيش ڪن. (هاڻ اسان جواب ڏيڻ شروع

ڪيو آهي ته همراهه اچي ڪارين ۾ پيا آهن. هن دفعي به اسان ان مجبوري سبب محترم نور محمد سنڌي کي ڏنل جواب جي ٻي قسط شايع نه ڪري سگهيا آهيون. اسان جو عرض آهي ته رڙهندڙ ماڻهي، اسان جي ان مجبوريءَ کي خيال ۾ رکي ”تحرڪ“ خلاف لکڻيون صبر سان پڙهن ۽ اسان جي هڪدم جواب نه ڏيئي سگهڻ مان اهو انومان نه ڪرڻ ته ڪو اسان وٽ ان جو مناسب ۽ موزون جواب ڪونهي. اهي سوال سڀ اسان جي دل تي لکيا پيا آهن. اميد ته هر اهم سوال جو جواب وڏي ڌيان ۽ ذميواري سان ڏنو ويندو. هر وقت تي، ۽ واري سان، تهستائين ماڻهي انتظار ڪن. انتظار جو ڦل ملو آهي. اميد ته سڀ ماڻهي ٿيندي.

[ماهوار ”تحرڪ“ - آڪٽوبر ۱۹۷۴]

عظمت ڪتاب گهر

سنڌ صوبي ۾، ننڍا وڏا سوين شهر آباد آهن، جتي پڙهيل لکيل نوجوان به رهن ٿا ۽ جتي بوڪ اسٽال ۽ ڪتاب گهر به آهن پر عظمت ادبي اڪيڊميءَ جا ڪتاب توهان کي صرف مخصوص ۲۵-۳۰ بوڪ اسٽالن تان ئي ملي سگهندا ۽ اتي به ممڪن آهي ته هر وقت هر ڪتاب موجود نه هجي. انهيءَ جا ڪيترائي سبب آهن ۽ ڪيترائي دفعا انهن جو ذڪر به ڪيو ويو آهي پر صورتحال ۾ ڪو فرق نه پيو آهي. عظمت اڪيڊمي تقريباً ڏهه سالن کان ڪتاب ڇپرائي رهي آهي پر ڪتابن جي وڪري ۽ ورهاست جي معاملي ۾ اسين اڄ به بيوس ۽ لاچار آهيون. ڪي ڪتاب سٺا وڪرو ٿي وڃن ٿا ته ڪي وري مختلف سببن جي ڪري رهيو وڃن، هن وقت اداري وٽ اهڙا ۲۳ ڪتاب وڪري لاءِ موجود آهن جڏهن ته بوڪ اسٽالن تي ڪي ٿورا ڏسڻ ۾ ايندا. انهيءَ ڪري اسان حيدرآباد شهر ۾ اداري جي آفيس کي ڪتاب گهر بڻائي ڇڏيو جتان توهان کي اداري جا ڪتاب شاندار رعائتي قيمتن تي هر وقت ملي سگهندا.

اداري سان تعاون ڪريو. توهان جي تعاون وسيلي ئي اسين سنڌي ادب کي سٺا، معياري ۽ سستا ادبي ۽ نظرياتي ڪتاب ڏيئي سگهنداسين.

پڙهندڙ نسل . پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:
انڌي ماءُ جڙيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ٻرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سَگهجي ٿو، پَر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻَ جي آسَ رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پگ ڄاڻو ته اهو ڪوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي ڪي پئسا گڏ ڪيا ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پگ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پَن ساوا، ڳاڙها، نيرا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پَن به مختلف آهن ۽ هوندا. اهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پَن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پَن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پَن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غير تجارتي non-commercial رهندا. پَن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پَن سان اُن جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پَن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وَس پُٽاندڙ وڌ
 کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽
 ڇاپيندڙن کي همٿائن. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ
 کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رُڪاوٽ کي نه مڃن.
 شيخ اياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٺ،
 پُڪار سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بَمَن، گولين ۽ بارود
 جي مد مقابل بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

جئن جئن جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ ڇڻن ٿا؛
 ريتيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ ڇڻن ٿا؛

... ..

ڪالهه هُيا جي سُرخ گُلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
 گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اُٿي، هي بَم - گولو،

جيڪي به ڪٽين، جيڪي به ڪٽين!

مون لاءِ ٻنهي ۾ فرقُ نه آ، هي بيتُ به بَم جو ساٿي آ،

جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چَم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته

”هاڻي ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه

وڃايو“ نادانيءَ جي نشاني آهي.

پَنَ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج ۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پَنَ نصابي ڪتابن سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ سُئل جا پَنَ سڀني کي **چو، ڇا ۽ ڪيئن** جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي نه رڳو پنهنجو حق، پر فرض ۽ اڻٽر گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَنَ پَنَ جو پڙلاءُ.“
- اياز (ڪلهي پاتم ڪينرو)